

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Maiu Lünekund

**NEET-NOORTE PROBLEEMID NING VÕIMALIKUD
LAHENDUSED NEET-NOORTE JA SPETSIALISTIDE
KÄSITLUSTES**

Magistritöö

Juhendaja: Avo Trumm, PhD

Tartu 2013

ABSTRACT

Problems affecting NEET youths and potential solutions to them in the approaches of NEET youths and specialists

The main objective of this thesis is to examine the approaches of both NEET (“Not in education, employment or training”) youths and the involved specialists to the problems affecting said youths together with potential options for solutions to them. In the course of my research, I also seek to answer questions regarding the similarities and differences between the approaches of NEET youths and specialists as well as what discourses dominate in these approaches. Due to the great internal heterogeneity of the NEET youth population, the focus of this research will remain on poorly educated youths who are unemployed in the traditional sense.

Within the framework of this study, three individual interviews are conducted with each NEET youth, and group discussions using the vignette method, wherein previously interviewed youths’ experiences are described, are conducted in order to study the specialists’ approaches. Resulting data is analyzed using both thematic content analysis and discourse analysis methods.

The results of this research confirm that the specialists and the youths themselves view the underlying causes of their problems differently and, consequently, view potential options for solutions to them differently as well. In the youths’ approaches to problems, discourse on the subject of personal issues predominates, with youths stressing in particular the freedom of choice and self-responsibility involved in personal decisions. The specialists, on the contrary, tend to take issue instead with elements of social structure (issues with social network and its absence, inadequate support network, inadequate intervention, unsound career counseling). The specialists recommend that the youths first and foremost continue their education, and little attention is paid to questions pertaining directly to the seeking of employment. In contrast, however, the youths themselves are more partial to the seeking of employment as a primary solution to their problems, finding staying in education to be an inappropriate solution.

One common stronghold is revealed between the otherwise disparate opinions of the specialists and the youths—the specialists considered one potential option to be a support person, who should ideally fill a “gap” in a youth’s support network that the youth’s own parents and social network are for whatever reason unable to fill. Taking into consideration the approaches of the youths participating in this research, it is obvious that the support person solution would be both necessary and acceptable to these youths.

Within the context of this research, the question of how and from whence to find such a support person, a great enough match for the youth that he is capable of guiding him in life, remains unanswered. It is certainly a topic to continue to explore, however, in order to help improve the network surrounding a youth which can support him in times of need when his own parents are unable to do so.

Keywords: NEET-youth, unemployment, youth transitions, social inclusion, youth studies.

SISUKORD

ABSTRACT.....	2
SISSEJUHATUS	5
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE	8
1.1. Noor, nooruk, noorus	8
1.2. Noorte siire lapsepõlvest täiskasvanuks.....	10
1.3. NEET-noored.....	13
1.4. NEET-noorte ja spetsialistide käsitlustes leiduvad diskursused	17
1.5. Probleemi püstitus ning uurimuse eesmärk	25
2. METOODIKA	27
2.1. Uurimuse teoreetiline lähtekoht	27
2.1. Andmekogumismeetod	28
2.2. Valim ja uurimuse käik	30
2.3. Andmeanalüüsi meetod.....	34
2.4. Uurimuse eetiline aspekt	35
3. ANALÜÜS	37
3.1. Noorte käsitlused.....	37
3.1.1. Põhjused	37
3.1.2. Lahendused.....	47
3.1.3. Diskursused	52
3.2. Spetsialistide käsitlused	55
3.2.1. Põhjused	55
3.2.2. Lahendused.....	61
3.2.3. Diskursused	69
4. ARUTELU	72
KOKKUVÕTE	76
KASUTATUD KIRJANDUS.....	79
LISAD.....	85
Lisa 1. Individuaalintervjuu kava.....	85
Lisa 2. Vinjetid.....	87

SISSEJUHATUS

Mitteõppivad ning mittetöötavad noored on ühiskonnas järjest enam tähelepanu nõudev sihtgrupp, kelle mitteaktiivsus tõstatab tõsiseid sotsiaalseid probleeme. Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fondi andmete kohaselt ei tööta ega õpi Eestis ligi üks kuuendik 15-29-aastastest noortest (Eurofond 2012a). See on hinnanguliselt üle 40 000 noore, kelle hulka kuuluvad nii traditsioonilises mõttes töötud, perekondlike kohustustega noored, mitteametlike juhutööde tegijad, vabatahtlikud kui ka liikumis- ja vaimupuudega isikud. NEET-noorte (ingl. k. *not in employment, education or training*) grupp on väga heterogeenne ning paljude erinevate probleemidega, kuid neid kõiki ühendab fakt, et nad ei õpi ega tööta. Eurofondi (2012a) arvutuste kohaselt põhjustab Eestis NEET-noorte tööturult eemalejäämine aastas umbes 238 miljoni suuruse kogukulu, mis on kogunisti 1,5% Eesti SKT-st.

NEET-noortest ning nende mitteaktiivsuse põhjustest ja võimalikest tugiteenustest on Euroopas, eriti Suurbritannias, läbi viidud palju uuringuid. Iga keskkond ning ühiskond on aga erinev ning seetõttu on tarvilik uurida eraldi ka Eestis elavaid NEET-noori, nende probleeme ning sobivaid abistamisvõimalusi. Varem ei ole Eestis NEET-noorte sihtgruppi eraldi uuritud, kuid viimase aasta jooksul on selles valdkonnas olnud edasiminekuid. K. Kasearu ja A. Trumm on viimase aasta jooksul avaldanud ühe poliitikaülevaate (2013a) ning peatüki Noorteseire aastaraamatus (2013b) NEET-noorte sotsiaalsest kaasatusest. Käesolev magistritöö on heaks lisandiks olemasolevatele materjalidele, kuna see toob andmetesse teistsuguse vaatenurga, mis võimaldab kogu temaatikat Eestis vaadelda veel laiemalt ning mitmekesisemalt.

Nagu mainitud, on NEET-noorte grupp väga heterogeenne ning magistritöö raamidesse ei mahuks uuring, mis kaasaks kõiki NEET-noorte gruppe. Seetõttu on käesolevas töös

sihtgrupp kiitsendatud ning uurimuse valimisse kuulusid madala haridustasemega noored, kes on juba varakult haridustee pooleli jätnud ning on traditsioonilises mõttes töötud.

Kuna mitteaktiivsete noorte tööle või tagasi haridusellu aitamise protsessis on olulisteks osapoolteks nii noored kui ka nendega tegelevad spetsialistid, siis on tarvilik uurida nii noorte kui ka nendega tegelevate spetsialistide arvamusi NEET-noorte olukorrast. Nii noorte eneste kui ka spetsialistide erinevad käsitlused on mõjutatud suurematest, kultuuriruumis sageli alateadlikult levivatest tähendusüsteemidest ehk diskursusest, mis meilegi teadmata panevad meid mõtlema ja käituma just nende levinud süsteemide järgi, ilma et me ise nendest teadlikud oleksime. Seetõttu on oluline teadvustada ka nende diskursuste mõju sellele, kuidas me mõtleme NEET-noortest ja nende probleemidest.

Käesoleva magistr töö **uurimuse eesmärgiks** on välja selgitada, millised on madala haridusega NEET-noorte ning nendega tegelevate spetsialistide käsitlused mittetöötavate ja mitteõppivate noorte probleemidest ning võimalikest lahendusvariantidest. Uurimuse käigus otsin vastuseid järgnevatele **uurimisküsimustele**:

1. Kuidas NEET-noored käsitlevad oma probleeme ning võimalikke lahendusvariante?
2. Kuidas NEET-noortega tegelevad spetsialistid käsitlevad nende noorte probleeme ning võimalikke lahendusvariante?
3. Millised on NEET-noorte ja spetsialistide arvamuste erinevused ja sarnasused?
4. Millised diskursused domineerivad NEET-noorte ja nendega tegelevate spetsialistide käsitlustes?

Kuna uurimuse eesmärk on uurida *käsitlusi* NEET-noortest ja nende probleemidest, siis on uuringu andmete kogumisel kohane lähtuda sotsiaalkonstruksionismi põhimõtetest ning kasutada kvalitatiivseid uurimismeetodeid. Uuringus osalesid kolm mitteaktiivset noort vanuses 16-18-elu aastat, kellega viidi läbi poolstruktureeritud individuaalintervjuud. Spetsialistide käsitluste uurimiseks viidi läbi grupiarutelud vinjeti meetodil, kus olid kirjeldatud varem intervjuueeritud noorte juhtumid. Andmed kogusin uurimusprojekti raames, mille viisid läbi SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS ja Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimisel. Andmeanalüüsis rakendasin kvalitatiivse sisuanalüüsi ning diskursusanalüüsi meetodeid,

mis olid väga sobivad kogutud andmete analüüsiks ning uurimisküsimustele vastuste leidmiseks.

Uurimustöö raames leitud probleemide põhjuste ning väljapakutud lahendusvariantide analüüsi alusel on võimalik leida mõlemale osapoolle sobilikud lahendusvariandid, kuidas kõige parem on abistada NEET-noori ning milliseid tugiteenuseid võiks neile pakkuda. Käeoleva uurimustöö tulemused on olulised poliitikameetmete kujundamiseks, mille abil saaks välja töötada just Eesti mitteaktiivsetele noortele sobivad tugimeetmed.

Magistritöö on jaotatud nelja peatükki. Esimeses peatükis annan ülevaate „noore“ ning „NEET-noore“ mõistest, et paremini mõista kasutatava termini sisu ning konteksti. Samuti tutvustan NEET-noorte käsitlusi mõjutada võivaid diskursuseid andes ülevaate nii üldisematest ja laiemalt levinuimatest diskursustest kui ka spetsiifilisematest ning konkreetselt noorte tõrjutuse ning siirdeteooria diskursusest Teises peatükis tutvustan põhjalikult uurimustöö metoodilist lähenemist ning uuringu läbiviimise protsessi. Magistritöö kolmas peatükk analüüsib saadud tulemusi ning neljas peatükk – arutelu – seostab leitud tulemused teiste autorite tööde ning arvamustega.

Sissejuhatuse lõpetuseks soovin tänada oma juhendajat Avo Trummi, kelle oskuslik juhendamine ning asjakohased märkused aitasid mul süüvida sügavamale uuritavasse teemasse ning tuua välja sealt olulisem uurimustöö kirjutamiseks. Samuti tänan Poliitikauuringute keskust PRAXIS, Noorteseire projektijuhti Katrin Pihorit ja Kairi Kasearu Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist vastutulelikkuse ja abi eest andmete kogumisel.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Kuna käesoleva uurimustöö üheks peamiseks uurimissubjektis on noored, siis annan alljärgnevas peatükis kõigepealt ülevaate, kuidas täpsemalt mõista terminit „noor“ ja „nooruk“. Seejärel tutvustan noorte siirdeteooriat, mille kaudu on võimalik seletada probleeme, mis tekivad noortel teda ümbritseva ühiskonnaga suhestamisel. Annan ülevaate ka NEET-noorte mõistest ning tuginedes teiste autorite töödele toon välja selles kategoorias asetsevate noorte levinuimad probleemid. Viimasena toon välja võimalikud diskursused NEET-noorte ning nendega tegelevate spetsialistide käsitlustes, kui rääkida NEET-noorte probleemidest ning nende võimalikest abistamismeetoditest. Peatüki lõpus püstitan uurimisprobleemi ning sõnastan uurimuse eesmärgi.

1.1. Noor, nooruk, noorus

Termin „noor“, „nooruk“ või „noorus“ (ingl. k. „*youth*“) on sotsioloogias tähelepanu alla tulnud kui vaheperiood, mis on lapsepõlve ja täiskasvanuea vahel, kus noor inimene peab tegema ülemineku hariduselust tööellu (Brynnner *et al* 1997; Barry 2005 jt). Kuidas aga seda vaheperioodi täpsemalt piirata, on keeruline küsimus, sest selles puudub autorite seas ühtne seisukoht ka tänapäeval. Üks osa uurijatest hoidub nooruse määramisest vanuse kaudu ning püüab seda teha teiste, sotsiaalsete ja/või psühholoogiliste karakteristikute kaudu. Cohen (1986, viidatud Muncie 2009: 11 järgi) on välja toonud neli punkti, kes on noor/nooruk („*youth*“):

1. „Noor“ on kindlate psühholoogiliste karakteristikutega ja sotsiaalsete vajadustega ühtne kategooria, mille omadused on omased ühele vanusegrupile.

2. „Noor“ on inimese kujunemise etapp, kus kinnistuvad suhtumised ning väärtused, mis jäävad püsima kogu inimese järgneva elu jooksul.
3. Üleminek lapsepõlve sõltuvusest täiskasvanu autonoomsusele, mis tavaliselt sisaldab ka mässumeelset etappi. Viimane on omaette kultuuriline traditsioon, mis antakse edasi ühelt põlvkonnalt teisele.
4. Tööstusühiskonnas elavad noored inimesed kogevad raskusi üleminekul lapsepõlvest täiskasvanuikka ning seetõttu vajavad selle ülemineku edukaks tegemiseks professionaalset abi, nõu ja tuge.

Ülaltoodud nimekirjas on tähelepanuväärsed punktid 3 ja 4, kus autor sedastab, et probleemid ja isegi mässumeelsus on midagi, mis on tänapäeva noorte jaoks tavaline (isegi vältimatu, sest probleemid võivad tuleneda otse ühiskonnakorraldusest) ning noored vajavadki kõrvalabi, et see üleminek lapsepõlvest täiskasvanuikka toimuks edukalt.

Suur osa autoreid on noorte sotsiaalsete staatuste üleminekute uurimisel leidnud vajalikuks kasutada vanusepiire, kus üldiselt „noorus“ jääb 15- ja 24-eluaasta vahele (Barry 2005; Jones 2009). Siyka Kovacheva (2001), kes uuris noorte defineerimist Ida- ja Kesk-Euroopas nõukogude ühiskonna mõju silmas pidades, toob välja, et kommunismi ajal oli „noor“ väga konkreetselt piiritletud sellega, mis vanuses tohtis olla Nõukogude Liidu noorteorganisatsiooni Komsomol liige: 14–28 aastased. Pärast Nõukogude Liidu lagunemist muutus aga noorte vanuseline piiritlemine endistes Nõukogude Liidu liikmesriikides väga laiaks ning ka ebahütlaseks. Kovacheva (*ibid*) järgi lükati erinevates taasiseseisvunud riikides „noorte“ alumine vanusepiir 12. ja 18. eluaasta vahele, ülemine piir jäi aga 18. ja 35. eluaasta vahele.

Noorte vanuseline defineerimine on erinev ka seadustes ja teistes ametlikes dokumentides. ÜRO kasutab oma dokumentides noore vanusevahena ka teoreetikute seas levinut 15.-24. eluaastat (UN World... 2003). Alates 2008. aastast on Euroopa Liit defineerinud „noore“ 13-30 aasta vanuseks inimeseks (Youth in... 2008: 16), mis märkimisväärselt laiendab ajavahemikku, kus noor saab kasutada erinevaid noortele mõeldud programme. Eestis lükati pärast Nõukogude Liidu lagunemist Eesti Vabariigi (EV) noorsootöö seadusega „noore“ vanus isegi nii madalale kui 7 eluaastat ning ülemiseks piiriks kehtestati 26 eluaastat (RT 1999, I, 27, 392).

Eestis lisab noore vanuselisse defineerimisse segadust veel EV karistusseadustik, mille kohaselt alates 14. aastast on isik vastutus- ehk süüvõimeline, st teda võib karistada kuni vanglakaristuseni välja (RT 2001, I, 61, 364). See näitab, et alates 14. eluaastast peaks noorel juba olema arusaamine ühiskonnas kehtivatest normidest ning ta peab olema valmis võtma vastutuse oma tegude eest, kui ta nendele normidele vastavalt ei käitu. Alla 14. aastaseid loetakse EV karistusseadustikus veel süüvõimetuks ehk lapsealiseks (*ibid*).

EV haridusseadus (RT 1992, 12, 192) määrab koolikohustuse kuni 17-aastaseks saamiseni ning EV tööturu- ja toetuste seaduse (RT 2005, I, 54, 430) järgi ei saa nooremad kui 16. aastased töötuna end arvele võtta. See tähendab, et varem kui 16. aastaselt ei olegi võimalik ühel noorel Eestis oma „lapsekingadest“ ehk haridussüsteemist välja astuda ning täiskohaga tööturule minna, mis oleks just kui ka märgiline etapp noore võimalikus iseseisvumises ning „noore“ eluetapist väljumisel.

Kuna käesolevas uurimustöös vaadeldakse noori tööturu ja hariduse kontekstis, siis kasutan oma uuringu juures noore käsitluses vanuse alampiiri 16. eluaastat, ülemine vanusepiir uuringus täpsustust ei vaja, kuid kokkuleppeliselt võib see olla 24. eluaastat, nagu on ka levinuim vanusepiir rahvusvahelises kirjanduses.

1.2. Noorte siire lapsepõlvest täiskasvanuks

Noorte siirdeid lapsepõlvest ja hariduselust täiskasvanuikka ja tööellu on noorsoouuringute ajaloos tavapäraselt vaadatud kui lineaarset psühhosotsiaalset arengut, mis saab alguse lapsea lõpust ning mille lõppeesmärk on jõuda sammhaaval traditsioonilisse täiskasvanuikka (Brynnner *et al* 1997; Barry 2005; Jones 2009 jt). Bob Coles (1995) võtab erinevad traditsioonilised noorte elutee siirded kokku järgnevalt:

- siire täiskohaga haridusest ja/või koolitusest täiskohaga tööle (siire koolist tööle)
- siire päritoluperekonnast uude perekonda (perekondlik siire)
- siire vanematekodust iseseisvale, eraldi elule (eluaseme siire) (Coles 1995: 8).

Selline kindlapiiriline ning ühesuunaline noorte siire ühest staatusest teise eksisteeris läänemaailmas ehk sellisena 1950ndatest 1990ndate alguseni (Jones 2002; Barry 2005), kuid väga suur osa noorte siirdeid uurivaid autoreid nõustuvad nüüd, et noorte siirded on muutunud väga keeruliseks ja mittelineaarseks, kus puudub selge algus- ja lõpp-punkt, kus iseseisvumise etapid vahelduvad sõltuvusetappidega ning erinevate tegevustega hõivatud eluetapid põimuvad mitteaktiivsete etappidega noore elus (James ja Prout 1997; Jones 2002; Furlong *et al* 2003; Furlong 2006; Stauber 2010 jpt). Näiteks ei ole enam ebatavaline, kui pärast kooli lõpetamist otsustab noor minna reisima, teha vabatahtlikku tööd või võtta lihtsalt puhkuseks vaheaasta, mistõttu on ta tööturul aga mitteaktiivne ning sellega seoses ka kellestki (enamasti vanematest) tahes-tahtmata sõltuv. Pärast seda võib aga noor minna otse tööle või jätkata haridusteed või kombineerida omavahel neid mõlemaid. 50 aastat tagasi oli aga selline jo-jo siire ühiskonnakorralduse kõrge struktureerituse ning siirete kindlaksmääratuse tõttu väga ebatavaline (EGRIS 2001; Stauber 2010).

Põhjuseid, miks lihtne, ühesuunaline ning kiire siire on noorte puhul veninud pikemaks ja muutunud mitmesuunaliseks, on mitmeid. Barbara Stauber (2010) märgib, et üheks peamiseks põhjuseks on ühiskonna struktuuri muutumine, kus varasemalt kindlad elutee siirded on moodsa ühiskonna tulekuga muutunud ebaselgemaks, jättes noortele positiivse küljena rohkem valikuvabadust, kuid samal ajal negatiivse küljena pakkudes otsustes vähem tuge ning kindlust, et valitud tee viib kindlalt „eduka“ tulemuseni. Tööturg on oluliselt muutunud ning enam ei ole suuri tööstusi, mis annaksid tööd ka oskusteta ning madala haridustasemega noortele. Suurem hulk noori püsib kauem haridussüsteemis, kes võivad hiljem kogeda ebaedu tööturul, mis paneb neid hariduse ja tööturu vahel „pendeldama“ (Vickerstaff 2003).

Eesti kontekstis ei saa mööda vaadata Nõukogude Liidust ning seal valitsenud ühiskonnakorraldusest. Kovacheva (2001: 51) kirjeldab, kuidas kommunistlikus riigis pakkusid riigiettevõtted noortele koolitusi ning tööd, kindlustati kutsehariduskooli ning ülikooli lõpetanutele riigi poolt töökoht. Üldiselt oli siis kaadrivoolavus madal, sest eluaegset töötamist ühel kohal peeti normaalseks ning isegi ideaalseks variandiks. Tol ajal aitasid vanemad oma laste tööotsingutele väga aktiivselt kaasa, kasutati rohkelt isiklikke sidemeid, et saada paremat ning väljakutsuvamat tööd, mida muidu oleks pakkunud riiklik

tööle määramise süsteem. Nõukogude Liidu lagunemisega muutus ühiskonnakorraldus aga radikaalselt, mille käigus kindel noorte haridusest tööellu suundumise struktuur vahetus turumajanduse tulekuga ebakindla ning riske täis majanduskeskkonnaga (Kovacheva 2001: 41). Töö valik muutus individuaalseks ning pikaajaline töötamine ühes asutuses asendus sagedase töökohtade vahetusega (*ibid*: 52).

Kerge on teha järeldusi, et taoline siirde ebakindlaks muutumine on pigem negatiivne ning riskantne. Sarah Vickerstaff (2003) märgib, et 1950ndast kuni 1970ndateni oli koolist tööle siire pigem sujuv ja probleemidevaba, mis vastandub konkreetset tänapäevasele olukorrale, kus Peter Kemp'i (2005: 153) arvamuse kohaselt on see siire pikaleveniv, riskantne ja mõranenud. Teisalt, kui võtta keskseks subjekt noor ise ning vaadata siiret *temast* lähtuvalt, siis just siirete ja muutuste *käigus* toimuvad olulised sündmused ja muutused, mis on tähtsad nii isiku enda elukäigus kui ka ühiskonnas (Stauber 2007, viidatud Stauber 2010: 120 järgi).

Gill Jones (2002) eristab noorte siiretes kiiret ja aeglast siiret. Aeglane siire hõlmab endas pikemat kooliteed, jätkates seda enamasti kõrgkoolis ning see on tänapäevases ühiskonnas pigem levinud nähtus. Aeglane siire on see, mis teeb noore elutee jo-jo sarnaseks, kus sageli vahelduvad või kombineeruvad omavahel töö ja õppimine. Kiire siire on tänapäeval vähemlevinud, kiire ja järsk üleminek haridusest tööellu, iseseisvale elamisele ning vanemlusele esitab suuremat riski töötusele, vaesusele ja kodutusele (MacDonald 2011). Aeglast siiret on seostatud rohkem keskklassiga, kus pikem haridustee on just kui ka edukam elukäik, ning kiiret siiret on seostatud rohkem tööliklassiga ning nende „lähikukkumisega“ hariduselus, mille tõttu on nad pidanud tegema kiire ülemineku täiskohaga tööellu (Jones 2002). Samas võib ka aeglane siire ehk pikk haridustee olla negatiivseks faktoriks tööellu siirdumises. Liiga palju kõrgharitud tööotsijaid (mis on praegu reaalne olukord, kuna keegi ei soovi olla vähese haridusega ning seega „mitteedukas“) võivad viia olukorraneni, kus tööturu olukord sunnib konkurentsipüsimeks veel kõrgemaid kraade ja kvalifikatsioone saama, ning tulemuseks on järjepidev hariduse omandamine, mis takistab töökogemuse saamist ning reaalselt sisenemist tööturule (MacDonald 2011).

Jones (2002) jagab noored kaheks selle järgi, kas nende siire haridusest tööellu on olnud edukas või mitteedukas. Edukaks nimetab ta seda olukorda, kus noor on saanud endale

püsiva ning tasuva töö, ebaedukaks aga seda, kus noore töökohad võivad olla madalapalgalised ning suhteliselt ebakindlad. Ebaeduka siirde alla käivad ka olukorrad, kus nimetatud mitteperspektiivsed tööotsad vahelduvad perioodilise töötuse olemistega või isegi pikaajalise töötusega. Fenton ja Dermott (2006) toetavad seda seisukohta, pidades neid noori täiskasvanuid tuumikgrupiks, kes töötavad suhtelisest kindlates töökohtades või kelle karjäär on jätkusuutlik. Nende kõrval on väiksem, kuid siiski olulise suurusega grupp noori täiskasvanuid, kes töötavad madalapalgalistel töökohtadel ning kelle eluteed on üsna katkendlikud.

1.3. NEET-noored

Neid „läbikukkunud“ noori, kes ei ole suutnud erinevatel põhjustel oma siiret hariduselust tööturule edukalt läbida, on võimalik ühe nimetusena kategoriseerida kui NEET-noori. NEET-noorte termin on akronüüm inglise keelsest terminist: „*not in employment, education or training*“, mis märgib mitteõppivaid ja mittetöötavaid noori.

NEET-noorte termin ja kontseptsioon tekkis Suurbritannias 1980ndate aastate lõpus, kui sealse sotsiaaltoetuste süsteemi muutmise tulemusena jäi enamus 16-18 aastastest noortest ilma töötutele mõeldud toetustest. Ilmnenud probleemile lahenduse otsimiseks hakati uurima töötuse olukorda noorte seas, kus selgus, et osa 16-18 aastastest noortest ei oma ühtegi tavapärasest sotsiaalset staatust: nad ei õpi, ei tööta ega osale ka tööga seotud koolitustel. Nimetatud uuringus kasutati terminit „staatuse A“, mis hiljem muudeti „0-staatuseks“ (ingl. k. „*Status Zero*“; tuleneb uuringus kasutatud klassifikaatorist, kus (1) õpib, (2) on koolitusel ja (3) töötab). Kuna 0-staatuse termin sildistas selle alla kuuluvat sihtrühma negatiivselt kui ilma staatusega isikuid ning soovides ka üleüldse terminit muuta täpsemaks ning selgemaks, siis hakkasid uurijad kasutama NEET-terminit. (Furlong 2006)

Juba NEET-termini kasutuselevõttust alates Suurbritannias on uurijatele ning poliitikutele olnud selge, et NEET-noorte puhul on tegemist äärmiselt heterogeense inimrühmaga, kuhu kuuluvad väga erineva taustaga, kogemusega, iseloomuga ja vajadustega noored (Furlong 2006). Eurofondi raport (2012b: 24) toob välja viis erinevat kategooriat:

- 1) **Traditsioonilised töötud** - nemad on kõige suurem rühm NEET-noorte seas, omavahel saab eristada lühi- ja pikaajalisi töötuid noori.
- 2) **Kättesaamatud** – nende tööle mineku takistuseks on perekondlikud kohustused, neil on pikaajalised terviseprobleemid või on nad puudega noored.
- 3) **Tegevusetud** – nemad ei otsi tööd vabatahtlikult ning nad ei soovi omandada ka haridust. Nad on heitunud või seotud ohtliku või asotsiaalse eluviisiga.
- 4) **Võimaluste otsijad** – nad on noored, kes otsivad aktiivselt tööd või muud tööga seotud koolitust, aga nad hoiduvad võimalustest, mis nende arvates ei vasta nende staatusele, teadmistele või oskustele.
- 5) **Vabatahtlikud NEET-noored** – nad on seotud reisimisega või muude alternatiivsete tegevustega, näiteks kunst, muusika, mitteformaalne enesetäiendamine.

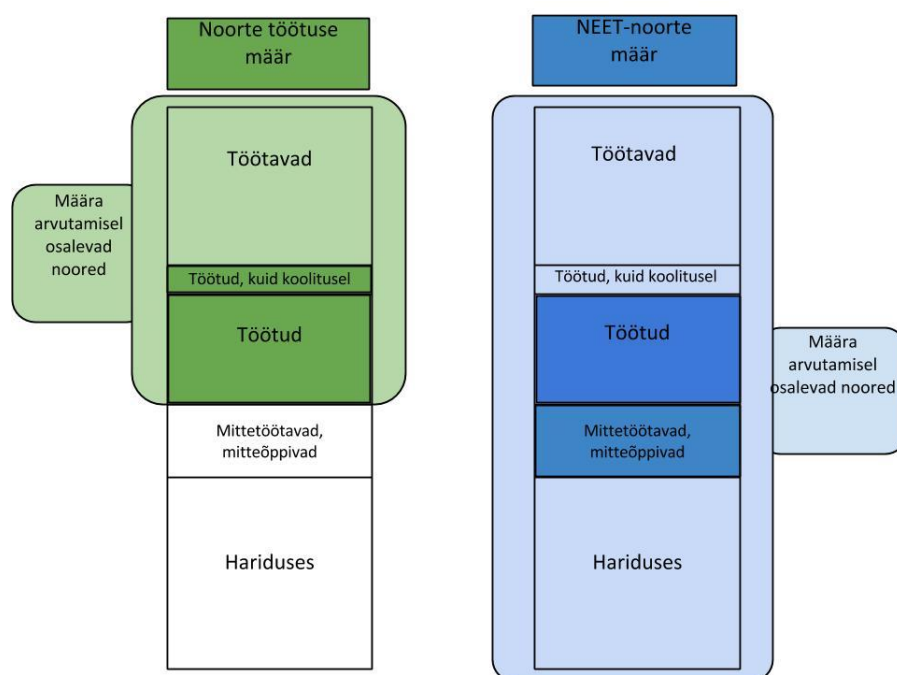
Nagu näha, on NEET-noorte seas nii neid, kes on mitteaktiivsed vabatahtlikult, kui ka neid, kes on seal endast mitteolenevatel põhjustel. Näiteks traditsioonilised töötud on halvemas seisukorras, kuna nende tööpuudus tuleneb tööturu olukorrast, kus neil ei ole võimalik tööd leida. Võimaluste otsijad ja ka vabatahtlikud on aga võimelised ise NEET-staatusest välja tulema, sest nad on oma mitteaktiivne olemise valiku ise teinud. Keerulisem olukord on aga kättesaamatutega, kelle mitteaktiivsuse põhjus võib olla nendest mittetulenevatest haiguslikest olukordadest nii neil endil kui ka nende perekonnas. Samuti vajavad väga mitmekülgset abi need, kes on heitunud ning hoiavad end pigem erinevatest asutustest ja spetsialistidest eemale.

NEET-noorte seas on nii pikaajaliselt kui ka lühiajaliselt mitteõppivaid ja mittetöötavaid noori. Sachdev ja kolleegid (2006: 9) nimetavad neid vastavalt „tuumik“ ja „triivivateks“ NEET-noorteks (ingl.k. „*core and floating NEETs*“). „Tuumik“ ehk **pikaajalistel NEET-noortel** on suurema tõenäosusega erinevad sotsiaalsed ja käitumuslikud probleemid ning nad on sageli pärit peredest, kus täiskasvanute töötus on aktsepteeritud norm. „Triivivatel“ **NEET-noortel** jääb puudu motivatsioonist ning nende elusihid ei ole selged, nad triivivad töötuse ja töötamise staatuse vahel, sageli töötavad nad madalapalgalistel ja ajutistel töödel või on hõivatud lühikursustega. (Sachdev 2006) Hayward ja kolleegid (2008) lisisid

NEET-noorte jaotusesse kolmanda kategooria: lühiajalised NEET-noored, kes on mitteaktiivsed vaid lühikest aega ning naasevad tööturule või haridusse üsna kiirelt.

NEET-noorte kohta käivaid näitajaid võib kergesti segamini ajada noorte tööpuuduse näitajatega, kuid siiski on neil oluline vahe. Noorte töötuse määr tähistab töötute ja tööturukoolitustel osalevate noorte osakaalu tööhõives osalevate noorte seas. NEET-noorte

määra leidmisel aga leitakse töötute ja mitteõppivate noorte osakaal kõikide vastavas vanuses noorte seas. (Kasearu ja Trumm 2013a). Seega hõlmab NEET-termin palju suuremat hulka noori, sest ta arvestab ka neid noori, kes on ühiskonnas vähemärgatavad, nad ei pruugi olla töötuna arvel ning nad võivad olla hõivatud näiteks

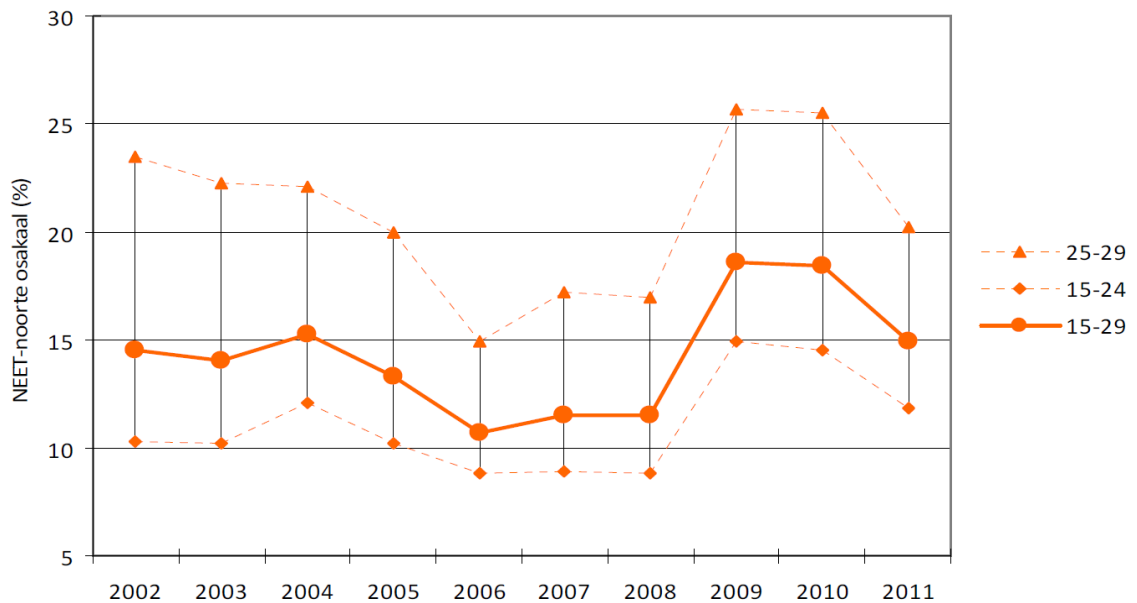

Joonis 1. Noorte töötuse määra ja NEET-noorte määra arvutamise erinevus. Allikas: Eurofond (2012).

perekondlike kohustustega. Noorte töötute hulk tähistab aga ainult neid, kes on võimelised tööd tegema ja kes soovivad olla majanduslikult aktiivsed. Joonis 1 näitab graafiliselt noorte töötuse määra ja NEET-noorte määra erinevusi.

Eestis on NEET-noorte osakaal noorte vanuserühmas 15-29-eluastat 19%, mis on Euroopa Liidu kõrgeimaist näitajast (Bulgaaria 21,8%) küll madalam, kuid siiski EL-i keskmisest (12,8%) kõrgem. Euroopa madalaima NEET-noorte osakaaluga on Holland (4,4%). (Eurofond 2012a) Absoluutarvudes hinnates on Eestis mitteaktiivseid ja mitteõppivaid noori enam kui 40 000 (Kasearu ja Trumm 2013b). Jooniselt 2 on näha, et Eestis on see number viimase kümne aasta jooksul muutunud üsna palju, sest majanduskeskkonnas toimunud muutused mõjutavad ka noorte töövõimalusi. 2000-aastate keskpäiga majandusbuumist tingituna langes NEET-noorte osakaal, samas kui 2008. aastal

alanud majanduskriisi mõjul kasvas NEET-noorte osakaal ühe aasta jooksul peaaegu kaks korda (Kasearu ja Trumm 2013a: 7).

Joonis 2. NEET-noorte osakaalu muutumine vanuserühmades Eestis 2002-2011 (%).
Allikas: Eurostat

Kuigi NEET-noored on ühiskonnas suhteliselt „nähtamatud“, on nende noorte haridus- ja tööelust kõrvalejäämine ühiskonnale tõsiseks probleemiks. NEET-noortega seostuvaid üldiseid probleeme kogu ühiskonnale võib kokku võtta järgnevalt:

- **Majanduskulud** – NEET-noorte tööturul mitteosalemisest tingitud kogukulu Euroopas on üle 100 miljardi euro, mis moodustab ligikaudu 1,1% nende riikide sisemajanduse koguproduktist. Eesti on NEET-rühmaga seotud kulud riigile hinnanguliselt 238 miljonit eurot aastas, mis teeb 1,5% Eesti riigi SKP-st. (Eurofond 2012a)
- **Institutsioonide usaldamatus** – NEET-noored võivad tajuda, et ametivõimud ei oska nende probleeme lahendada ning sellega kasvab usaldamatus institutsioonide vastu. Sellega võib kaasna suur hulk poliitika pettunud noori, kes võivad kaasa

aidata demokraatlike süsteemide legitiimsuse õõnestamisele ühiskonnas (Eurofond 2012a),

- **Osalematus poliitikas, äärmuslikest liikumistest osavõtt, kriminaalsus** – NEET-noored võivad rahulolematuse pärast vähendada oma osalust poliitikas ning hakata võõrandumist väljendama poliitiliselt äärmuslikes liikumistes, vandalismis ja konfliktsetes olukordades (näiteks politseiga) (Eurofond 2012a; Fergusson *et al* 2001; Mitchell *et al* 2002).
- **Sotsiaalne eraldatus** – kuna töötus vähendab sotsiaalset kaasatust, siis on NEET-noorte ühiskonnast tagasitõmbumine ning sotsiaalse tõrjutuse tõenäosus suurem. (Eurofond 2012a; Kieselbach 2003).
- **Narkootiliste ainete kuritarvitamine** – mis toob kaasa tõsise lisakulutuse riigi tervishoiusüsteemile, lisaks kaudsetele kulutustele sotsiaalteenustele, -toetustele, saamata jäänud maksutulule (Fergusson *et al* 2001; Mossakowski 2008).

Lisaks ühiskondlikele probleemidele on mitteaktiivsus loomulikult negatiivse mõjuga ka noorele endale. Pikaajaline töötus suurendab nende vaesusrisiki ning probleemse käitumise riski, samuti suurendab sotsiaalset eraldatust ning vähendab osalemist poliitikas (Bay ja Blekesaune 2002; Hagquist 1998; Hammer 2007; Isengard 2003). Lisaks nendele majandusliku iseloomuga tagajärgedele põhjustab pikemaajaline mitteaktiivsus noorele ka vaimset stressi, näiteks üksildustunnet, võimetustunnet, ärevust ning depressiooni (Creed ja Reynolds 2001; Hammer 2000), mis kõik muudavad noore siirdumise täiskasvanu ellu ning seal eduka toimetuleku raskeks.

1.4. NEET-noorte ja spetsialistide käsitlustes leiduvad diskursused

Avamused, millised võiksid olla NEET-noorte peamised probleemid, võivad spetsialistide ning noorte endi vahel suuresti erineda. Kui aga omavahel erinevad juba käsitlused probleemidest, siis võib julgelt eeldada, et ka väljapakutavad lahendusvariandid NEET-noorte olukorra parandamiseks on osapooltel erinevad. Gracey ja Kelly (2010) toovad

välja, et erinevate programmide ja koolituste läbiviijatel või nende tellijatel on sageli mõttes kindlad tulemused, kuhu soovitakse, et programmi/koolituse läbinud noored jõuavad. Näiteks nähakse ilma täiendava koolitusega otse tööle suundumist negatiivsema variandina kui edasiõppimist, olgugi kui otse tööle suundumine võib teatud olukorras noorele olla parim variant.

Simmons ja kolleegid (2013) märgivad, et kuigi noorte eluteed mõjutavad nende endi mõtted, uskumused ja teod, ei ole nende valikud siiski tehtud ühiskondlikus vaakumis. Noorte otsuseid mõjutavad kindlasti ka üldisemad poliitilised otsused ja teod, saadaval olevad programmid ning levinud sekkumisviisid, mis on ellu viidud just nende samade spetsialistide poolt, kes ei pruugi NEET-noorte probleemidest samamoodi aru saada, kui NEET-noored ise. Nii noorte eneste kui ka spetsialistide erinevad käsitlused on veel omakorda mõjutatud suurematest, kultuuriruumis sageli alateadlikult levivatest tähendussüsteemidest, mis meilegi teadmata panevad meid mõtlema ja käituma just nende levinud süsteemide järgi, ilma et me ise nendest teadlikud oleksime. Neid tähendussüsteeme võib kutsuda ka **diskursusteks**.

Diskursus on mitmetahuline termin, mida mõistetakse erinevates valdkondades erinevalt. Sotsiaalteadustes, kus tegeletakse inimestevaheliste suhetega, võib diskursust vaadelda kui keeleliste toimimisviiside kogumit, mis mõjutab nii meie mõtteid, toiminguid kui ka meie identiteete (Selg 2012: 67). Diskursused tulevad ilmsiks diskursiivsete praktikatena, mis erinevates kontekstides määravad, mida meil tuleks asjadest teada, rääkida ja mõelda (Chambon ja Wang 1999: 272). Seetõttu on diskursuste ning nende mõju teadvustamine sotsiaalvaldkonnas eriti oluline. Marju Selg (2012: 68) selgitab: „*Nad [diskursused] kannavad selgemini või varjatult teatud ideoloogiaid, aga neisse on põimunud ka tegelike gruppide majanduslikke jm huve esindavaid ideid. Kuna aga huvigruppide võim on erinev, siis erinevad ka diskursused oma mõjuvõimu suuruse poolest. Diskursuste suhtes on vaja olla väga tähelepanelik, sest need kallutavad meie mõtteid ja tegusid hülgaval moel, sundides märkamatu eelistama ühtesid lähenemisviise ja hülgama teisi.*“

NEET-noortega tegeledes ning neile abipakkumise lahendusi otsides on tarvilik teadvustada, millised on levivad diskursused, mis suunavad teatud probleemikäsitluste ja lahenduste poole, kuid mis oma leviulatusega ei pruugi aga üldse olla samaväärselt asjakohased ning kasulikud. NEET-noorte probleemide põhjuse käsitluse juures võib välja

tuua neli suuremat ning levinumat diskursust, mis vaatavad noorte probleemide alget ning võimalikke lahendusi erineva vaatenurga alt.

Siirde diskursus

Siirde diskursuses nähakse, et hea ja eduka karjääri eelduseks on sujuv ja takistusteta üleminek ühest ühiskondlikust staatusest teise, antud juhul siis üleminek hariduselust tööellu. Sellest tulenevalt on oma elus ebaõnnestunud need noored, kes läbivad nimetatud siirde ebaedukalt. Siirde diskursuse vaatevinklist ei ole vahet, kas siire ebaõnnestus halva ettevalmistuse, puuduliku toetuse, madala motivatsiooni, ebareaalsete ootuste või mõne muu põhjuse tõttu. Siirde diskursuses ongi võtmeteguriks siire iseeneses, kas noor suudab minna ühest sotsiaalsest kategooriast teise sujuvalt või mitte. (Fergusson 2013)

Siirde diskursus ei arvesta aga võimalust, et „triivimine“ ühest sotsiaalsest staatusest teise ja tagasi, olles vahepeal ka NEET-staatuses, ei pruugi iseenesest halb olla. Ross Fergusson (2004) märgib, et tänapäeva modernses ühiskonnas on täiesti normaale, et enne stabiilse töökoha leidmist liigub noor sageli mitme erineva staatuse vahel ning seda ei tohiks automaatselt lugeda ebaõnnestumiseks. Veel enam, Fergusson (*ibid*) argumenteerib, et hoopis ühesuunaline ning „sujuv“ siire haridustest püsivasse tööellu võib olla märke „uuest ebavõrdsusest“, sest tema sõnul tänapäeva võimaluste paljususes sellise sujuva siirde läbi teinud noorel ei ole olnud neid valikuvõimalusi, mis on lasknud enam privilegeritud noortel oma elus rohkem erinevaid võimalusi katsetada.

Sotsiaalse kaasatuse diskursus

Sotsiaalse kaasatuse diskursuse järgi on NEET-noorte peamiseks probleemiks noorte sotsiaalne tõrjutus ühiskonnast, mille tõttu nad ei suuda leida endale sobivat aktiivset rolli ühiskonnas. Noorte sotsiaalne tõrjutus ei lase selle mõtteviisi järgi noortel ligi pääseda „normaalsetele“ kaasamisviisidele, näiteks täiendav haridus või heapalgaline töö. Sotsiaalse kaasatuse diskursus ütleb, et NEET-noored on mitteaktiivsed selle pärast, et neid takistavad ühiskonna aktiivsest elust osavõitmiseks perekondlikud põhjused ja kohustused, kultuurilised erinevused, piiratud ligipääs riiklikele toetussüsteemidele. (Fergusson 2013)

Sotsiaalse kaasatuse diskursuse raamistikus oleks peamisteks lahendusteks sotsiaalse tõrjutuse vähendamine noorte seas ning nende kaasamine ühiskonnaellu. Oluline ei ole institutsioon, mis kõnealust noort ühiskonda kaasab, vaid fakt, et ta tõepoolest on kaasatud. Selle vaate üheks loosungiks on arusaam, et noore hõivamine, eriti töötamine, ongi see peamine võtmetegur, mis lahendab NEET-noorte probleeme (Levitas 2004). Teise variandina nähakse „imerohuna“ haridustee jätkamist, mis on eriti populaarne just noortega tegelevate spetsialistide arvamustes (vt nt Raising expectations... 2007). Eelpoolmainitud hariduse ja töö „imerohi“ aga ei pruugi aidata seal, kus neid lahendusi surutakse meelevaldselt päle noortele, kelle probleemid võivad olla hoopis mujal kui ainult töö või edasiõppimisvõimaluste puudumine (nt perekondlikud, tervislikud põhjused) (Thompson 2011).

Individaalsete põhjuste diskursus

Omaette diskursuse moodustavad arvamused, et kõik probleemid ning nende lahendused on iga indiviidi enese põhjustatud ning seega ka iga indiviidi enese lahendatavad. Selline arvamus tuleneb liberaal-majanduslikust maailmavaatest, kus kogu vastutus oma toimetuleku eest lükatakse indiviidile ning riigile jäätakse minimaalne roll indiviidi elu korralduses ning ka tema abistamises (Levitas 2004). Sellest diskursuses on NEET-staatuses olemise „süü“ ainult noorel, näiteks on tal puudulikud sotsiaalsed suhtlusoskused, madal motivatsioon, liiga kõrged ootused jne (Kemp 2005; Stauber 2010; Simmons 2009 jt). Individaalsete põhjuste diskursus paneb kogu vastutuse indiviidile ning panustab sellele, et ainult noort ennast muutes on võimalik muuta ka tema staatust ja toimetulekut ühiskonnas.

Strukturaalsete põhjuste diskursus

Vastupidiselt eelmisele diskursusele kuuluvad strukturaalsete põhjuste diskursuse juurde arvamused, et NEET-staatusesse langemise ning seal püsimise „süü“ lasub erinevatel noorest mittesõltuvatel faktoritel. Nendeks „süüdlaslikeks“ faktoriteks on näiteks töökohtade vähesus üleüldiselt või ainult noore elukeskkonnas; strukturaalne vaesus, mis ei

lase pikalt hariduselus olla, vaid sunnib varakult tööle; eraldatud piirkonnas elamine, kus puuduvad tugiteenused jne (Barry 2005; Furlong 2006; Kemp 2005; Roberts 2009; MacDonald 2011 jt). Strukturaalsete põhjuste diskursuse järgi peab kõigepealt ette võtma suuremad ühiskondlikud muutused, sest ilma selleta ei ole indiviidi muutustest mingit kasu, kui keskkond teda uute võimalustega ei toeta.

Diskursuste omavaheline seotus

Kõik eelpoolnimetatud diskursused on tegelikkuses omavahel tihedalt läbipõimunud ning mõjutavad üksteist. Sotsiaalne tõrjutus ja ühiskonnas mitteosalemine võivad soodustada noore siirde ebaõnnestumist, ebaõnnestunud siire iseeneses aga soodustab mitteosalemist ühiskonna elus, mis võib viia jällegi suurema sotsiaalse tõrjutuseni (Fergusson 2013). Seega on väga keeruline panna need erinevad vaatenurgad kronoloogilisse järjekorda, milles nad võiksid noore eluteel paikneda. Küll aga on võimalik asetada need neli suurt diskursust maatriksisse, mille kaudu on näha, kuidas diskursused omavahel lõikuvad ning üksteist omamoodi täiendavad (vt tabel 1).

Siirde diskursuse ja sotsiaalse kaasatuse diskursuse sees võimalik eraldada veel nende diskursuste individuaalseid ja strukturaalseid põhjuseid. Sotsiaalse kaasatuse diskursuse sees tähistab mõiste „**mitteosalemine**“ (ingl. k. *non-participation*) noore individuaalset vastutust, mõiste „**tõrjutus**“ (ingl. k. *exclusion*) märgib aga ühiskonna vastutust (struktuuraalseid põhjuseid). Siirde diskursuses kasutatakse samuti kahte mõistet: siirdes „**läbikukkumine**“ (ingl. k. *failure*) mis jällegi lükkab vastutuse indiviidile, ning „**ebaedukas**“ siire, mis näitab rohkem vastutust ühiskonnal.

Tabel 1. Diskursuste omavaheline seotus

	Individaalsete põhjuste diskursus	Struktuursete põhjuste diskursus
Sotsiaalse kaasatuse diskursus	<p>MITTEOSALEMINE: Noore enese valik ühiskonnas mitte osaleda.</p>	<p>TÕRJUTUS: Tõrjutud sihtgruppide piiratud ligipääs ühiskonna ressurssidele.</p>
Siirde diskursus	<p>LÄBIKUKKUMINE: Noore enese süü, oskamatuse, tahtmatuse tõttu „sujuva“ siirdeprotsessi mittesooritamine.</p>	<p>EBAEDU: Noore siirde ebaõnnestumine ühiskondlike puuduste tõttu (segased ühiskonna struktuurid, puudulik tugi siirde läbimiseks).</p>

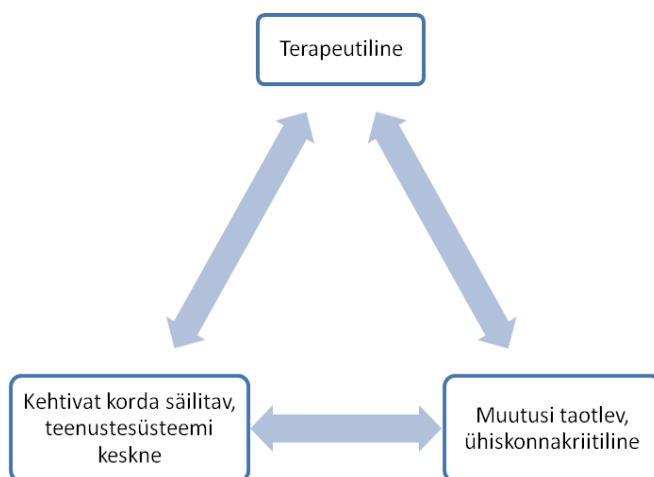
Sotsiaaltööd mõjutavad diskursused

Tööd NEET-noortega saab kategoriseerida kui tööd ühe konkreetse sihtgrupiga sotsiaaltöö valdkonnas. Sotsiaaltööd ennast ammendavalt ära seletada ei ole võimalik, sest tegemist on väga vaheldusrikka ja muutuva erialaga, kuid sotsiaaltöö missioon – aidata muuta inimeste elu ühiskonnas paremaks (Selg 2012) – sobib väga hästi sekkumisega ning tööga, mida tehakse NEET-noortega. Lisaks NEET-noorte probleemide ja lahendustega otseselt seotud olevatele diskursustele mõjutavad seda valdkonda veel ka teised diskursused, mis mõjutavad kogu tehtavat sotsiaaltööd, selle korralduslikke otsuseid, rakendusteooriaid, meetodeid ja konkreetseid töövõtteid (Healy 2005; Mullaly 2007, 2010; Payne 2005, 2006).

Sotsiaaltöö teooria ja praktika uurija ning tõlgendaja Payne (2005) on esitanud kolmesuunalise mudeli, mille kolm erinevat „nurka“ pidevalt konkureerivad omavahel ning iga nurk püüab esitada oma nägemust sotsiaaltöö eesmärgist ning sellele kohastest abistamisviisidest (vt joonis 3). Payne'i sotsiaaltöö kolmnurga järgi kujundavad

sotsiaaltööd järjepidevalt terapeutiline, kehtivat korda säilitav ehk teenustesüsteemi keskne ja muutusi taotlev ehk ühiskonnakriitiline vaade. Terapeutilises sotsiaaltöös on tähtis roll nõustamisteooriatel, kus sotsiaaltöötaja läbi usaldusliku suhte kliendiga aitab tal üles leida ja raskuste ületamiseks kasutusele võtta oma sisemised jõuvarud. Teenustesüsteemi keskse sotsiaaltöö ülesanne on selgitada välja hätta sattunud inimeste vajadused ning seejärel pakkuda neile sobivaid teenuseid ja toetusi. Ühiskonnakriitiline sotsiaaltöö peab sotsiaalsete probleemide põhjuseks kehtiva korra suutmatust vastata inimeste personaalsetele ja sotsiaalsetele vajadustele ning seetõttu püüab ühiskonnakriitiline sotsiaaltöö tuua esile muutusi kogu süsteemis. (Selg 2012)

Payne'i kolmnurgale sarnast kolmesuunalist vaadet võib rakendada ka NEET-noorte käsitlemisel. Terapeutiline vaade püüab muuta NEET-noori endeid, teenustesüsteemi keskne vaade püüab leida noortele sobivad sotsiaalteenused (töötukassa, noorteprojektid) ning ühiskonnakriitiline vaade seab kahtluse alla kogu ühiskondliku surve noorte eluteele ning nende „kohustuslikele“ valikutele.

Joonis 3. Kolmesuunaline sotsiaaltöö mudel. (Payne 2005: 10; 2006: 13).

Marju Selg (2012) toob välja veel erinevaid diskursusi, mis mõjutavad sotsiaaltööd ning selle läbi ka NEET-noortega tegelevate spetsialistide arvamusi. Nendeks on biomeditsiiniline, turumajanduslik, juhtimuslik, õigusdiskursus ning sotsiaaltöö

kõrvalerialade mõjul tekkinud praktikadiskursused nagu psühholoogiline ja sotsiaalpedagoogiline diskursus.

Meditatsioonidiskursuse peamine põhiidee on see, et kõik kõrvalekalded normaalsusest on tingitud kindlatest põhjustest, mis tulevad pigem inimesest enesest (ja tema bioloogilisest kehast), mitte teda ümbritsevast keskkonnast (Misher 1981). Seega on biomeditsiinilise (milles eesliide „bio“ pigem lisab erialale juurde võimu, mitte ei sisalda konkreetset sisulist lisandit) diskursuse mõju sellest, et ta see tähtsustab üle lineaarset põhjuslikkust ning eirab sotsiaalsete kontekstide keerukust (Selg 2012).

Turumajandusdiskursuse suur mõju sotsiaaltööle on tingitud sellest, et sotsiaaltöö toimub turumajanduslikus ühiskonnas, kus levib arusaam, et võimalikult vähe ressursse tuleb kasutada nii, et saada võimalikult suur tulu (Sandler 2001). See arusaam mõjutab sotsiaaltööd läbi sotsiaaltöö rahastamise, korralduse kui ka läbi probleemide, millega selle ideoloogia järgi sotsiaaltöö tegelema peab. Turumajandusdiskursuse raames levib mõtteviis, et indiviidi enese vabadus on hankida endale vajalikud hüved ja kui ta seda ise teha ei saa, siis vähemalt peab ta ise näitama üles initsiatiivi abi saamiseks. (Selg 2012) Turumajanduse survega on oht ka eelistada kliente, kes on koostöövalmivad, leplikud ja näitavad kiiremini paranemise märke, ning jätta tagaplaanile need, kes on keerukamas olukorras, tõrksamad ning nõuavad enam ressursse (Gibelman ja Demone 2002, viidatud Healy 2005: 34 järgi).

Õigusdiskursus koos turumajandusliku ja juhtimuseliku diskursusega soodustab bürokraatlike kontrollsüsteemide arendamist just teenustesüsteemi keskses sotsiaaltöös. Sotsiaaltöötaja on sunnitud abistamistööd tehes järjest enam pöörama tähelepanu seadustele, et õigustada oma tegevust ametnike, koostööpartnerite, klientide ja üldsuse ees. On suur oht, et õigusdiskursuse mõjul asenduvad professionaalsed ja moraalsed kaalutlused, dialoog ja inimlikud kokkulepped õiguskeskse kaebuste esitamise, kontrollimise, aruandmise, karistamise ja hirmuga. (Selg 2012: 88-89)

Psy-diskursus koosneb erinevate inimpsüühikaga tegelevate distsipliinide (psühholoogia, psühhiaatria, psühhoteraapia) mõjust. Peamine psy-diskursuse mõju sotsiaaltööle on arusaam, et kõik klientide probleemid on enamasti seletatavad ja lahendatavad individuaalpsühholoogilisel tasandil. Sotsiaaltöö praktikasse on selle tõttu tulnud mitmed

nõustamismeetodid, mis ühelt poolt võimaldavad sotsiaaltöötajal kliendiga usaldusväärset suhet luua, kuid võivad teisalt kontekstide kardinaalse erinevuse tõttu panna fookuse hoopis teistele aspektidele, mis otsest sekkumist ei vajagi. Näiteks tulenevad *psy*-diskursusest arusaamad, et inimest on võimalik abistada üksnes siis, kui ta oma probleemi otsesõnu tunnistab, või et klienti ei tohi õpetada ega talle nõu anda, vaid teda peab kuidagi väga osavalt suunama „õigeid“ mõtteid ja teguviise leiutama. (Selg 2012) Need arusaamad aga ei ole enam kooskõlas tänapäeva interaktiivse ja koosloodava sotsiaaltööga, kus meetodid valitakse kontekstist lähtuvalt (Juhila 2006, viidatud Selg 2012: 97 järgi).

Sotsiaalpedagoogika keskmeks on uskumus, et pedagoogilisel teel on võimalik ennetada ja leevendada sotsiaalseid probleeme ning lõimida tõrjutud inimesi ühiskonda (Hämäläinen 2001). Eestis seostatakse sotsiaalpedagoogikat eelkõige koolikeskkonnaga ning seetõttu on **sotsiaalpedagoogika diskursuse** mõju kõige enam märgata ka koolikeskkonnast rääkides. Eesti koolisotsiaalpedagoogidele omistatakse peamiselt kahte tüüpi ülesandeid: 1) õpilaste individuaalsete probleemidega tegelemine ning 2) enda kui spetsialisti võrgustiku eest hoolitsemine (Selg 2012: 103). Rahvusvahelises sotsiaalpedagoogika diskursuses tähtsal kohal olev individuaalse lapse igakülge toetamise idee on Eesti diskursuses asendunud individuaalsete probleemidega tegelemise ideega (töö koolikohustuse eirajatega, õpi- ja käitumisraskustega õpilastega jt probleemitekitajatega), sotsiaalsed ja kollektiivsed aspektid aga väljenduvad võrgustiku loomises, töö koordineerimises, infovahetuses jms (Selg 2012: 103).

1.5. Probleemi püstitus ning uurimuse eesmärk

Mitteaktiivsus ühiskonnas on tõsiseks sotsiaalseks probleemiks nii mitteõppivale ja mittetöötavale noorele endale kui ka ühiskonnale. Kuna iga keskkond ning ühiskond on erinevad, siis vaatamata ulatuslikele uuringutele NEET-noortest ning nende mitteaktiivsuse põhjustest mujal maailmas, on tarvilik uurida Eestis mittetöötavaid ja mitteõppivaid noori ning nende tööturult ja hariduselt kõrvalejäämise põhjuseid. Kuna NEET-noorte grupp on väga heterogeenne, siis on liiga suur ülesanne proovida käesoleva uurimustöö raames analüüsida kõikidesse NEET-noorte kategooriatesse kuuluvaid noori. Oma uurimuse

fookuseks valisin madala haridustasemega noored, kes on juba varakult haridustee pooleli jätnud ning on traditsioonilises mõttes töötud.

Mitteaktiivsete noorte tööle või tagasi haridusellu aitamine on protsess, kus osalevad kaks osapoolt – noored ja nendega tegelevad spetsialistid. Selleks, et protsess oleks edukas, on tarvilik mõlema osapoole ühine arusaam eesmärkidest, kuhu abistamisprotsess peaks lõpuks välja viima. Kui aga arvamused ja eesmärgist arusaamine erinevate osapoolte, st noorte ja spetsialistide vahel ei kattu, siis on tegevuse tulemuslikkus madal või negatiivse mõjuga.

Käesoleva magistritöö **uurimisprobleemiks** on Eesti NEET-noorte ja nendega tegelevate spetsialistide käsitlused põhjustest, miks noored on hariduselust ja tööelust kõrvale jäänud ning võimalikud lahendused nende noorte aitamiseks. Põhjuste teadasaamisel ning mõlema osapoole lahendusvariantide analüüsi alusel on võimalik anda edasi suunised poliitikameetmete kujundamiseks, mis abistaksid just Eesti noori, kes ei tööta ega käi koolis.

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada, millised on NEET-noorte ning nendega tegelevate spetsialistide käsitlused mittetöötavate ja mitteõppivate noorte probleemidest ning võimalikest lahendusvariantidest.

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks püstitan järgnevad **uurimisküsimused**:

1. Kuidas NEET-noored käsitlevad oma probleeme ning võimalikke lahendusvariante?
2. Kuidas NEET-noortega tegelevad spetsialistid käsitlevad nende noorte probleeme ning võimalikke lahendusvariante?
3. Millised on NEET-noorte ja spetsialistide arvamuste erinevused ja sarnasused?
4. Millised diskursused domineerivad NEET-noorte ja nendega tegelevate spetsialistide käsitlustes?

2. METOODIKA

2.1. Uurimuse teoreetiline lähtekoht

Käesoleva uurimustöö teoreetiliseks lähtekohaks on sotsiaalkonstruksionism. Sotsiaalkonstruksionistlikku teooria algust ei ole võimalik täpselt määratleda ühe autoriga, sest see on aastate jooksul kujunenud erinevate Põhja-Ameerika, Suurbritannia ja Mandri-Euroopa teoretikute töödest, mis said alguse juba rohkem kui 40 aastat tagasi (Burr 1995). Siiski on võimalik selgelt näha, et sotsiaalkonstruksionism pärineb sümbolilisest interaktsionismist, mida esimesena tutvustas avalikkusele G. H. Mead 1934. aastal oma raamatuga „*Mind, self and society*“. Sümbolilise interaktsionismi käsitlemise kohaselt loovad inimesed endale ja teistele tähenduse läbi igapäevase sotsiaalse tegevuse ning see on seejuures selle tegevuse täiesti loomulik osa (Burr 1995). Burr'i (*ibid*) järgi on esimene suurem ja selgem panus sotsiaalkonstruksionismi teoriasse Berger ja Luckmann'i 1967. aastal ilmunud raamat „*The social construction of reality*“.

Sotsiaalkonstruksionismi kohaselt omistatakse tähendusi maailmale – seal olevatele nii füüsilistele objektidele kui ka ühiskondlikele protsessidele ja suhetele – läbi inimeste sotsiaalse tegevuse (Strömpl 2012). Selleks et mõista, millised on inimese arvamused, uskumused, ideaalid, väärtused, hoiakud, tuleb uurida nende sotsiaalseid interaktsioone ja nende tõlgendusi, mille kaudu inimene omale sotsiaalset reaalsust loob.

Sotsiaalkonstruksionismi teooriast lähtudes on käesoleva uurimustöös uurimisaluseks interaktsioonid uuritavate eneste ning uuritava ja uurija vahel. Neid interaktsioone ja nende tõlgendusi analüüvides jõuan ka mina omakorda ühe sotsiaalse reaalsuseni, mis aitavad

selgitada ühiskonnas olevaid probleemkohti ning leida nendele probleemidele sobivad sekkumise ja abistamise viise.

2.1. Andmekogumismeetod

Sotsiaalkonstruksionismi põhimõtteid silmas pidades oli käesolevas uurimustöös andmekogumiseks ainuõige kasutada kvalitatiivseid meetodeid. Täpsemaks meetodiks valisin **individuaalintervjuu**, sest just see meetod annab uurimissubjektile võimaluse väljendada oma loodud tähendusi erinevatele seikadele, tegevustele, mõtetele ja tunnetele võimalikult vabalt. Hirsijärvi jt (2005: 192-193) märgivad, et intervjuu on sobilik teiste seas juhtudel, kus andmeid on vaja koguda rasketel või delikaatsetel teemadel; kus uuritavaid isikuid on vajalik näha subjektina ning anda talle võimalus väljendada ennast võimalikult vabalt; kus on teada, et uuritaval teemal on oodata palju erinevaid vastuseid; kus intervjuueeritav võib rääkida endast ja teemast rohkem, kui uurija on esialgu suutnud ette näha. Individuaalintervjuu lubab käsitleda noore elulugu ja tema olukorraga seotud detaile delikaatselt ning tundlikult muresemata, et teised intervjuud pealt kuulaksid ja intervjuueeritava vastuseid kuidagi mõjutaksid

Uurimissubjektiks olevate noorte käest andmete kogumiseks kasutasin **poolstruktureeritud individuaalintervjuu** meetodit. Poolstruktureeritud intervjuu korral pannakse teemavaldkonnad, mida soovitakse käsitleda, kirja intervjuu kavas ning iga teemavaldkonna kohta esitatakse üldiselt üks avatud küsimus, mille kohta oodatakse intervjuueeritava käest pikemat vastust (Laherand 2008: 193).

Kuna uurimise all olevate NEET-noorte kujunemise mehhanism ei ole veel selge ning haridussüsteemist eemaldumist ja tööturul kõrvalejäämist mõjutavad tõenäoliselt erinevad omavahel seotud tegurid, siis tuginesin kõikide individuaalintervjuude keskse metodoloogilise lähenemisena **biograafilisele meetodile**, kus osalejatel paluti rääkida oma elust selle erinevatel etappidel (Merrill ja West 2009). NEET-noorte elukäiku analüüsid on tõenäoliselt võimalik välja tuua tõrjutust põhjustavad elusündmused, suhted, probleemid jne. Sageli on respondendilt tema eluloo saamine keeruline, kui lihtsalt paluda

tal rääkida oma elust, sest respondentil võib tekkida ülekuulamise tunne või ei oska ta lihtsalt kusagilt peale hakata (Merrill ja West 2009, Thompson 2000). Seetõttu kasutasin käesolevas uurimustöös kombineeritud meetodit, kus algselt palutakse respondentil vabalt rääkida oma elukäigust, seejärel täpsustatakse suunatud küsimustega teemasid, mis pakuvad vastavalt uurimisteemale erilist huvi. Lisaks oli kasutusel ka veel nimekiri teemadest, mis vajavad katmist, et aidata uurijal hoida paremat ülevaadet veel rääkimist vajavatest teemadest (Merrill ja West 2009).

Spetsialistide käest andmete kogumiseks rakendasin fookusgrupi intervjuu põhimõttel läbiviidud grupiarutelu, kus arutleti etteantud juhtumi üle. **Fookusgrupi intervjuu** on andmekogumismeetod, kus vajalikud andmed kogutakse grupis osalejatelt läbi kollektiivse arutelu teemal, mis on uurija poolt varem ette määratud (Morgan 1996: 130). Kitzinger (1995) märgib, et fookusgrupi meetodi kasutamine on õigustatud siis, kui uurijal on avatud küsimused ning kui ta soovib osalejaid grupiarutelu käigus julgustada rääkima ning omavahel diskuteerima, mis võib viia uute ning huvitavate teemade ning käsitlusteni, mida uurija ise ei ole suutnud näha.

Selleks, et saada spetsialistide arvamusi NEET-noorte olukorrast ning pakkuda võimalikke lahendusvariante kasutasin spetsialistide grupiarutelul **vinjeti meetodit**. Vinjetid on kirjeldused isikust või sotsiaalsest olukorrast, kus on ära toodud kõik iseloomulikud osised, mis on vajalikud selleks, et respondentid saaksid kujundada kirjeldatu põhjal oma arvamuse (Alexander ja Becker 1978: 94). Kvalitatiivsetes uurimustes palutakse respondentidel tavaliselt kirjeldada, kuidas nad vinjetis olevale olukorrale reageeriksid, mida nad teeksid või mida nad arvavad, kuidas vinjetis kirjeldatud isik teatud olukorrale reageeriks (Barter ja Renold 1999). Vinjeti meetodit on hea kasutada selleks, et saada erinevaid tõlgendusi olukorrast, mille abil on võimalik uurida huvipakkuvat nähtust ja/või uurimissubjekti laiemalt, ning siis, kui on vaja välja selgitada respondentide arvamused teemadest ja/või olukordadest, mis on seotud moraalsete dilemmadega (*ibid*). Neale ja Smart (1997) märgivad, et vinjeti meetod on kasulik nende teemade juures, mis on tundlikud ning mis võivad respondentidele olla rasked arutamiseks. Vinjette on laialdaselt kasutatud teiste uurimismeetodite täienduseks (Barter ja Renold 1999). Sageli kasutatakse vinjeti meetodit grupis kui soojendusülesannet, mis aitab respondentidel omavahelist vestlust alustada ning mis hiljem juhatab respondentid sujuvalt konkreetse teemasse,

mis on uurimise all (*ibid*). Samas saab vinjeti meetodit edukalt kasutada ka iseseisva uurimismeetodina seal, kus see tundub asjakohane ja sobiv (Kutsar *et al* 2006: 14).

2.2. Valim ja uurimuse käik

Individuaalintervjuud

Käesolevas uurimuses kasutatud individuaalintervjuud mittetöötavate ja –õppivate noortega viidi läbi koostöös SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS ja Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudiga Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimusel. Uuringu teostajateks olid Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistrandid, kes 2012. aasta oktoobris ja novembris . tegid 15 intervjuud mittetöötavate ja –õppivate noortega. Viieteistkümnest projekti jaoks vajalikust intervjuust viisin mina läbi 3 intervjuud. Kogutud 15ne noore intervjuu andmete põhjal koostasid Avo Trumm ja Kairi Kasearu Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist poliitikaülevaate, mis keskendub Eestis elavate mittetöötavate ja mitteõppivate noorte igapäevaelule ja sellega seotud probleemide analüüsile ja võimalike poliitikalahenduste leidmisele (Trumm ja Kasearu 2013a).

Käesolevas töös kasutasin kolme enda läbi viidud intervjuud mitteõppivate ja –töötavate noortega. Intervjuud viisin läbi poolstruktureeritud intervjuu vormis, kasutades biograafilise intervjuu põhimõtteid. Kasutatud poolstruktureeritud intervjuu kava koos katmist vajavate temade loeteluga on esitatud lisas nr 1.

Kuna kvalitatiivsete uuringute tegemise juures on oluline valimisse kuuluvate infoallika teadmised ja kogemused vastava teema kohta (Flick 2006: 123), mitte valimi juhuslikkus, siis ei olnud ka käesoleva uurimuse eesmärgiks haarata valimisse võimalikult „tavalised“ ja „juhuslikud“ noored, vaid need, kellel on pikemad ning uurija jaoks ka huvitavamad kogemused. Flick (*ibid*) mainib veel, et „hea infokandja“ peab olema ka refleksioonivõimeline ja oma mõtteid selgesti väljendama, tal peab olema aega ja tahtmist intervjuus osaleda.

Individuaalintervjuude jaoks oli planeeritud kolm noort vanuses 16 kuni 20, kes ei ole intervjuu tegemise hetkeks vähemalt kuue kuu jooksul töötanud ega õppinud. Kuna paljudel töötutel on aeg-ajalt võimalus teha lühiajaliselt mõnda mitteametlikku tööd, siis oli lubatud uuringusse kaasata ka neid noori. Respondentide otsingul lähtuti põhimõttest, et noor ei ole aktiivselt töötanud ning on oma olemuselt erinevatest ühiskonda kaasavatest tegevustest eemale jäänud vähemalt kuus kuud.

Kuna Eesti suuremates linnades on töötutel ja mitteaktiivsetel rohkem võimalusi oma olukorda parandada, siis oli soov respondentideks leida keegi, kes ei ela Tallinnas või Tartus, vaid on pärit pigem maapiirkonnast. Sobivate respondentide otsingut alustasin oma kodukoha tutvusringkonnast, kus subjektiivse vaatluse kohaselt leidub palju mitteaktiivseid, madala haridustasemega noori. Respondentide leidmine oli raske, nagu oli ette teada uuringut planeerides, sest NEET-noored on ühiskonna aktiivsest elust taandunud, otsitud sihtrühmast noored ei ole harjunud oma olukorrast avameelselt rääkima ning võivad eemale hoida ametlikest instantsidest ning nendega seotud olevatest inimestest. Ka minu puhul juhtus see, et kui olin viimaks sobivate NEET-noortega kontakti saanud, siis ei olnud nad väga altid minuga kokku saama. Ühe respondentiga oli kokkusaamine kokku lepitud, kuid ta jättis kohale tulemata ilma etteteatamiseta ning samuti vältis ta hilisemat minupoolset püüet uus kohtumine kokku leppida. Teine sobiv respondent tühistas vahetult enne kokkulepitud aega kohtumise ning ei soovinud enam uut kohtumist kokku leppida. Kaks meessoost respondentit (18- ja 16-aastane) leidsin ühe kohaliku noortekeskuse kaudu, mille algatatud noorte tööotsimise projektis noored poisid olid just alustanud. Projektijuhi kaudu sain noormeeste kontaktid, kes olid nõus intervjuud andma. Läbi Töötukassa konsultandi sain kontakti naissoost 18-aastase respondentiga, kes samuti oli nõus intervjuud andma.

Intervjueeritavate otsimine kulges vaevaliselt ning seetõttu ei olnud võimalik täielikult kinni hoida põhimõttest leida respondentideks need noored, kes on ühte aegu nii head infokandjad (omavad palju kogemusi uuritavas valdkonnas) kui ka head suhtlejad ning refleksioonivõimelised. Lõpuks osutusid intervjueeritavateks need, kes vastasid vanuse ja mittetöötamise kriteeriumitele, ning kes olid valmis intervjuud tegema. Samas seda ei saa lugeda ka suureks veaks käesolevas uurimuses, sest juba algsest oli ette teada mitteaktiivsete noorte ilmset madalat haridustaset, millega käib suure tõenäosusega koos

ka madalam refleksiivsus. Samuti oli ette arvatav ka see, et aktiivsest ühiskonna elust taandunud noored ei pruugi olla valmis kohtuma ametlike instantsidega ning nendega seotud esindajatega, kelleks nad intervjuu läbiviijat oleksid pidanud.

Individuaalintervjuude pikkused olid 27, 35 ja 37 minutit. Intervjuud salvestati digitaalse diktofoniga. Kõige pikem oli 18-aastase Mari (nimi muudetud) intervjuu, kõige lühem aga Mardi (16-aastane, nimi muudetud) intervjuu.

Uuringu planeerimise ajal nägin ohtu, et madala haridustasemega ning vähese töö- ja suhtlemiskogemusega noored on kidakeelsed ning pelgavad oma muredest rääkida. Mari puhul see oletus paika ei pidanud, tema oli väga jutukas ning ei kartnud rääkida oma keerulisest elukäigust. Respondentide Ivo (18-aastane) ja Mardi (16-aastane) puhul oli kinnisust rohkem tunda, eriti Mardi puhul, kes kohe intervjuu algusest peale oli väga kinnine ning pikemate vastuste saamine oli väga raske. Iga lühikese vastuse taga oli pikk paus, kus ootasid respondentilt veel täiendust oma lühikesele vastusele, kuid väga sageli ei tulnud sealt enam sõnagi. Seetõttu kasutasin Mardi intervjuus väga palju suunavaid küsimusi. Kord oli Mardi intervjuu ajal tunne, et see jääb poole pealt katki, kuna intervjuueeritav ütles otse, et ta ei soovi ühest teemast rääkida. Õnneks suutsin selle olukorra sujuvalt lahendada ning intervjuu jätkus. Respondenti Ivo oli alguses vastustega tagasihoidlik, kuid intervjuu edenedes avanes rohkem ning vastused muutusid pikemaks ning sisukamaks.

Fookusgrupi intervjuu

Uurimuse käigus läbi viidud spetsialistide grupiarutelu nimetan vaid tinglikult fookusgrupi intervjuuks, sest kasutatud meetod ei ole puhtalt fookusgrupi intervjuu, vaid pigem spetsialistide vinjetipõhine grupiarutelu. Fookusgrupiks ei saa seda nimetada seetõttu, et spetsialistide valikul ei rakendatud konkreetseid valikukriteeriume. Samuti oli grupiarutelu aeg piiratud ning seetõttu ei olnud võimalik intervjuupõhiselt teemade aruteluga veel sügavamale minna. Grupiarutelud sai läbi viidud tänu SA Poliitikauuringute Keskusele PRAXIS ja Eesti Noorsootöö Keskusele, kes korraldasid üheskoos vahetult pärast A. Trummi ja K. Kasearu NEET-noorte teemalise poliitikaülevaate ilmumist Tallinnas 25. jaanuaril 2013 Noorteseire mõttehommiku. Mõttehommikule olid kutsutud 54 noortega

ning noorsootööga kokku puutuvat spetsialisti üle Eesti ning grupid moodustusid mõttehommikul osalejate jagamisel 7 kuni 8 liikmelistesse gruppidesse.

Kolme juhuslikult valitud grupile anti aruteluks vinjetid, mis kirjeldasid lühidalt kolme mitteaktiivse noore juhtumit, mis olid koostatud minu poolt läbiviidud individuaalintervjuude põhjal. Ühe grupiarutelu viisin läbi mina, kahe teise grupi arutelud viisid läbi Kairi Kasearu Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist ning Katrin Pihor Poliitikauuringute keskusest PRAXIS, kes oli ka mõttehommiku korraldaja. Mõttehommikul oli veel kaks gruppi, kes arutasid kahte teist NEET-noore juhtumit, kuid nende noorte juhtumid ei sobitunud käesoleva uurimuse valimisse ning nende grupiarutelude tulemusi siin töös ei analüüsita. Spetsialistidele esitatud vinjetid on esitatud lisas nr 2.

Kolme analüüsis osaleva grupi spetsialistid olid pärit üle Eesti ning osalejateks olid nii praktiseerivad noorsootöötajad noortekeskustest, esindajad noortega tegelevatest mittetulundusühingutest kui ametnikud haridusministeeriumist, noorsootöö teemadega tegelevatest asutustest, linnavalitsustest ja valdadest.

Igale spetsialistidest koosnevale grupi liikmele anti kätte ühe NEET-noore juhtumi vinjett, millega paluti individuaalselt tutvuda. Seejärel esitas grupiarutelu läbiviija grupiliikmetele kaks küsimust:

- 1) Mis on selle noore peamine probleem?
- 2) Kuidas on võimalik seda noort aidata (a) praeguses Eesti süsteemi ja (b) ideaalvariandis?

Gruppidele tutvumiseks ja aruteluks antud vinjettidel oli kirjeldatud nende noorte juhtumeid, kellega viisin läbi ka individuaalintervjuud. See võimaldas käesolevas töös analüüsida võrdlevalt realselt eksisteerivate juhtumite põhjal kahe erineva poole – noore enda ja spetsialisti - arvamust olukorras, kus see mittetöötav ja –õppiv noor hetkel on. Vinjettidel olnud Mari ja Mardi juhtumid olid 100% tegelikkusel põhinevad. Ivo juhtum oli samuti suures osas tegelikkusel põhinev, kuid reaalelus oli Ivo 18-aastane, vinjetil kujutasime teda aga 20-aastasena. Antud muudatuse tegime selle pärast, et anda spetsialistidele võimalikult erinevad juhtumid, mille kaudu oleks võimalik saada kätte ka mitmekülgsemaid lahendusi. Reaalelus olid Ivo ja Mart mõlemad põhikooli haridusega,

mistõttu eeldasime, et põhikooli haridusega noortele pakutakse ka samasuguseid lahendusvariante. Seetõttu muutsime vinjetis Ivo vanuse kaks aastat vanemaks ja haridustaseme põhihariduselt keskharidusele, et pakkuda spetsialistidele aruteluks laiemat juhtumite spektrit.

Grupiarutelud olid 35 minutit pikad, vestlus salvestati digitaalse diktofoniga. Grupiarutelude pikkusele seadis piirangud mõttehommiku ajakava. Samas oli aega piisavalt, et läbida arutelu ajal kõik teemad, mis esile kerkisid. Erinevates gruppides esilekerkinud teemad hakkasid mõne aja tagant korduma, mis tähendab, et uusi teemasid aja lisandumisel juurde ei oleks tulnud. Pigem motiveeris lühike arutelu aeg olema produktiivne ning täpne oma mõtete esitamisel, mis sobis grupiarutelu eesmärkidega.

2.3. Andmeanalüüsi meetod

Käesolevas töös kasutasin andmete analüüsiks kvalitatiivset sisuanalüüsi, sest just see meetod laseb uurijal keskenduda teksti sisule ja kontekstilisele tähendusele (Budd *et al* 1967, Tesch 1992). **Kvalitatiivne sisuanalüüs** on uurimismeetod, mida rakendatakse tekstiandmete sisu subjektiivseks tõlgendamiseks süstemaatilise liigendamise- ja kodeerimisprotsessi ning teemade või mustrite kindlakstegemise abil (Hsieh ja Shannon 2005: 1278; tõlge Lahereand 2008: 290).

Kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodi kohaselt ei määranud ma temaatilisi kategooriaid enne andmete kodeerimist. Arusaamad uurimisalusest nähtusest tulenesid otse kogutud andmetest, mitte uurija enda eelteadmistest või võimalikest eelarvamustest.

Andmete analüüsi alustasin avatud kodeerimisest, kus tegin transkribeeritud materjali lugedes paralleelselt märkmeid võimalike kategooriate kohta. Korduvatest kategooriatest koondusid põhiteemad koos alateemadega, mis saidki analüüsi aluseks. Kogu kodeerimise ning grupeerimise töö ajal kirjutasin andmete kohta ka märkmeid tekkinud seoste ja mõtete kohta. Kogu selle töö tulemusena arenes intervjuude tekstide sügavam mõistmine.

Selleks, et analüüsida respondentide käsitlustes domineerivaid keelelisi diskursuseid, rakendasin andmete analüüsis ka diskursusanalüüsi meetodit. **Diskursusanalüüs** on kvalitatiivsete andmete analüüsi vorm, mille abil saab välja tuua sõnade konstrueeritud olemust ning nende kaudu uurida erinevaid tähendusi, mida anname ennast ümbritsevale keskkonnale (Laherand 2008: 309).

Diskursusanalüüsil on väga palju erinevaid meetodilisi lähenemisi, millest kõige sobivamat antud töö kontekstis oli raske välja valida. Lähtusin Phillips ja Hardy (2002) arusaamast, et praktiline diskursusanalüüs ei ole täpsete analüüsimeetodite kogum, vaid see vajab pigem loomingulist lähenemist, et teha järeldusi tekstides sisalduvate diskursuste leidmiseks. Kuna töö üheks eesmärgiks on leida üles need erinevad diskursused, mis asjaosaliste vestlustes domineerivad ning võimutsevad, siis diskursusanalüüsi juures lähtusin ka **kriitilise diskursusanalüüsi** põhimõtetest, mille eesmärgiks on teha marginaalsete diskursuste hääl kuuldamaks ning tuua päevavalgele võimudiskursuse varjatud eesmärgid ja motiivid (McGregor 2004).

Diskursusanalüüsis rakendasin kvalitatiivsele sisuanalüüsile sarnanevat andmetöötlemise meetodit, kus kõigepealt lugesin teksti hoolikalt läbi ilma analüüsi katseta, et kogeda teksti diskursiivseid aspekte üldisemalt. Seejärel asusin väljapaistvaid diskursuseid markeerima ning kategoriseerima. Tekkinud kategooriate kohta kirjutasin jooksvalt märkmeid diskursuste omavahelistest suhetest, kontekstist ja võimalikest seletustest, mis kõik said diskursuste täpsema tõlgenduse ja analüüsi aluseks.

2.4. Uurimuse eetiline aspekt

Käesoleva magistr töö uurimuse andmed kogusin uurimusprojekti raames, mille viisid läbi SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS ja Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimisel. Individuaalintervjuude kava koostas Avo Trumm TÜ sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist, kuid kõik antud töös kasutatud intervjuud viisin läbi mina isiklikult. Grupiarutelud spetsialistidega viidi läbi

koostöös Poliitikauuringute Keskusega PRAXIS, kelle kokkukutsutud mõttehommikul oli võimalik spetsialistide arvamusi küsida. Grupiaruteludes kasutuses olnud vinjetid koostasid mina vastavalt enda läbiviidud individuaalintervjuudest kogutud andmetele. Ühe grupiarutelu viisin läbi mina, kahe teise kasutatud grupiarutelu viisid läbi Kairi Kasearu Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudist ning Katrin Pihor Poliitikauuringute Keskusest PRAXIS.

Käesoleva uurimustöö iga etapi juures on silmas peetud selles uuringus osalenud isikute privaatsust ning konfidentsiaalsust. Individuaalintervjuude jaoks kolmandate asutuste kaudu intervjuueeritavate kontaktide leidmisel pidasin täies mahus silmas andmekaitseeadust ning üldisi eetilisi norme isikuandmete edastamisel. Isikuandmete edastamiseks küsiti asjaosalistelt luba ning intervjuude toimumisajad lepiti kokku vastastikusel nõusolekul.

Enne individuaalintervjuude ning grupivestluste läbiviimist tutvustati respondentidele uurimuse eesmärke ning küsiti luba vestluste salvestamiseks digitaalse diktofoniga. Kõikidele uuringus osalejatele tutvustati konfidentsiaalsuspõhimõtet, mille järgi kõiki saadud andmeid käsitletakse.

Uuringus on kõik nimed muudetud ning muid inimest äratundvaid fakte ei kasutata. Intervjuueeritavate isikuandmed on teada vaid intervjuu läbiviijale. Tsitaatide, faktide jm tuvastamist soodustavate andmete avaldamisel peetakse silmis seda, et intervjuueeritavate heaolu ei kannataks ega kahaneks.

3. ANALÜÜS

Käesolevas peatükis toon välja uurimistulemused intervjuudest noortega ja grupiaruteludest spetsialistidega. Kõigepealt esitan noorte käsitledes oma probleemidest ja võimalikest lahendustest, seejärel toon välja noorte käsitlestes domineerivad diskursused. Teisena esitan spetsialistide käsitlestes noorte probleemidest ning võimalikest lahendustest. Samuti esitan ka spetsialistide käsitlestes esinevad domineerivad diskursused. Põhjalikuma arutelu tulemustest esitan peatükis 4.

3.1. Noorte käsitletused

3.1.1. Põhjused

Noored käsitlesid oma elu ja probleeme kronoloogiliselt, nii nagu oli ka intervjuu planeeritud. Samuti rääkisid noored oma probleemidest pigem kirjeldavalt, mitte analüüsivalt, isegi siis, kui proovisin neilt analüüsivaid vastuseid erinevate küsimuste kaudu kätte saada. Eelnevat arvesse võttes ei olnud võimalik noorte intervjuudest välja tulnud teemad selgelt kategoriseerida „individuaalsed põhjused – struktuuralsed põhjused“ skaalal nagu oli võimalik teha spetsialistide vastuste põhjal (vt ptk 3.2.), sest noorte väljatoodud probleemikategooriad olid sellel skaalal sageli lõikuvad ja ka kattuvad. Järgnevalt esitan noorte poolt väljatoodud probleemid pigem lähtuvalt noorte siirdeteooriast ehk võimalikult kronoloogiliselt, nagu takistused siirdelt hariduselust tööellu võiksid tekkida. Samas alapeatükis esitan ka need tulemused, mis intervjuude tekstide läbi töötades mina kui uurija leidsin olevat potentsiaalsed noorte probleemid, kuid mida noored ise selgesõnaliselt välja ei öelnud.

Koolikohustuse eiramine, vale sõpruskonna tekkimine

Kõikidel uuringus osalenud noortel oli põhiharidus. Oma põhikoolis veedetud aja peale tagasi vaadates rõhutavad nad aga kõik hariduse tähtsust ning seda, et kui neil oleks oma elus võimalus tagantjärele midagi muuta, siis kindlasti pööraksid nad koolile ja õppimisele rohkem tähelepanu.

„Tollel ajal, kui ma põhikoolis käisin, siis ma nagu mõtlesin, et ma ei viitsi õppida. Aga nüüd, kui sa hakkad tagantjärele mõtlema, ma teadsin ise ka seda, et ma hakkasin kunagi kahetsema, et ma niimoodi lollusi tegin, sellepärast, et samal ajal, kui teised koolis õppisid, sõitsin mina autoga ringi. Noh, õpiks küll paremini, aga ... kunagi ei ole ju hilja, ma võin alati minna õppima kuskile.“ (Ivo, 18)

Ivo ning Mart määravad oma õppimisprobleemide alguse 13.-15. eluaasta vahele, Mari umbes 11. eluaastasse. Kõik noored tunnistasid, et see oli nende teadlik valik kooliga mitte tegeleda, sest õppimine ei pakkunud piisavalt palju huvi ning soov sõpradega „lollusi“ teha oli suurem.

„Õppimine jäi lohakamaks, siis olid sõbrad tähtsamad kui õppimine ja ... öösiti koju ja. Polnud siukest aega, et oh, nüüd ma õpin ja homme kool ja kannataks nädalavahetuseni ära, siis on aega küll ja. Sõbrad olid tollajal ikka esimesel kohal.“ (Mart, 16)

Põhjusteks, miks õppimine tagaplaanile jäi ning koolist palju puuduti, tuuakse „halva seltskonna ja sõprade“ tekkimist, kellega koos käidi väljas ning veedeti niisama aega, aga tegeleti ka seaduserikkumisega. Kõnekas on aga ühe respondendi vastus küsimusele, kas tal koos sõpradega väljas olles mõnikord tuli peale ka tunne, et need teod ja tegemised on valed ning nüüd oleks õige aeg sealt ära minna:

„Neid tundeid oli palju, aga siis oligi see moment, et ... kõik tuleb elus nagu läbi proovida, aga need asjad läksid aina hullemaks, lihtsalt ei olnud enam jõudu asju keelata. Endal oli nagu see tahtmine kadunud, et tahan muutuda või midagi, valiks nagu õige seltskonna. Läheks vanast seltskonnast ära ja alustaks kõike nullist. Endal oli nagu see jõud puudu.“ (Mart, 16)

Noorte vastustest on näha, et seltskonna mõjule oli väga raske vastu panna isegi siis, kui mõnikord tekkis mõte, et ehk antud teguviis ei ole õige.

Madal õpivõime ja -edukus

Koolikohustuse eiramise tõttu oli kõigil respondentidel ka madal õpiedukus, mistõttu jäid nad klassikursusi kordama ja pidid ka lõpueksameid mitu korda tegema. Sage koolist puudumine ning õppimise tagaplaanile jätmine tekitas aga pingeid õpetajatega, mida kõik respondentidest noored ka tunnistasid.

„Küll nad hakkasid riidlema, et küll mingi kodused tööd ja mulle ei andunud süda rahu ja ma hakkasin tavaliselt ikka vastu ja ei lasknud endal pähe istuda.“ (Ivo, 16)

Pärast põhikooli lõpetamist takistasid haridustee jätkamist madalad õpitulemused, mis olid takistuseks soovitud erialale edasi õppima minekuks. Näiteks respondent Ivo ei saanud kutsekooli soovitud erialale sisse ning oli sunnitud proovima varuvariandina hoopis teist eriala, mis aga ei osutunud piisavalt huvitavaks, et sellega jätkata:

„Siis ma mõtlesin, et proovin autotehnikuks, see on mind alati huvitanud, olen lapsest saati tegelema ja oskan, aga ... Konkurents oli nii tihe, ja mul oli nagu, ma lõpetasin nagu... rohelise tunnistusega, aga mul oli kaks kahte. See saigi nagu saatuslikuks. Siis ma mõtlesin, et proovin siis tiseri ametit, et noh, midagi uut. /---/ [Mulle] meeldib õppida ja töötada, mis mulle isiklikult meeldib ka. Mitte et, ah ma ei viitsi teha ja niimoodi. Ja siis ma läksin [kutsekooli], aga ei saanud asja. Mõtlesin, et ei hakka päris lolli ka mängima seal.“ (Ivo, 18)

Madal õpiedukus võib olla seletatav lihtsalt madalama õpivõimega, mis võib olla põhjustatud vähesest õpiharjumusest, kuid see võib ollagi madalam kognitiivne võimekus, mida muuta on raske. Madala õpivõime tõttu tekib noorel abituse tunne, mis paneb madalama motivatsioonitasemega noore kiiresti alla andma:

„No ma arvan, et kutsekas ma ikka ei oleks edasi käinud, sest kui ma käisin, siis mul oli nagu, et appikene, ma ei saa mitte midagi aru. Õpetaja rääkis nii kiiresti, meil oli vaja hästi kiiresti kirjutada, ma ei jõudnud järgi ja ma ei saanud mitte midagi aru. (Mari, 18)

Madal õpivõime võib tekitada hirmu ka edasise haridustee ees, et kas keerulisemate ainetega saab ikka hakkama. Juba põhikoolis probleeme tekitanud ained on noorel soov kiiresti ära unustada ning nendega enam mitte tegemist teha. See piirab aga suuresti erialavalikuid:

„Et nüüd tahangi saada autosid remontima kusagile töökotta. Noh, ma tean, et see mul on nii väike võimalus, et ma saan seda, sellepärast, et enamused tahavad ikka kutseharidust ja siukest asja tahavad saada ja siis... noh muidugi ma olen mõelnud selle peale, et äkki minna hoopis õppima, uuesti. Aga no ma ütlen ausalt, mulle ei meeldi nagu... Ma võiks näiteks õppida, kui oleks ainult autotehnika erialaga. A mulle matemaatikad, füüsikad, siuksed asjad, need mulle nagu ei istu.“ (Ivo, 18)

Tõkked tööturule sisenemiseks

Kõik respondentidest noored kinnitasid, et nende soov on leida enesele töö ning isegi kui vahepeal oli mõte jätkata haridusteed, siis nüüd on töö leidmine nende esimene prioriteet. Madala haridustasemega ning puuduva erialase kvalifikatsioonita on aga raske tööd leida, sest esiteks tekitab see tööandjas usaldamatust noore töötaja suhtes, teiseks aga on probleemiks töökogemuse puudumine, mida tööandjad oma kandidaatidelt ootavad.

„Ma ei ole mitte kuskil tööl käinud. Et, eee, probleem ongi, et nagu ei saagi kuskil tööle, kuna mul ei ole eelnevat töökogemust. Ja siis nagu noh, vaata, tööandjad tahavad just, et oleks eelnev töökogemus, et noh... oleks parem usaldada ja teada, ei ole vaja õpetada ja ... aga noh mul ei ole seda eelnevat töökogemust.“ (Mari, 18).

Isegi, kui noorel töötajal on olemas mingisugune töökogemus, siis on need tavaliselt lühiajalise lihttöö kogemused, mis on kiiresti vaheldunud ning mis tekitavad noores töötajas pigem ebakindlust. Pikemaajalise kogemuse ning kutsehariduseta on raske iseseisvalt oma pädevust tõestada, mis teeb noore töötaja sageli sõltuvaks tema sõpruskonnast, kes teda saavad töö juures toetada. Kui aga see toetajaskond mingil põhjusel peaks lagunema, on noorel jällegi probleem:

„Siis meil oli nagu oma punt seal [betoonitöödel], kes nagu olid enne seal olnud, juba mingi üle aasta, siis nemad tulid ära ja siis mina olin noor poiss ja siis nagu... ei olnud

kogemust väga. Et nemad nagu õpetasid ja aitasid mind. /---/ Ja siis nagu nemad läksid ära sealt, neile mingid töötingimused ei meeldinud, seal oli mingi jama kogu aeg. Ja siis mina jäin nagu üks, üks ei saa ju midagi teha, mul ei jäänud ka midagi muud üle, tulin ka ära.“ (Ivo, 18).

Puudulikud tööotsimise oskused

Lisaks noorte selgelt väljendatud probleemidele oli võimalik noorte intervjuude analüüsi tulemusena välja tuua veel probleemkohti, mis neid noori NEET-staatusesse on viinud ning mis neid seal hoiab. Ühe punktina ilmnnes, et uuringus osalenud noortel olid puudulikud oskused edukaks tööotsimiseks.

Kõik respondentidest noored toetusid töö leidmisel pigem ainult oma suhtlusringkonnale – sõpradele ja perele. Laiapõhjalist otsingut nad iseseisvalt ei tee, vaid on passiivsed ning ootavad suhtlusringkonnast või Töötukassast tulevaid pakkumisi. Positiivne on see, et nad on teinud endale kasutajad Internetipõhisesse tööportaali CV-keskus, kuid noored mainivad, et seal ei ole neile sobivaid töökohti pakkuda, vaid seal vahendatakse pigem kõrgemaid kvalifikatsioone nõudvaid tööpakkumisi.

„Aga seal [CV-keskuse tööportaalis] ei ole midagi, seal on rohkem mingi, ma ei tea, politsei ametisse ja siis haiglasse ja siis on kassapidajaks, aga ma ei taha kassapidaja olla, ma ei taha rahaga tegeleda. Seal peab ühe koha peal istuma, aga ma tahan tegutseda.“ (Mari, 18)

Intervjueeritavate aruteludest nende tööotsimise progressi üle selgus, et noortel võivad olla ka ebareaalsed ootused, kui kiiresti on võimalik enesele sobiv töökoht leida. Järgnevalt toon näiteks ühe lõigu intervjuust Mariga, kes oli selleks hetkeks tööd otsinud alles kaks kuud, kuid hoolimata vähesest panustamisest tundus see aeg talle liiga pikana ning tema kõnepruugis oli selgelt näha tema rahulolematust ning olukorra kiiret sildistamist kui „mul lihtsalt ei olegi võimalik tööd leida!“

Intervjueeriija: *Kas ja kus sa oled varem tööl käinud?*

Mari: *Ma ei ole mitte kuskil tööl käinud. Et, eee, probleem ongi, et nagu ei saagi kuskil tööle, kuna mul ei ole eelnevat töökogemust. /---/*

Intervjueerija: *Räägi mulle oma tööotsingutest. Mitu CV-d sa oled saatnud või kuhu sa oled proovinud?*

Mari: *Mmm, ma olen.. Issand jumal, ma ei mäletagi,*

Intervjueerija: *Kas neid on olnud nii palju, et ei jõua enam lugeda?*

Mari: *Ei, neid on olnud suht vähe, aga ma ei mäleta, sest need olid nii ammu. Mingi, üks jalatsite pood /---/, see oli vist ainuke CV, kuhu ma saatsin. Seal CV-keskuses ei ole eriti häid töökohti. Siis seal ... [ettevõtte nimi eemaldatud] ma käisin. /---/ siis seal öeldi, et me helistame, kui midagi on, kui mingi töökoht vabaneb. Aga noh, halleluuja, nad ei ole siiaamaani helistand. See oli suht ammu.*

Tööotsimise oskuste alla võib liigitada ka noorte kõrgemad ootused soovitavale töökohale ning töötasule. Oma kõrgeid ootuseid sõna-sõnalt noored ise ei tunnista, kuid seda annab selgelt välja lugeda noorte eneste vastustest, mis puudutasid nende soovitavat töökohta. Näiteks ei olda nõus töötama miinimumpalga eest, mis iseseisva elu elamise soovi silmas pidades on tegelikkuses täiesti mõistlik, kuid kas see on ka parem niisama aja veetmisest ning istumisest? Intervjueeritud noore puhul ta pigem ootab järgmiseid võimalusi, mis vastaksid paremini tema ootustele.

„Sa ei saa kohe esimesega [tööga] miljoneid teenima hakata, see on ilmselge, aga lihtsalt esiteks see [kassatöötaja] palk oleks liiga väike. Esialgu saaks muidugi vanematega koos elada, aga hiljem ma peaksin oma korterit vaatama hakkama ja see 270 €, selle eest nagu väga ei ... Noh, korteri üüriks võib olla ära, aga selle eest on vaja ju süüa osta ja riideid ja kõik elementaarsed asjad siuksed. Selle raha eest ei tule toime. Vähemalt mina ei tuleks. Võib olla mõni inimene tuleb, inimesed on väga erinevad.“ (Ivo, 18)

Ka minu kui intervjueerija vahetu kogemus tõestas seda, et oskus ennast esitleda ning jätta esimesel kohtumisel hea mulje oli respondentidel puudulik. Näiteks intervjueeritav Mart oli algusest peale väga kinnine ning pikemate vastuste saamine oli väga raske. Kui mõelda seda intervjueerimise olukorda kui võõraga kohtumist ning esmamulje jätmist, siis võib kindlalt väita, et seda ta väga hästi ei oska. Kui sarnane olukord on ka tööintervjuul võõra tööandjaga, siis minu subjektiivse hinnangu järgi Mart ei suudaks nii head muljet jätta, et tööandja ta tagasi kutsuks.

Probleemsed isikuomadused

Intervjueeritavate kirjeldustest oli võimalik välja lugeda ka mitmeid isikuomadustega seotud probleeme, mis kindlasti takistavad edasist haridusteed või sujuvat siiret haridusest tööellu. Selgelt joonistusid noorte seas välja näiteks **madal eneseusk**:

„Ja siis [pärast koolitust] ma mõtlesin, et oh, ma lähen täiskasvanute gümnaasiumisse õppima ja ma hakkan sotsiaalpedagoogiks. /---/ Nüüd istun kodus ja midagi ei tee... Ma olen hästi kiire allaandja, kui ma tean, et mul miski ei õnnestu... See on nõme tegelikult, see on üks miinus kindlasti.“ (Mari, 18)

Kinnisus suhtlemisel oli Mardi puhul probleemiks intervjuu läbiviimisel, kuid see sama isikuomadus selgus ka vestluse käigus, kus Mart selgitas, et teda on küll psühholoogi juurde saadetud, kuid sellest ei olnud mingit kasu:

„Psühholoogi juures ma käisin palju, sealt ei olnud mingit abi ja ma lukustusin ära. Oligi see, et ma ei lasknud ennast aidata, ma lukustusin endasse. /---/ Tol hetkel ei oleks mitte miski aidanud. Kõik oli endas. Ma ainult ise oleks saanud ennast aidata.“ (Mart, 16)

Samuti seletas Mari, kes oli oma vastsündinud puudega lapse ära andnud, et ta ei soovi rääkida teemadel, mis on vähegi sellega seotud, ta eelistab igapäevaseid ning lihtsaid suhtlustemasid:

„Ma suhteliselt ei räägi niimoodi endast... /---/ Et nagu kõik teavad, et ei hakkaks surkima näiteks, et kuidas sul, mis tunne sul on, et sa lapse ära andsid, midagi sellist. Kõik, kõigile see jääb ette millegipärast, ma ei tea. Kõik nagu üritavad sellest teemast eemale hoida, kõik teavad, et pole mõtet nagu surkida, et ma lähen närvi. /---/ Aga noh, mulle on soovitatud psühholoogi varianti ka, lastekaitsetöötaja soovitas. Aga ma ei võtnud seda kunagi kuulda, sest et tavaliselt... Noh, räägitakse küll, et võõrastele on palju parem asju rääkida kui oma sõpradele, [sest] sealt [sõprade seast] räägitakse edasi... Aga ma ei tea, ma olen siuke inimene, kes ei räägi siukest asjadest, vaid hoiab endale, kõike. (Mari, 18)

Nagu ka ülaltoodud tsitaadist näha, siis tuli intervjueeritavate juures välja ka **kalduvus emotsionaalsele ebastabiilsusele**, mis respondentide endi sõnade kohaselt neile endale probleeme ei valmista, kuid nende kirjeldatud olukordi analüüsid võib näha, et see omadus tekitab teatud olukordades kindlasti probleeme või siis ei lase just probleeme

edukalt lahendada. Näiteks paludes Mardil rääkida oma sugulastest, ärritub ta silmnähtavalt ning ütleb:

„Eino, kui surutakse peale, et kuskile, ma ei tea, kooli lähed või tööle või mis iganes veel, et siis toetame ja blablabla, ühesõnaga, need on lihtsalt tühjad lubadused olnud. Lihtsalt nagu, et üritavad mind kusagile maale viia, et mind endast välja viia, mida iganes.“ (Mart, 16)

Üheks oluliseks tähelepanekuks intervjueeritavate vastuste seas peab märkima ka seda, et need noored on olnud läbi oma tegevuste üsna **püsimatud**. See on alguse saanud juba põhikoolist, kus neil ei olnud püsivust keskenduda õppimisele, vaid leiti pigem muid põnevamaid aja veetmise viise. Püsimatus aga takistas neil, kes kas või korraks kutseharidust omandada püüdsid, seda lõpuni viimast.

„Mul oli kinnisidee, et ma tahan juuksuriks saada, et koka [eriala] õpin ära, seal on kuni 12 klassi ja hariduse saan kätte ja siis lähen juuksuriks. Aga noh sinnamaani ma ei jõudnudki, sest mind visati vahepeal välja, sest et ma juba läksin, ei tea, mul tuli mingi, puberteet lõi pähe ja ma läksin Tallinnasse sõpradega.“ (Mari, 18)

Probleemilahendusoskuste puudumine

Noorte intervjuudest ning nende elulugudest jooksis punase niidina läbi probleemilahendusoskuste teema. Noored ise seda teadlikult nii ei sõnastanud ning oma käitumist sellealasel ei analüüsinud, kuid noorte intervjuudest oli võimalik välja lugeda väga konkreetselt seda, et neil puuduvad korralikud probleemilahendusoskused ning sageli asendavad nad probleemide lahendamise hoopis nende eiramisega, vältimise ning ka nende eest füüsilise põgenemisega (kodust ärajooksimised, turvakodust väljahilimised). Sellise tegevusega panevad nad aga end sageli sotsiaalsesse isolatsiooni selleks, et mitte tegeleda probleemidega, mida teised neile meelde tuletavad.

„Aga jah, ma ei ole seal [turvakodus] nii ammu käinud ja ma ei lähe ka sinna enam. Kuigi seal on head inimesed ja head sõbrad, vanad tuttavad, aga ma ei lähe sinna. Halvad mälestused tulevad esile. /---/ Ta [üks turvakodu töötaja] siinamaani tahaks minuga

suhelda, aga ma suht eiran teda. Sest et ma ei taha eriti suhelda enam selle ilma inimestega " (Mari, 18)

Selleks, et selliseid multiprobleemseid noori aidata, tuleb nendega ise kontakti otsida ning neid ise aktiivselt kaasata, sest hoolimata sellest, et võib olemas olla inimesi/spetsialiste, kes seda noort saaksid aidata ja kellel on reaalne kontakt olnud selle probleemides noorega, siis on näha, et *ise* see noor seda abi küsima ei lähe. Mari olukorra näitel võivad nendeks takistusteks olla negatiivsed emotsioonid teatud eluperioodiga. Kuigi keskusest ja spetsialistidest on hea mulje ja head mälestused, siis nendest ei piisa, et noor ise läheks sinna abi küsima.

Samuti ei ole nendel noortel suhete hoidmise oskusi, eriti keerulistes olukordadest. Kõigest negatiivsest, mis puudutab suhteid, hoitakse eemale, välditakse, sulgetakse iseenesesse, sest nii on neile lihtsam. Eriti tähelepanuväärselt ilmneb see Mardi ja Mari loo juures, kus nad konkreetselt põgenevad suhteprobleemide eest.

„Ma suhteliselt ei räägi niimoodi endast.. me [korterikaaslasega] suhtleme rohkem, et nagu kõigest, mis homme teeme ja nii edasi, edasi. Pealiskaudselt niimoodi. Et nagu kõik teavad, et ei hakkaks surkima näiteks, et kuidas sul, mis tunne sul on, et sa lapse ära andsid, midagi sellist. Kõik, kõigile see jääb ette millegipärast, ma ei tea. Kõik nagu üritavad sellest teemast eemale hoida, kõik teavad, et pole mõtet nagu surkida, et ma lähen närvi.“ (Mari, 18)

Perekonna toe puudumine

Kõikide intervjueritud noorte lugudest on näha, et noored ei tunneta perekonna tuge oma otsustes ja tegemistes. Kuigi see ei ole midagi, mida noored ise oma probleemide peapõhjusteks loeksid, siis on kerge näha, et tegelikkuses perekonna toe puudumine olulistel hetkedel on üheks põhjuseks, miks need noored nüüd NEET-staatuses on.

Igal noorel on oma vanematega konfliktid suhted ning seetõttu ei saa noored oma otsustele vajalikku tuge või usaldusväärset juhatus, sest konfliktide tõttu on austus oma vanemate vastu langenud ning sellega koos ka valmidus kuulata vanemate nõuandeid. Kui küsida Mardi käest, mida tema ema arvab sellest, et Mart enam koolis ei käi, siis vastab

Mart üsna selgelt: „*Tal ei ole selles mõttes midagi sinna öelda, sest see on minu elu ja ma tegutsen sellega nii, nagu ma ise soovin.*“ Mari aga tunnistab üles, et kui tal oleks võimalus oma elu uuesti alata, siis ta „*kuulaks emme sõna rohkem... ja ei teeks enam neid lolle vigu /---/.*“

Kaht uuringus osalenud noort on kasvatatud ainult ema ning kontaktid isaga on väga vähesed või üldse katkenud. Kõikide noorte jutust selgub, et nende vanemad on olnud sageli töö tõttu pikad päevad kodust ära või üldse tööl välismaal. Võib arvata, et tegemist on olnud lihttöödega, kus perekonna ülalpidamiseks on olnud vajalikud pikad tööpäevad, kuid selle arvelt on kindlasti halvenenud pereliikmete omavaheline kontakt ning usalduslik suhtlus.

Oma elus oluliste ostuste tegemisel või pärast otsuste tegemist on noored tundnud, et nende perekond ja sugulased ei toeta neid, mis loomulikult tekitab noores trotsi, raske koorma tunnet või lihtsalt üksildust.

„*Nad [sugulased] nagu võiksid teistmoodi mind aidata, noh muidugi nad ei pea mulle töökoha kandikul ise ette tooma, aga ka lihtsalt nagu... Nad võiksid aidata ikka, nagu infot või kuidagi ... et endal on ka hea tunne, kui sind aidatakse, mitte et vinguvad. Endal läheb ka tuju ära niimoodi... Aga noh, näiteks ema on, ma saan aru, et ta tahab head, aga vahest ikka nähvatab natuke ja on teravam selles suhtes, et kui sa tööle ei lähe, siis hakkab nii ja nii olema. Aga ta võiks ütelda, et, küsida, et kas sa juba tööd oled leidnud või niimoodi.*“
(Ivo, 18)

„*Et ma nagu ei suhtle temaga [isaga], eriti. Ja õega ma ka ei suhtle, sest et õde ütles must lahti, kuna ma andsin lapse ära. Vennaga ma ka ei suhtle, vend elab Tallinnas. /---/Ma ei suhtle eriti sugulastega, ma olen selline hoian omaette. Kõik väldivad mind seoses oma lapse äraandmisega. Minupärast vältigu, mina puudust ei tunne, saan ise hakkama.*“
(Mari, 18).

Täiskasvanud inimeste isikliku toe olulisus noorele inimesele tuleb välja seal, kus Mari kirjeldab positiivset õhkkonda, mis oli internaatkoolis:

„*Seal oli tõsiselt hea olla. Sai kogu aeg nalja, oli, kõik kooli inimesed olid nagu oma pere, hoidsid kõik üksteist /---/. Kõik oli ühes majas nagu. /---/ Nädalavahetuseti olid lihtsalt*

osad inimesed koolis ja nagu, seal oli hea, seal oli hea kollektiiv koos. Mulle õudsalt meeldis, seal oli nagu rühmakasvatajad ka, kes töötasid seal nagu lastega peale kooli ja õudsalt meeldis seal. /---/ Üldiselt väga hea kool ja ma täiega igatsen sinna.“ (Mari, 18)

Eelnevast on näha, kuidas Mari hindab seda, kui täiskasvanutel oli tema jaoks aega ning kui inimesed tunnetasid ennast ühtse rühmana. Reaalsuses peaks see olema perekonna ülesanne, aga kui noor jääb sellest ilma, siis on tõepoolest raske võrdväärset asendusainet leida. Tollel ajahetkel, kui Mari internaatkoolis käis, siis oli ka tema elu „joone peal“, ta käis iga päev koolis ning hinded olid head. Pärast seda aga, kui ta internaatkooli lõpetas ning tagasi kodulinna läks, algasid uuesti probleemid, kutsekool jäi pooleli, tulid uued sõbrad, alkohol ning peod ning kõige selle tagajärjel ka soovimatu rasedus. Mari juhtum näitab, et ilma täiskasvanu igapäevase toe ja abita võib natukene keerulisema taustaga noore inimese elu raskeks ning „valesse suunda“ minna.

Kui otsida nende noorte eludes teisi täiskasvanuid, kes oleks saanud ja pidanud neid toetama (klassijuhataja, koolipsühholoog), siis on näha, et nende noorte keerulise iseloomu tõttu on nad abi üldjuhul ise tagasi lükanud või seda täiel määral mitte kasutanud.

3.1.2. Lahendused

Töö leidmise strateegiad

Esimene ning peamine lahendusvariant, mida noored ise oma olukorrast väljatulekuks näevad, on töö leidmine. Selleks olid kõik uuringus osalenud noored võtnud ennast arvele ka Töötukassas, kaks nendest olid seotud töö leidmise temaatilise noorteprojektiga. Sellest hoolimata aga ei olnud noored veel sobivat tööd leidnud.

„Tegelikult, kui ma ausalt ütlen, siis ma ei taha [edasi kooli minna]. Ma tahaks lihtsalt kohe praegu tööle minna ja lihtsalt tahaks päris oma elu elama hakata. Ma ei taha nagu kellestki sõltuda, praegu ma sõltun oma vanematest. Tahaks nagu jah, enda elamist ja enda tööd ja enda isiklikku elu.“ (Ivo, 18)

„No ongi, kõige rohkem mul on vaja tööd leida. See on ainuke asi, mida ma praegu tahan. Ülejäänud saan ise hakkama.“ (Mari, 18)

Mari ja Mardi puhul ei olnud noorte sõnade kohaselt neil väga vahet, millist tööd nad tahaksid, nad lihtsalt tahavad iseseisvat sissetulekut ning midagi, mida teha. Noored olid valmis ka hooaja- ja juhutöödeks. Ivo, kellel vanemate majanduslik toetus ja tugi oli suurem, ootas ka töökohalt (töötasult) natuke rohkem. Kõikide noorte puhul oli aga näha, et nende tööotsimise strateegiad ei olnud väga laialdased ning pigem loodeti tutvusringkonnale.

Kõik noored olid aga ennast Töötukassas arvele võtnud, kuid sealt saadud kogemused erinesid oluliselt. Kõik noored olid saanud Töötukassast karjäärinõustamist ning üldist nõustamist, kuidas CV-d koostada, kuidas tööle kandideerida, milliseid võimalusi Töötukassa pakub. Konkreetset ja neile sobivat tööd ei ole neile veel pakutud ning see morjendab noori kõige enam.

„Seal on lihtsalt, küsitakse, et ou, kuule, oled töö leidnud, ei ole, okei, siis paneme järgmise aja kinni. Antakse sulle mingid asjad, kuhu sa saad minna või mida teha, et saaksid paremini tööd leida.“ (Mari, 18)

Samas oli aga Ivol, kellel oli kogemusi mitme erineva Töötukassa osakonnaga, Töötukassa tööga ning abivalmidusega pigem positiivsed emotsioonid: *„Nüüd ma tahaks kohe võrdlema hakata, et kui ma olin [eelmises elukohas] töötu, siis võtsin seal ka ennast ametlikult töötuks. Siis ma panin nagu tähele, et nemad nagu enda poolt ei andnud nagu midagi. Aga kui ma tulin [uude elukoha], kõik hakkavad kohe sebima ja kõik kohe üritavad, et ... öeldi ka, et, meie ülesanne on ikkagi sind tööle aidata. Ja siis, noh, selles nagu ongi, et siin nagu väga soojalt võeti vastu.“*

Haridustee jätkamise võimalused

Kolm uuringus osalenud noort laususid mingil ajahetkel intervjuu käigus kõik, et õppida ei ole kunagi hilja ning võib olla kunagi nad lähevad uuesti tagasi kooli. Kaks noort olid ka proovinud edasist hariduse omandamist kutsekoolis, kuid mõlemad katkestasid selle omal tahtel, kuna õpitav eriala ei osutunud piisavalt huvitavaks. Kolmas noor kinnitas pidevalt, et praegune vahepaus on tema enese otsus ning kunagi soovib kindlasti tagasi kooli minna, aga mitte praegu, sest:

„Praegu ei ole [sellist tunnet], et oh, lähen ja õpin. /---/ Praegu on töö ja siis üritan muidu asju parandada ja siis järgmine või ülejärgmine aasta kooli, et edasi õppida, et väga pikale see paus ei jääks.“ (Mart, 16)

Koolitused, projektid

Üldiselt aga noored edasise hariduse peale konkreetselt ei mõtle ning selle peale ei panusta. Pigem loodavad nad rohkem praktilistele koolitustele ning noorteprojektidele, mis võiksid abistada neid tööle saamisel. Kaks uuringus osalenud noort võtsid osa ühest noorteprojektist, mille eesmärgiks oli abistamine ning noorte toetamine nende tööotsingutel. Intervjuu tegemise hetkeks ei olnud projekt kaua kestnud, kuid noorte suhtumine sellesse oli pigem positiivne.

„Me oleme käinud väljasõitudel, me saame nädalas kokku ühe korra alati, nüüd on kaks korda, ma liitusin ühe teise projektiga veel. Ja siis, põhimõtteliselt me saame nagu kokku ja siis seal arutame ja teeme igast ülesandeid, on külalised meil ja ...“ (Ivo, 18)

Samuti hindasid nad Töötukassa koolitusi, mis on neil aidanud koostada CV-d, tutvuda erinevate tööpraktika võimalustega ning saanud nõustamist, kuidas efektiivselt tööle kandideerida.

Ühel noorel oli võimalus läbi laste turvakodu käia sotsiaalpedagoogide koolitusel, mis andis tallele noorele väga hea motivatsioonilaengu ning idee, mida edasi teha. Kahjuks see idee ei realiseerunud, kuid koolitus tõestas olevat kasulik ning andis kindlasti oskusi edasiseks eluks:

„Kõige parem raseduse juures oli see, et ma sain käia sotsiaalpedagoogide seminaril Tallinnas, seminarikoolitus siuke, siis ma käisin koolitustel seal. Seal räägiti sotsiaalpedagoogist ja lastest, kuidas nad reageerivad ja ... a see oli täiega lahe, ma sain palju targemaks. Ma oskan ikka inimeste nägude pealt vaadata, kuidas nad valetavad või midagi sellist. Kuidas käituda ja nii edasi. See oli täiega hea.“ (Mari, 18)

Isikliku muutumise vajadus, seltskonna vahetus

Kui noorte käest küsida, mida nad ise saaksid ära teha selleks, et nad jõuaksid oma eesmärgini kolme aasta pärast, siis kõik vastavad üksmeelselt, et neil on vaja iseend kokku võtta, ise muuta oma käitumist ning hakata enese tegude eest vastutama.

„Tuleb ikka ise kokku võtta, et jõuda sinnamaale. Et ennast mitte alahinnata.“ (Mart, 16)

„Võib öelda jah, et ma olen tõsisemaks muutunud. See muidugi ei tähenda, et ma kogu aeg tõsine oleksin, aga ma ei võta kõike enam nii lõdvalt ...“ (Ivo, 18)

„Kindlasti tuleb tööd leida ja siis peab endale leidma sellist asja nagu kohustuste täitmine ja muud asjad. Selline kohusetunne ja enesekindlus ja tahtejõud kindlasti. /---/ Ma ei taha enam sellist elu, nagu mul kunagi oli. Tahan olla aus Eesti kodanik, kes käib ilusti tööl ja on väärikas inimene.“ (Mari, 18)

Teiste seas tuuakse välja, et kuna enamasti oli nende probleemide põhjuseks (noorte endi arvates) vale seltskond ning sealt tulenev halb mõju, siis on tarvilik muuta ka enda sõpruskonda, kellega nad läbi käivad.

Intervjueeriija: *Mis sind muutma pani? Kus sa selle jõu leidsid?*

Mart: */---/ Ühesõnaga seltskond muutus ja tulid ikka väga head inimesed ümber.*

Intervjueeriija: *Kuidas need inimesed sind aidanud on?*

Mart: *Oma olemusega. Et ma olen leidnud selle jõu, et oh, ma muutun ise.*

Samuti on noort aidanud lisaks sõpruskonna vahetusele ka suurem keskkonnavaheetus. Mari räägib väga positiivselt oma internaatkooli kogemusest, kus kollektiiv oli toetav ning koolikogukond ühtne. Mari seletab, kuidas ta ise sai aru oma vajadusest keskkonda vahetada:

„Ja siis ma lõpuks mõtlesin, et kõik, aitab, ma ei suuda enam niimoodi, ma pean üheksanda klassi kuidagi ära lõpetama, muidu ma ei oleks lõpetanud. Ma läksin kooli psühholoogi juurde, või midagi sellist, ja siis ma ütlesin, et ma tean, et ma ei lõpeta seda kooli ära, et palun viige mind uuesti üle internaatkooli, mille ma kindlasti lõpetan, kuna seal aeti mind hommikuti üles ja nii edasi. Ja siis läksin [sinna] internaatkooli tagasi ja ma olin väga õnnelik. /---/ (Mari, 18)

Mentor, tugiisik

Kõigi kolme noore loost on näha, et nende muutumisele, uute otsuste tegemisele või vanadest probleemidest ülesaamisele on kaasa aidanud konkreetsed täiskasvanud inimesed, keda võib tinglikult nimetata nende mentoriteks, kuigi noored ise teadlikult neid toetajaid nii ei nimeta. Nagu eelpool näha, siis kõigil uuringus osalenud noorel olid konfliktised suhted oma vanematega ning sageli puudus neil lähedaste toetus. Isikliku mentori olemasolu või tema saabumine noore ellu võib olla just selle „augu“ täitmine, mida perekond ei ole suutnud teha.

Mart, kes oli intervjuu tegemise hetkel teadmatuses, mis saab edasi tema kohta algatatud väärteomenetlusest, leidis tuge noorteprojekti projektijuhi käest, kes hakkas huvi tundma Mardi olukorra vastu ning ta oli intervjuu tegemise hetkeks juba käinud Mardi eest kostmas kokkuleppemenetluse tegemiseks.

Ivol oli olemas isiklik mentor oma õe endise poiss-sõbra näol, kes oli ka pärast tema õest lahkuminekut jäänud kontakti hoidma Ivoga. Intervjuust ei selgu täpsemalt tolle noormehe motiive, miks ta Ivo abistab ning toetab, kuid Ivo ise on selle eest tänulik.

„Mul on.. Noh, ma ei saa öelda, et mul on head sõbrad, mul on ainult üks sõber. Teised on kõik tuttavad. Mulle piisab täiesti tegelikult, sest ta aitab, kui mul on mingi mure või aitab mind materiaalselt, et rahaliselt, kui mul on midagi vaja, ta on nagu vend mulle, ütleme niimoodi. /---/ Lihtsalt helistab ja küsib, kuidas mul läheb ja niimoodi, raha on vaja anda või mingi mure on või midagi. ... Et noh, selle üle on mul hästi hea meel“ (Ivo, 18).

Mari loost on näha, et temal puudub püsiv tugiisik, sest ema elab Soomes ning teiste pereliikmetega on suhted keerulised. Ilmselt aga kõige lähimaks isiklikuks „mentoriks“ oli Marile lastekaitsetöötaja, kes tema juhtumiga tegeles, kuna ta oli üksi elav lapseootel alaealine. Mari keerulist teekonda erinevate isikute ja asutuste vahel illustreerib elavalt järgnev katkend Mari intervjuust, kust on näha, et tema tihe elukoha ja seltskonna vahetus ei lasknud tal otseselt kellegagi sügavamaid toetussuhteid luua:

„Noo, põhimõtteliselt oli niimoodi, et kui ma Tallinnas elasin, siis ma elasin enda vennanaise juures, enda venna juures ühesõnaga, kuna vend on tööl Soomes. Siis oli see, et

ma läksin vennanaisega tülli, et ma läksin korra, üheks ööks, sealt korterist minema, ööseks ära. /---/ Siis ma läksin vennanaisega tülli, siis ma kolisin sealt ära, siis ma läksin Tallinnast natuke välja [kohanimi eemaldatud] sõbranna juurde. Ja siis [kohanimi] oli linnast liiga kaugel, et ma ei saanud ämmaemanda juures käia, ja siis ma läksin enda tuttava juurde, kes elab linnas, kuskil [tänavanimi] maanteel. Aga kuna tema osutus selliseks mõnusaks perverdiks, siis ma nagu ... proovisin kuidagi [kodulinnas], see läbi oma tuttava saada kusagile mujale Tallinnasse kohta esialgu, ja siis ma sain kriisikodusse, seal ma olin, kui ma olin viis kuud rase, ja siis ma olin seal, ma ei tea kas ma olin mingi kaks kuud või kuu aega vist ja siis ma sattusin [kodulinna] laste ja perede varjupaika. Seal ma olin kuni raseduse lõpuni.“ (Mari, 18)

Siiski mainib Mari, et temale olid kõige suuremaks toeks turvakodu elanikud ning ka seal töötavad spetsialistid, kes tal silma peal hoidsid. Kuid pärast täisealiseks saamist pidi Mari turvakodust jällegi lahkuma ning soovides emotsionaalselt rasket aega meelde tuletavate kohtade ja inimestega mitte uuesti kohtuda jäi ka seal loodud toetusvõrgustik katki.

Noorte jutust võib näha, kuidas neile ei mõju noomiv õpetusstiil ning seega peaks olema tolle mentori väga oluline omadus olema see, et ta suhtleks selle noorega kui võrdsega. Selline noomimine ilmselt sarnaneb sellega, mida teevad noortele vanemad ning kui need ei ole siiamaani mõjunud, siis on vähetõenäoline, et taoline käitumisstiil ka edaspidi noorele ja tema käitumisele mõjuks.

„Aga noh, näiteks ema on, ma saan aru, et ta tahab head, aga vahest ikka nähvatab natuke ja on teravam selles suhtes, et kui sa tööle ei lähe, siis hakkab nii ja nii olema. Aga ta võiks ütelda, et, küsida, et kas sa juba tööd oled leidnud või niimoodi.“ (Ivo, 18)

3.1.3. Diskursused

Noorte käsitlustes oma olukorrast domineeris kõige enam **individuaalsete põhjuste diskursus**. Eranditult kõik kolm noort rõhutasid oma olukorra põhjuseid analüüsisides iseenda vastutust oma tegudes ning otsustes, mis nad antud olukorda on toonud. Otsus koolikohustust eirata, võtta õppimisest vaheaasta või kool täiesti pooleli jätta olid nende sõnade kohaselt tehtud nende enda poolt täiesti teadlikult.

Ka lahendustest rääkides domineeris käsitlus, et ainult nemad ise saavad ennast muuta, ennast aidata, ennast kokku võtta ja midagi paremaks teha. Tinglikult võib seda nimetada „ise“-diskursuseks, sest nad tahavad kõike ise teha ja ise otsustada. Respondendi Mardi intervjuust on väga illustratiivne lõik sellest, kuidas noored rõhutavad omaenese vastust oma elu eest: „*Teised inimesed ei saa sinu elu korrigeerida ega arvata, neil ei ole õigust selleks, see on sinu elu, sa teed sellega, mida soovid. Kui tahad seda rikkuda, siis on see sinu enda valik.*“ Selline suhtumine võib aga ohtlik olla, sest vajalikul hetkel ei ole nad valmis abi vastu võtma isegi siis, kui neil on selleks reaalne vajadus.

Kui otsida noorte vastustest siirde diskursuse või sotsiaalse kaasatuse diskursuse märke, siis domineerib kindlasti **siirde diskursus**. Noorte intervjuudest on näha nende nõustumist, et nad ei ole suutnud edukalt minna koolist tööellu, kui nad aga tööd saaksid (st oma siirde edukalt läbiksid), siis oleks nende elu korras ning probleeme ei olekski.

„*Kui ma saaks tööle, siis oleks ideaalne, siis oleks kõik ideaalne. Ma ei tea, ma oleks siis eluõnnelik. See on ainuke asi, mida ma praegu tahaks, ülejäänud on kõik teisejärguline.*“ (Mari, 18)

Noorte probleemide põhjustest rääkides ilmnes nende vastustes vähesel määral ka **struktuursete põhjuste diskursust**. Peamiselt tuli see vastustesse siis, kui räägiti tööle või soovitud kooli mittepääsemises, kus süüdlaseks olid „teised“, näiteks tööandja, kes ei usalda töökogemuseta noort või Töötukassa töötajad, kes ei abista uute töökohtade otsimisel, vaid „lihtsalt istuvad seal ja ainult küsivad, kas tööle oled saanud“. Siiski domineerisid käsitlustes aga individuaalsed põhjused ning enese vaba valiku rõhutamine.

Kui noored rääkisid sellest, mis täpselt peaks muutuma/juhtuma, et nende elu läheks selles suunas, kuhu nad soovivad, siis kumas nende vastustest välja **psy-diskursus**, kus probleemide põhjust nähti sageli enese iseloomus ja isikuomadustes olevat. Selleks aga, et midagi muuta, peavad nad kõigepealt ise seesmiselt muutuma (või on juba seda teinud):

„*Kindlasti tuleb tööd leida ja siis peab endale leidma (siin ja edaspidi autori rõhutus) sellist asja nagu kohusetäitmine ja muud asjad. Selline kohusetunne ja enesekindlus ja tahtejõud kindlasti.*“ (Mari, 18).

„*Praegu ma olen juba täielikult muutnud. Et ma olen juba ise püüdma hakanud ja nii.*“
(Mart, 16)

Tähelepanuväärne on see, et noorte käsitlustest ei tulnud mitte kuidagi välja sotsiaalse tõrjutuse diskursust, kus noored ise oleksid tunnetanud, et nad on kuidagi ühiskonnast tõrjutud või eemale tõugatud. Peamiselt kõlas ikkagi läbi see, et nad ise on otsustanud teatud võimalusi mitte kasutada või vabatahtlikult ennast ühiskonna tegusast poolest eemaldanud.

***

Kokkuvõtvalt võib öelda, et noorte arvates on nende probleemide põhjusteks vale sõpruskonna tekkimine ning sellega kaasnenud koolikohustuse eiramine, mis tingis ka madala õpiedukuse ning edasised probleemid haridustee jätkamisel. Hariduse poolelijätmise tõttu tekkisid neil takistused tööturule sisenemiseks (siirde teooria diskursus). Lisaks noorte enda väljatoodud probleemidele oli võimalik noorte vastustest välja lugeda ka veel järgnevaid probleeme: puuduvad probleemilahendusoskused, probleemsed isikuomadused (madal eneseusk, kinnisus suhtlemisel, kalduvus emotsionaalsele ebastabiilsusele, püsimatus), puudulikud tööotsimise oskused ja perekonna toe puudumine.

Lahendustena pakkusid noored esimese ning kõige olulisemana välja töö leidmist (siirde teooria diskursus). Lisaks mainiti ka haridustee jätkamise võimalusi, kuid enamasti oldi selle lahenduse suhtes kriitilisel arvamusel, kuna nad ei uskunud oma õpivõimetusse ja –motivatsiooni. Peamiselt toodi välja vajadust isiklikuks muutuseks (*psy*-diskursus) ning seltskonna vahetust. Lisaks mainiti, et isiklik tugiisik ja/või mentor saaks neid abistada edasiste otsuste ja valikute tegemisel, kuid peamiselt toonitati ikkagi enda vastutust ning ise otsuste ja valikute tegemise vajalikkust (individuaalsete põhjuste diskursus)

3.2. Spetsialistide käsitlused

3.2.1. Põhjused

Spetsialistid lähenevad etteantud juhtumi arutelule analüütilisemalt ning seetõttu on võimalik nende poolt välja toodud probleemid jaotada selgelt kolme gruppi: lähivõrgustikuga seotud probleemid, tugispetsialistidega seotud probleemid ning isikuomadustega seotud probleemid. Järgnevalt analüüsin neid kolme grupi põhjuseid eraldi.

Lähivõrgustikuga seotud probleemid

Kõige enam tõid spetsialistid välja, et vinjettidel kujutatud noortel on selgelt puudulik lähivõrgustik, kes ei ole sellele noorele õigetel hetkedel piisavalt tuge pakkunud. Samuti puuduvad tema elus need kogenumad täiskasvanud inimesed, kes võiksid tema jaoks lihtsalt olemas olla ning „silma peal hoida“, et vajalikul hetkel sekkuda.

„Tavaliselt sellel inimesel, siit [juhtumikirjeldusest] tuleb ka välja, et tegelt tal ei ole seda inimressursi või keskkonda enda ümber, vähemalt selle jutu järgi tundub, et ta on päris ükski“.

„Et noorsootöötaja hakkab mõtlema, mida see noor on jätnud ise tegemata. Aga kui me loeme seda lugu, siis on näha, et teda on jäetud sellisesse olukorda.“

Perekonnal on spetsialistide käsitlustes suur potentsiaal toetada ning suunata noori õiges suunas. Kui aga see roll jääb täitmata, siis võivad tekkida probleemid. Kõigepealt tuuakse välja, et sageli on noore käitumuslikud probleemid tingitud sellest, et tal **puuduvad need kogenumad täiskasvanud nõuandjad** tema kõrval, kes räägiksid temaga kui võrdse inimesega, kes annaksid sellele noorele igapäevast nõu erinevate olukordade, suhete jm kohta.

„Aga keegi ei ütle seda, et pea vastu. Kui olukord, et õpetaja on nõme õpilase jaoks. Aga mul on ka nõmedaid õpetajaid olnud. Aga siis ongi see, et keegi peab ütlema, et elus ongi nõmedaid asju. Aga sa pead hakkama saama. /---/ See on eluoskus, et sa pead toime tulema, sa pead hakkama saama. Aga probleem on selles, et keegi ei anna seda infot praegu.“

„Nad ei saa tagasisidet, et mis mulje ma endas jätan. /---/ Keegi ei räägi nendega nagu täiskasvanutega. /---/ Ühtpidi nõutakse neilt tohutut teadmist, mida teha. Teistpidi keegi ei toeta ja ei ela kaasa nende arenguetapile. Ühelt poolt õudsalt õiendatakse, et teismelised teevad teismeliste asju, teiselt poolt me ei räägi, mis on vajalik, mis on eluoskus.“

Samuti on **perekonnas noorele edasi antavate väärtuse** osas suur roll, sest just perekonnas kinnistatakse noorele suur osa norme, mida noor hakkab iseenesest mõistetavana võtma. Kui aga seal lähivõrgustikus on aukohal „valed“ normid ja põhimõtted, siis on spetsialistide arvamuste kohaselt ka paratamatu, et „noor läheb hukka“:

„Ja see on alati väga suur probleem, et vanemad ei hakkaks suruma oma lapsi mingitesse oma piiridesse. Vanemate ebateadlikus on väga suur, sotsiaalsetele normidele allumine. Et ei, sa pead minema kõrgkooli. Võib olla sellele lapsele see ei sobi, võib olla oleks ta ideaalne meistrimees.“

Olulise tähtsusega on **perekonnaliikmete valmidus ja motivatsioon spetsialistidega koostööks**. Spetsialistid toovad välja, et enamasti on probleemsed noored pärit probleemsetest perekondadest, kes ei ole huvitatud enese hoiakute ja käitumise muutmisest, et tekitada ka noorele muutumist soosiv keskkond.

„Minul oma tööd tehes on alati küsimus, et kuidas me jõuame lapsevanemani. Hea küll, me kaasame lapse heaks kõik tugispetsialistid, kes aitavad teda. Ja siis me saadame ta jälle tagasi vanasse keskkonda.“

„Vot siin saab see asi alguse, perekond on selle poisi selliseks kasvatanud ja nüüd noorsootöötajad vaevalt et saavad väga palju mindagi eraldi saavutada, kui vanemad ise selles asjas kaasa ei mängi.“

Spetsialistidele analüüsiks antud noorte juhtumitest kahel oli tegemist üksikemaga, kes kasvatas oma last (lapsi) üksinda. **Isafiguuri puudumist** ning **üksikemadust** pidasid aga paljud spetsialistid juba iseenesest mõistetavalt negatiivseks hoolimata sellest, et tegelikkuses ei olnud teada, kuidas ema oma rolliga hakkama saab.

„Ta on ikkagi üksikvanem, kasvatab kahte last, ma arvan, et see on juba ohumärk, mõnes mõttes.“

„Ma arvan, et isafiguuri puudumine on noortel väga tihti probleemide põhjuseks ja kui ta ema üksinda kasvatab kahte last, ilmselt müüja palga eest nad väga hästi ei ela. Ja sealt tulevad need probleemid, et kui tal puuduvad suhted isaga juba 5-6 aastat, et tal ei ole mingit tugevat eeskujut.“

Ainult põgusalt puudutavad spetsialistid noore **sõpruskonna mõju** tema käitumisele ja elukäigule. Tuuakse välja, et üheks ohuks on sõpruskond, kuhu noor satub, sest kui seal puudub tugi muutumiseks või õppimiseks, siis ilmselt see jääb ka kõnealuse noore puhul katki. Sama põgusalt vaadatakse ka kogu **ümbritseva keskkonna mõju** noorele. Tuuakse küll välja toetava kogukonna olulisuse, kuid seda ainult ühel korral kõigist intervjuudest:

„Selle [Ivo] juhtumi puhul on nad uues keskkonnas ja puudub see teadmine või see toetus, et mul on tuttav õpetaja, kes kohtab mind tänaval ja küsib, mida ma olen teinud. Tegelikult on need hästi toetavad ja toimivad. Siin see puudub. See on siin nõrk koht. Kui sa elad seal, kus sa õppisid, ja siis vanad õpetajad, kes sind tunnevad, satuvad kokku. Ja vanemad kohtavad õpetajaid ja õpetajad, et oi, teie poiss oli ju nii tubli selles aines, kas te ei ole mõelnud seda.“

Tugispetsialistidega seotud probleemid

Esitatud juhtumitega seotud tugispetsialistideks on grupiarutelul osalenud spetsialistid nimetanud õpetajaid, noorsootöötajaid, karjäärinõustajaid, (kooli)psühholooge ja Töötukassa konsultante.

Läbivaks murekohaks spetsialistide arvamuse kohaselt on **puudulik tugivõrgustik**, kes on vajalikul hetkel jätnud olukorda sekkumata või kes on teinud seda pealiskaudselt. Esimese olulise instantsina noore eluteel on kindlasti kool ning seal töötavad spetsialistid, kellel peaks olema esimene kokkupuude noorega ning esimene märkamine tema probleemidest ning muredest. Spetsialistid märgivad, et sageli jäävad noored koolis vajalikust tähelepanust ilma või antakse neile seda tähelepanu ainult negatiivsete juhtumiste eest. Puudub individuaalne lähenemine ning individuaalne tunnustuse jagamine.

„Me lähme selle varase märkamise juurde tagasi. Tegelikult oleks pidanud seda Marti palju varem märkama. Tal olid konfliktid koolis ja oleks pidanud sellel ajal sekkuma, aga mitmetel põhjustel see ei toimunud.“

Miks koolis tihtipeale varajane märkamine ei toimu? Grupiarutelul osalenud spetsialistid arvasid, et sageli ei ole asi mitte tahtmises, vaid oskustes. Kooliõpetajatel on koormus väga suur ning kõikide teemadega ei osatagi tegeleda. Õpetajad võivad olla oma ala tipud, kuid neil puudub lisateadmine ja kvalifikatsioon tegelemaks probleemsete noortega, nende märkamisega ning nendele sobivate lahenduste pakkumisega

S1: „Mulle tundub see, et varane märkamine, et kui tal olid koolis konfliktid, kool kahtlemata teadis ja et märgati, aga ei osatud või ei tahtud“

S2: „Õpetajad vajavad ka abi“

S1: „Mitte ei märgatud, vaid ei osatud seda asja edasi lahendada.“

Need kooli töötajad, kellel peaks olema olemas vastav kvalifikatsioon probleemsete noortega tegelemiseks, vaevlevad samamoodi ajapuuduse ja ülekoormusega. Näiteks **klassijuhatajad** ei kasuta ära võimalust rääkida oma klassi õpilastega klassijuhataja tunnis, sest sageli kasutatakse sellest vaid minimaalset osa või jäetakse üldse ära. Tegelikuses oleks see aga just hea võimalus märgata neid probleeme, mis klassis ning seal olevate õpilastega toimuvad. Üks nooremapoolne grupiarutelul osalenud spetsialist esitleb seda probleemi ning pakub välja ka oma lahenduse:

„Koolides on praegu klassijuhataja tunnid, kus 45 minutit on sul see võimalus oma õpilastega suhelda ja võib olla lasta sõna sekka öelda. Aga mida ma olen täheldanud, et enamuste oma tuttavate seas, et see tund jääb ära, õpetaja jättis ära, rääkis 10 minutit. Kui me räägime, anname selle 45 minutit, võib olla tuleb välja, mis kellelegi meeldib, milles nad tahaksid kaasa lüüa. Kui nad teevad ise selles tunnis ettepaneku, võib olla igale ühele seal tunnis mingi ülesanne anda.“

Sageli panustatakse keeruliste juhtumite ja noorte puhul **koolipsühholoogile**, kuid ka sealt ilmnevad arvamused, et koolipsühholoog ei suuda alati kõigi abivajajatega tegeleda sellise põhjalikkusega, mis oleks vajalik noore inimese täielikuks „parandamiseks“. Üks spetsialist väljendas oma kahtlusi koolipsühholoogide osas väga aktiivselt:

„Üks psühholoog ei tee ühe kooliõpilastele mitte midagi, ta ei jõua mitte midagi teha. Ta ei jõua seda inimest tundma õppida, no mis suudab üks psühholoog 300-500 liikmelises koolis ära teha? Mitte midagi! Aga meil on ettekujutus, et meil on psühholoog, me nõustame noort inimest. Ta võib ju midagi öelda, aga see ütlemine ei vii mitte kusagile.“

Psühholoogi abisse suhtuvad ka noored ise väga skeptiliselt, nende seas levib aramus, et psühholoogi juurde saadetakse justkui karistuseks. Samuti nähakse, et sageli puudub sellel psühholoogi nõustamisel pikemaajalisem eesmärk ning **sekkumine on lünklik**, mistõttu tekib ka noorel endal „solgutamise“ tunne ning ta ei soovi enam sellega kaasa minna.

„Noortega juhtub ka niimoodi, et on sellised väikesed jupikesed, et nüüd sa lähed sinna psühholoogi juurde ja siis sinna ja selle juurde. Mingil hetkel ta ütleb, et ma ei lähe kuskile, ma ei taha minna.“

Kuna NEET-noort defineeritakse kui mittetöötavat ja mitteõppivat noort, siis ootuspäraselt on ka üheks suuremaks probleemiks spetsialistide arvamuse kohaselt see, kuidas noor edukalt tagasi aktiivsesse ühiskonnaellu ehk haridusse või tööturule tagasi tuua. Üheks võtmeteguriks peetakse siinkohal **karjäärinõustamist** ning selle kvaliteeti. Spetsialistide käsitluse kohaselt on aga karjäärinõustamine praeguses Eesti haridussüsteemis ajaliselt halvasti paigutatud (9. ja 12. klassis) ning sageli viivad seda kiirkorras läbi tulpinud ning seda pealiskaudselt tegevad õpetajad.

„No eks see kõik hakkab sellest pihta, et kuidas koolis karjäärinõustamist antakse. Et kuskil lõpuaastatel tehakse mingid testid, tegelikult need testid ei ütle sulle mitte midagi. Et see noor ma arvan vajab väga individuaalset lähenemist. Ma ei tea, kas keegi teist on kunagi käinud mõne karjäärispetsialisti juures, aga see on.. On inimesi, kes teevad nagu nii super tööd, et võivad sinus esile tuua need anded, mida sa ise ei oskagi oodata. Et need kõik tulevadki spetsialisti arutelu käigus.“

Puuduliku karjääriplaneerimise üheks põhjuseks võivad olla ka õpetajate seas levivad suhtumised erinevate edasiõppimise võimaluste perspektiivikusest, mis kanduvad edasi õpilaste poolt tehtavatele valikutele.

„Põhikoolis me tegeleme karjääriõppega ja just seal samas koolis on väga palju ja head materjali, kuhu õppima minna ja. Aga klassijuhataja suhtumine on, et ma ei olegi

*kutsekooli materjali kätte andnud, et mul on niigi hea klassi. Neil ei ole kutsekooli asja. /---
/ Et need mallid on kuidagi paigast ära.“*

Info erinevate edasiõppimise võimaluste kohta võib pidama jääda ka selle taha, et kättesaadavat infot on lihtsalt liiga palju, mida noored ei suuda iseseisvalt läbi töötata ning seetõttu lähevad lihtsama vastupanu teed ning lihtsalt eiravad seda teemat võimalikult kaua.

„Tänapäeva heaoluühiskond on tinginud selle, et võimaluste paljusus. /---/ Ja siis need noored jooksevad ühest huviringist teise ja lõppkokkuvõttes kooli jaoks ei olegi üldse aega. Neid nagu ei huvitagi see kool ja samas on neil nii palju võimalusi, et nad ei teagi, millele nad peaksid keskenduma. /---/ Vaadates tutvusringkonnas selliseid 14-15 aastaseid noori, kui küsida, et kelleks [sa saada tahad], et kas sa oled mõelnud. See on nende kõige suurem stressiküsimus! Ma ei taha seda küsimust, ma ei tea, mida ma tahan teha! Neil on nii palju seda infot, keegi ei aita seda selekteerida.“

Isikuomadustega seotud probleemid

Spetsialistide arvamustest NEET-nooreks olemise põhjustest domineerisid ka väga tugevalt erinevad noorte isikuomadustega seotud probleemid. Sarnaselt noorte eneste arvamustele tuli ka spetsialistide jutust välja arvamus, et noorte üheks suureks probleemiks on nende **madal eneseusk ja enesehinnang**, mis ei lase neil oma täit potentsiaali rakendada.

„Ma arvan, et see on üldse esimene variant, et kui keegi tuleb ja ütleb, et tule löö kaasa, siis tegelt kodus teda võib olla ei ole kunagi toetatud ja siis ta mõtleb, et ah ma nagunii kukun läbi ja mis ma lähen sinna midagi tegema, siis see jääbki ainult kutseks.“

Püsiva töö leidmisel või haridustee jätkamisel näevad spetsialistid noorte puhul suureks takistuseks ka **rutiinitalumatust** ning püsimatust. Seda seostatakse ühelt poolt perekonna puuduliku kasvatusena, teisalt üleüldise ühiskondliku suundumusega kiire ning infoküllase keskkonna suunas.

„Mulle tundub, et tänapäeva noortel ongi kõige suurem probleem see rutiinitalumatus. Et kogu aeg oleks vaheldus, oleks lõbus, oleks tore. Ta ütleb ka, et ma ei saa õppida asja, mis mind üldse ei huvita. Aga võib olla selle kahekuulise proovimisega ei saagi sellist

hinnangut anda. Eks õppimine on alati seotud mingil määral sunni ja ebameeldivusega ka.“

Lisaks tuuakse välja noorte puuduvat **probleemilahendusoskust**, mis paneb nad keeruliste ja ebameeldivate olukordade eest pigem põgenema, mis omakorda võib viia noore sotsiaalse isolatsioonini, sest ta ei soovi suhelda nendega, kes tuletavad talle meelde tema probleeme. Samuti näevad spetsialistid, et noortel on liiga **kõrged ootused** töö suhtes isegi siis, kui neil puuduvad praktilised ja ka teoreetilised oskused ja teadmised.

3.2.2. Lahendused

Karjäärinõustamine

Kõikide noorte juhtumite juures nägid spetsialistid olulisi puudujääke noorte karjäärinõustamises. Seega pakuti ka kõige tihedamini ühe lahendusvariandina välja noortele korraliku karjäärinõustamise tegemist, kus koos spetsialistiga kaardistatakse ära noore oskused ning võimalikud valikuvariandid kas minna edasi õppima, koolitusele või tööle.

Võimalike asutustena pakutakse välja nii Töötukassat kui noortekeskuse kaudu karjäärinõustaja juurde minekut, samuti märgitakse, et karjäärinõustamine peaks siiski olema paralleelne kooli- ja huviharidusega, et võimalikult vara märgata noore erinevaid huve ja oskusi ning teda sealt sujuvalt edasi suunata.

„Üks asi on selline paralleelne karjäärinõustamine. Ma arvan, et karjäärinõustamine peaks olema rohkem pigem kooliharidusega, huviharidusega, noorsootööga põimitud ja seal juba seda noort, tema annet toetama ja teda suunama.“

Karjäärinõustamise juures peetakse oluliseks selle individuaalset lähenemist, kus karjäärinõustaja peab konkreetsele noorele ja just tema olukorrale keskenduma ning leidma üles see huvi, kogemus või anne, mida kasutades teda edasi suunata. Teisalt aga osa spetsialiste arvavad, et karjäärinõustaja peaks olema ka „mõistuse häääl“, kes toob noore unistused tagasi reaalsusesse, aitab toime tulla raskete olukordadega ning motiveerib

olemasolevaid võimalusi lõpuni kasutama isegi siis, kui see variant esialgu kõige põnevam ei tundu:

„Minu meelest spetsialistid peaksid ka suunama teda, et see võimalus sul pragu on, kasuta see ära, läbi see etapp. Ja siis vaatame edasi. /---/ Mulle tundub, et see nõustamine peaks olema suunatud sinna, et kuidas motiveerida teda jätkama olemasolevat asja.“

Üks Töötukassa spetsialist seletas Mardi juhtumi juures, et tegelikult on Töötukassas karjääriinfoad, kuhu võib sisse astuda iga üks ilma, et ta Töötukassas kirjas oleks. Seal on võimalus tutvuda erinevate töötamise võimalustega, samuti on seal olemas ka karjääriinfo spetsialist, kes saaks delikaatselt juhendada, erinevaid õppimisvõimalusi tutvustada.

„Et näiteks karjääriinfo tupp võib inimene sisse astuda, seal saab vaikselt omaette vaadata, kliendi arvutis uurida, et mis need töötamise võimalused on /---/ Ja tegelikult sinna karjääriinfo tupp võib ta ka niimoodi tulla, et ta ei pea isegi oma nime ütleva. Ta võib nii tulla, ja rääkida, et mul on selline olukord.“

Kui aga mõelda ennast selle noore olukorda, kes on varasemalt juba tagasi lükanud pakkumised erinevateks nõustamisteks, samuti on tal kalduvus oma probleemide eest põgeneda, sest lahendada ise ta neid ei oska, siis tundub selline optimistlik arvamus, et noor ise läheb kuhugi, väga soovmõtlemisena. Reaalselt ilmselt ei tule see noor ise sinna, ta isegi ei teagi sellisest võimalusest ning tal ei ole ka allikaid, kus ta selle võimaluse kohta üldse kuuleks. Ja üksi ei tule ta kindlasti, ta pelgab, kardab tähelepanu ja hukkamõistu.

Psühholoogiline nõustamine

Tõsiasi on see, et kõigil uuringus osalenud noortel oli näha erinevaid isiksuslikke ning perekonna ajaloost tulenevaid probleeme, mis võisid suure tõenäosusega probleeme tekitada ka noore enese psüühikas. Sellest mõttelõngast haarasid paljud spetsialistid väga hoolega kinni ning peaaegu kõige domineerivamalt pakutigi üheks NEET-noorte lahendusvariandiks psühholoogilist nõustamist.

Psühholoogi nõustamise teenuse pakkumist võib tihedalt seotuks pidada sellega, et spetsialistid nägid noortes palju isikuomadustega seotud probleeme, mida saaks aga

psühholoogi nõustamisega lahendada või vähemalt leevendada. Samas tõdeb üks spetsialist, et kogu noore psüühikat on olemasolevate võimaluste juures võimatu muuta:

„Sest 20-aastase inimese kogu seda psühholoogiat muuta, kõiki neid harjumusi, rutiinitaluvust, selge see, et see on tohutu töö. Ja võib olla Rootsis tehakse sellist asja, aga meil seda ressursi ei ole.“

Spetsialistid tõdevad, et psühholoogi juurde minekul on sageli noore inimese jaoks negatiivne tähendus. Seetõttu peaks võib olla alguses mõne muu (grupi)tegevuse käigus sujuvalt selle nooreni jõudma ning alles siis tegema ettepaneku individuaalsemale lähenemisele näiteks psühholoogi abiga. Üks spetsialist toob näite oma asutuse töötavast projektist:

„Toon jälle selle tööklubi näite, seal alustati konkreetse rühmana, kui olime mitu korda koos käinud, siis pakuti varianti, et kes soovib ka individuaalselt ka tulla. Et see ei ole psühholoogi ametinimetusega, vaid karjäärinõustamine, karjääriinfo spetsialist, keegi kes on pigem, nimetus ütleb seda, et aitab tal tööd leida, aga tegelikult aitab ta süüvitsi minna enesetundmisesse. Kõik, kes seal grupis osalesid, ütlesid, et nad tahavad individuaalselt ka. Pärast seda, kui olid mitu korda koos käinud, nad olid usalduse võitnud niiöelda. See ongi see järjepidev, mitte see, et nii, nüüd, tahad, mine psühholoogi juurde, ärme rohkem edasi räägi. See paneb kohe tõrke ette.“

Perekonna toetamine

Lisaks noore enese psühholoogilisele toetamisele pakuti välja ka perekonna toetamist. Ühe võimalusena on selleks perekonna või üksikute pereliikmete psühholoogiline toetamine ja nõustamine. Peamiselt tuuakse välja perenõustamist, kus saaks vanema(te)le tutvustada viise, kuidas oma last paremini toetada ja abistada, kuidas selles keerulises olukorras hakkama saada ning edukalt toime tulla.

„Ma arvan, et pere vajaks mingit psühholoogilist nõustamist. Mina näen hetkel seda 9-aastast [Mardi väikevenda] ka üsna riskina tegelikult. Ja kui emaga tal momendil selline hea klapp puudub, siis perekonnale suunatud psühholoogiline nõustamine oleks selline esimene asi, mis võib olla aitaks ühtepidi poisi enesehinnangu probleemidega tegeleda,

samas siis aidata talle paika panna, mida ta tahab elust saada. Kas ta tõepoolest tahab perre jääda, siis mil juhul, kas ta tõepoolest tahab iseseisvuda ja millisel moel.“

Perenõustamist või –teraapiat nähakse ka ühe viisina, kuidas perekondlikke suhteid taastada ka siis, kui omavaheline suhtlus on olnud minimaalne või katkenud sootuks. Kuna pere rolli nähakse noore inimese elus väga olulisena, siis ei kohku spetsialistid tagasi takistuste eest, mis võivad nimetatud lahendusvariandi elluviimisel ette tulla:

„Täpselt samamoodi, nagu on võimalik teda õppimise ja töö juurde tagasi tuua, oleks võimalik, ilmselt oleks võimalik ka perekondlikke suhteid luua.“

Probleemidena tuuakse välja sellise teenuse tasuta saamise võimaluse puudumine ning ka see, kuidas perekonnaga ning pereliikmetega spetsialist kontakti saaks ning usalduse võidaks, et selline pakkumine edukalt teha. Nähakse, et pereema võib olla ülekoormatud tööga ning ta ei soovi sellisele ettepanekule isegi mõelda. Kes ja kuidas üldse peaks ühendust võtma kõnealuste vanematega, kes sellist perenõustamist vajaksid? Variantidena pakutaksegi välja kas Töötukassa konsultanti, kes antud noore inimesega tegeleb, või otse psühholoog, kui ta on omakorda noorega juba ise usaldusliku kontakti saavutanud.

Haridustee jätkamine

Spetsialistid sooviksid kõiki kõnealuseid noori siiski tagasi haridustee juurde suunata. Mõistetakse, et võib olla praegusel hetkel ei ole noorel soovi tagasi kooli minna negatiivsete kogemuste pärast, kuid siiski peaks noor inimene saama kätte kesk(eri)hariduse või vähemalt läbima mõne erialase koolituse, et tõsta tema kvalifikatsiooni. Pelgalt põhiharidus tundub spetsialistidele liiga vähene, millega noor võiks rahulduda ning mille najal tulevikus headele töökohtadele kandideerida.

„Kui ta 16-aastane on, siis põhimõtteliselt võiks ta tulla ka töötukassasse töötuna arvele. Seda propageerida nagu ei tahaks, ta peaks ikkagi õppima edasi ja eriala kätte saama.“

Kuna juhtumites on selgelt näha, et formaalharidussüsteem ei ole kõnealustele noortele just kõige sobivam ja neile meeldivam lahendusvariant, siis proovivad spetsialistid leida teisi variante haridustee jätkamiseks:

„Pigem võib olla kombineeritud variant, et esialgu võib olla tõesti selles samas tööklubis, siis näiteks mingisugune osaline töökoormus, mille kõrvalt saaks kasvõi näiteks tulevikus käia täiskasvanute keskkoolis, kus ei ole sul 5 päeva nädalas, et mingi kombineeritud variant. Et see oleneb sellest, mis sellele noorele konkreetsemalt sobib.“

Tööle saamine

Noorte tööle saamise ja aitamise osas ei ole spetsialistid nii positiivselt ja lootusrikkalt meelestatud. Madalat haridustaset ning töökogemuse puudumist silmas pidades panustavad nad rohkem edasisele haridusteele või koolitustele, kuid proovides siiski noorte eneste kõige suuremale soovile – töö leidmisele – vastu tulla, pakuvad nad välja Töötukassa võimaluse, kes saab neid aidata konkreetse töö otsimisel. Samal ajal aga ei unustata ära, et tegelikkuses võiks too noor kunagi hiljem siiski kooli tagasi minna.

„Ta ise kooli minna ei taha ja sellest tulenevalt ega seda ka sunniviisiliselt teha ei saa. Ta on valmis tegema selliseid lihtsaid töid. Ma kujutan ette, et Töötukassa, kuhu ta tegelikult juba on jõudnud oma initsiatiivil, saab aidata küll selle kõige esmase asjaga, mida ta ise ütleb, et ta vajab – tööd. Et ta saaks sealt nagu otsa peale. /---/ Sealt edasi on ta võib olla valmis tegelema oma eluga laiemalt, praegu näeb ta seda kuuma probleemi selles, et tal ei ole tööd.“

Eriprogrammid, praktiline kogemus

Ühe võimalusena näevad spetsialistid noore suunamist mõnda eriprogrammi või –projekti, kus noorel oleks võimalus mitteformaalse õppimise käigus saada uusi kogemusi ja teadmisi ning loodetavasti ka rohkem selgust sellest, mida ta tulevikus sooviks edasi teha. Näiteks on võimalus osaleda erinevates grupitöodes, tööklubides, kus lisaks uute teadmiste saamisele ka üksteist toetatakse ning nõustatakse.

„Eelmisel aastal käis meil keskuses tööklubi, mis oli siis küll otse suunatud noortele töötutele emadele, aga see võib olla mis iganes sihtgrupp. Ja selle lõppedes, mida ütlesid

osalejad, olidki see, et enamuse konkreetset tööle ei saanud, aga nad said jagada muret, nad said teada, mida igal pool keskkonnas toimub. Tavaliselt sellel inimesel, siit tuleb ka välja, et tegelt tal ei ole seda inimressursi või keskkonda enda ümber, vähemalt selle jutu järgi tundub, et ta on päris üksi. Aga sealt ta saab vähemalt ringkonna endale ümber, kellele toetuda“

Lisaks tööklubidele on võimalus noori haarata ka teistesse praktilistesse tegevustesse, kus ta saaks uusi praktilisi kogemusi ning oskusi. Näiteks pakutakse välja erinevaid noortekeskusi ning sealseid võimalusi keskuse töös kaasa lüüa alates keskuse maja korrashoidmisest kuni ürituste korraldamiseni välja. Lisaks kõigele saaks too noor ka veel positiivse eduelamuse, mis suurendab tema enesehinnangut ning üldist aktiivsust ühiskonnas.

„Võib olla alguses saaks ta teha midagi projektis, näidata, et ta oskab, teeb midagi kasulikku ära. Ja sealt saaks ta uusi kontakte ja saaks mingil muul hakata käima./---/ See on see, mis toimib. Konkreetne sekkumine, mitte ei anta võimalus, et mine koju ja mõtle, vaid meil on projekt, tule sinna. Kohe hõivatakse. Enesehinnang läbi selle tõuseb ka, et mind kaasatakse.“

Võrgustikutöö, juhtumipõhine lähenemine

Kõikide eelpool toodud lahenduste juures on aga oluline, et oleks keegi, kes võtaks tolle noore juhtumi enese korraldada, kes süveneks selle noore olukorda ning viiks erinevad osapooled omavahel kokku. Kuna Eestis ei ole selline juhtumikorraldus probleemsete noorte juhtumite puhul väga levinud, siis tekkis spetsialistidel palju erinevaid variante, kes selle juhtumi korraldamise ning võrgustiku aktiveerimise ülesande enese peale peaks võtma. Lahendusvariantidena käisid läbi lastekaitsetöötaja, õpetaja, klassijuhataja, noorsootöötaja ning viimase variandina ka Töötukassa, kui noor on juba sinna asutusse jõudnud.

„Ma arvan, et siinkohal on kõige olulisem, et kui selle noorega hakatakse tööle, siis see koostöövõrgustik oleks seal ümber väga hea. Et näiteks noortekeskus ja Töötukassa. Et siis ei oleks lihtsalt, et see Töötukassa annab ta sulle ja ongi kõik, et nüüd on probleem lahendatud. Et seal hakatakse juhtumipõhiselt lähenema.“

Võrgustikutöö ja juhtumipõhise lähenemise puhul toodi välja palju punkte, mida peaks silmas pidama, kui soovida seda teha edukalt. Kõigepealt peaks kindlasti tegema alguses arenguestluse noorega, et näha, kuidas kogu protsessi jooksul noor areneb. Noorele on vaja läheneda isiklikult ning välja uurida just need lahendused, mis talle kõige paremini sobivad. Samuti võiks paralleelselt tegeleda perega, toetada vanemaid noore kasvatamisküsimustes ning teistes murepunktides.

Samas jällegi ei räägita juhtumikorraldusest ning selle põhiprintsiipidest täpselt mitte keegi, näiteks kuidas peaks lisaks noorte huvide ja võimaluste hindamisele edasi toimima, kes peaks pärast „järelvalvet“ tegema, plaani kohandama, lõpphindamist tegema. Juhtumikorralduse alusprintsiibid (vt nt Moxley 1989) on unustatud ning spetsialistidele on meelde jäänud vaid see, et klienti peab suunama ja edasi saatma teiste spetsialistide juurde, mis tegelikkuses võib lõppeda hoopis sellega, et kõnealune klient ei taha enam kuhugi minna, ta ei tunne ennast kusagil teretulnud, omaksvõetuna, sest igal poolt „solgutatakse“ teda edasi-tagasi. Vaid üks spetsialist tabab selle ohu ära, kuid selle asemel, et seletada juhtumikorralduse põhimõtteid, leiab ta lahenduseks hoopis selle, et keegi peaks talle lihtsalt „aru pähe panema“.

„Ma üldse ei poolda seda lähenemist, et nüüd võetakse spetsialistid ja kõik hakkavad teda nõustama ja aitama tal leida, mida tahaks oma elus teha. Ja siis ta veel kaks aastat otsib. Nii ei saa! Ta proovis ja ta peabki minema sinna tislari erialale ja midagi ära õppima, et tagada talle mingi võimalus.“

Kõne all olevate juhtumite taustal ei osanud spetsialistid konkreetselt öelda, kes võiks ja peaks nimetatud juhtumi korraldamise enese kanda. Ühe lahendina pakuti välja Töötukassat, sest selle asutusega on noorel kontakt juba olemas.

Töötukassal on juhtumipõhise lahenduse kasutamisel väga hea olukord, sest kogu Töötukassa süsteem on selle peale üles ehitatud. Neil on omad konsultandid ning juhtumikorraldajad, kes vajadusel saavad inimesi suunata erinevatele abiteenustele ja koolitustele otse oma asutuse sees.

Individuaalne ja usalduslik lähenemine

Kõiki eelnevalt nimetatud lahendusviise ühendab asjaolu, et noort peaks läbi nende võimaluste juhtima üks usaldusväärne isik, kellega noorel tekib usalduslik ning võrdne suhe. See, kas see isik on sotsiaaltöötaja, noorsootöötaja, psühholoog, töötukassa konsultant, kutsekooli tööõpetuse õpetaja või kriminaalhooldusametnik, ei oma tähtsust. Spetsialistid on veendunud, et nendele noortele oleks vaja just sellist individuaalset ja oskuslikku lähenemist ühe täiskasvanud inimese poolt, kes pakuks talle tuge ning oleks abiks erinevate lahendusvariantide leidmisel. Ta oleks justkui „varuvanem“, sest päris perekonnaga noorel selline toetav suhe puudub.

See „varuvanem“ peaks noorele lähenema väga oskuslikult, et noor ei lükkaks seda abi kohe automaatselt tagasi, nagu ilmselt juhtuks näiteks otse psühholoogi abi pakkumisel.

„Ta kindlasti tahab olla kohutavalt iseseisev, teisest küljest kui talle oskuslikul moel seda tuge pakkuda, siis ta kindlasti võtab selle vastu. Ja just nimelt oskuslikul moel, mitte et keegi tuleb ja kamandab, et ta peab nüüd.“

„Teine asi minu jaoks, et ta ei taha, et keegi teda aitaks. Aga täiskasvanud ju teavad, et saab ka niimoodi aidata, et ta ei saa aru, et sa teda aitad. Sa ei tohi nüüd minna, et mina olen nüüd psühholoog, mina olen noorsootöötaja, et tuleb hoopis teiste meetoditega jõuda selle nooreni.“

Ta peaks tekitama tolle noorega usaldusliku suhte, mille baasil saaks ta sujuvalt õpetada sellele noorele erinevaid sotsiaalseid norme ja ühiskonnas levivaid väärtuseid, mida ta kodusest keskkonnast kaasa ei ole saanud. Ta peaks oskama seda noort vajadusel motiveerima, aga olukorra sunnil võib olla ka „maa peale tooma“ ning sujuvalt sellele noorele reaalsust tutvustama. Kokkuvõttes peaks see „varuvanem“ olema ideaalne sõber-õpetaja-mentor, kuid kust selliseid leida? Sellele ei oska spetsialistid kahjuks ühest vastust tuua. Üks spetsialist teeb ettepaneku, et sellise tugiisiku võiks leida juba koolist näiteks tuutorprogrammi kaudu, nagu see toimib ülikoolides:

„Koolides võiks olla ka selline süsteem nagu ülikoolides on – tuutorlus. Võib pöörduda näiteks vanema õpilase poole. Psühholoog on juba selline isik, kes, kuhu sa võib olla ei

taha minna. Aga vanem õpilane, kellelt sa saad nõu küsida, mina leian, et selline võiks olla.“

3.2.3. Diskursused

Kõige enam domineerib spetsialistide käsitlustes **psy-diskursus**, kus probleemide lahenduseks pakutakse peaaegu alati kõigepealt psühholoogilist nõustamist, sest „ilma selleta ei ole võimalik muutust noores esile tuua“. Psy-diskursus domineeris kõikides lahendusvariantides, seda võimalust taheti pakkuda nii noorele kui ka tema perekonnale. Psy-diskursusest on mõjutatud ka spetsialistide arvamus, et noore elu aitaks muuta üks tugiisik või nn „varuvanem“, kes läheneks temale individuaalselt ning tegeleks tema mõttemaailma „korrastamisega“ ja muutmisega reaalsusega rohkem vastavaks. Selle juures jäeti sageli tähelepanuta tõsiasi, et kes see tugiisik peaks olema ning kuidas ta noore juurde üldse satub; kas tema perekond oleks nõus psühholoogi nõustamisega ning kas see psühholoogiline nõustamine noore esmased probleemid üldse lahendab.

Spetsialistide käsitlustes on psy-diskursus tihedasti seotud **individuaalsete põhjuste diskursusega**, sest just individuaalsetele puudustele nagu näiteks madal eneseusk ja enesehinnang, puuduvad probleemilahendusoskused ja liiga kõrged ootused tulevase suhtes sooviti lahendust leida psühholoogilisest nõustamisest. Teisalt aga nägid spetsialistid nende individuaalsete puudujääkide taga sageli ka struktuurseid põhjuseid, näiteks rutiinitalumatuse ühes põhjuseks peetakse kogu ühiskonna liigset info- ja võimalusteküllust, milles noor ei suuda iseseisvalt orienteeruda või puudulik perekonna tugi, kus pereliikmed on põlvkondade kaupa juba ühtmoodi elanud ja mõelnud ning seetõttu ei suuda ka noored sellest mallist välja murda.

Võrreldes noortega leidub spetsialistide käsitlustes tunduvalt rohkem **struktuursete põhjuste diskursust**, lisaks noorte endi probleemsetele omadustele leitakse probleemide alget olevat ka süsteemis eneses. Puudulik karjäärinõustamine, ebapiisav tugivõrgustik, lünklik sekkumine – kõik need spetsialistide lähenemised probleemidele kuuluvad struktuursete põhjuste diskursuse alla. Selline tulemus on arusaadav, kuna

grupiaruteludes osalesid spetsialistid, kellel on rohkem spetsiifilisi teadmisi ühiskonna toimimise ja erinevate seoste vahel.

Spetsialistide käsitlused noorte probleemidest puudutasid peamiselt **siirdeteooriat**, sotsiaalse tõrjutuse teemat käsitleti vähem. Kõikide noorte puhul toodi välja suurima probleemina asjaolu, et nad on katki jätnud oma haridustee ning neil tuleb seda kindlasti jätkata, kuna puudliku haridusega ei ole võimalik edukalt siiret tööturule sooritada.

Sotsiaalse kaasatuse diskursus probleemide põhjuste juures, kus on domineeriv arvamus, et noor ei pääse ligi tavapärastele kaasamisviisidele erinevate ühiskondlike takistuste tõttu, käesoleva uurimustöö intervjuudest välja ei tulnud. Pigem vastupidi – nähti, et noortel on liigagi palju võimalusi, millede seast nad ise ei suuda valida välja endale sobivaimat. Samas domineeris **sotsiaalse kaasatuse diskursus** spetsialistide väljapakutud lahendustes, kus peamiselt sooviti, et noor siiski hakkaks midagi tegema – läheks tagasi kooli, leiaks töö või võtaks osa mõnest koolitusest. Sotsiaalse kaasatuse diskursuse järgi ongi peamiseks võtmeteguriks noore taashõivamine, mis justkui lahendab kõik probleemid hoolimata sellest, millised on noore isiklikud või perekondlikud põhjused.

Spetsialistide üheks väljapakutud lahenduseks olid erinevad eriprogrammid ja kursused noortele. Selline lähenemine on **sotsiaalpedagoogika diskursuse** näide, kus soovitakse noori ühiskonda taaslõimida läbi erinevate õpetavate tegevuste ja kohtumiste, kus nad õpiksid ühiskonnas aktsepteeritud käitumis- ja mõtteviise, et ühiskonnas paremini toime tulla. Sotsiaalpedagoogiline lähenemine väljendus ka spetsialistide „varuvanema“ ettepanekus, kus too tugiisik peaks noorele õpetama kõiki neid väärtusi, mis neil kodust saamata on jäänud.

Huvitavalt väljendus spetsialistide vastuses **õigusdiskursus**, kus ootamatult hakati rõhutama ühe noore – Mari – vanust ning seda, et seaduste järgi on ta nüüd täiskasvanu ja peab enese eest nüüd ise vastutama.

"Kui ta on 18, siis on ta absoluutselt täiskasvanu, enda eest vastutav. /---/ Aga vanemate jaoks on ikka see teadmine, et ta on täiskasvanu, ta vastutab ise, et see on automaatne ... kahjuks. "

Fakt, et noor neiu on nüüd 18, tekitab spetsialistide arvamustes probleeme ka spetsialistide sekkumisvõimalustest. Nimelt arvatakse, et kui noor on saanud täisealiseks, siis on spetsialistil raske tema perekonnaga ühendust võtta, sest justkui puuduks alus (nt lastekaitseeadus) selle tegemiseks:

S2: „Seda ei ole nagu võimalik, et keegi neist [töötukassa konsulantidest] helistaks üle, kui sul on tüdruk seal ees 18-aastane.“

Samas oli spetsialistide grupiarutelu subjektiks ka 20-aastane Ivo, kuid tema täisealisuse kohta ei öeldud midagi. Ivo juhtumi juures mainiti, et ta peaks vastutuse võtma, aga mitte vanuse kontekstis. Samuti ei mainitud kordagi seda, et Ivo abistamisvõimalused on piiratumad tema täisealisuse pärast. Miks rõhutati just Mari juhtumi puhul täisealisust? Kas tegemist võis olla alateadliku valikuga, et väga probleemne noor, kelle praktiliselt puudub võrgustik, peab nii kui nii ise hakkama saama ja „oleks hea, kui me üldse ei sekkuks sinna segadusse“? Siin võib rolli mängida **turumajandusdiskursus**, mille üheks ohuks ongi soov raskemad kliendid tagaplaanile jätta, sest tulemused nendega ei ole nii lihtsad ja kiiresti saavutatavad.

***

Kokkuvõttes spetsialistide käsitlusi NEET-noorte olukorrast ja abistamisviisidest võib öelda, et spetsialistid näevad peamiste probleemidena struktuuralseid põhjuseid (probleemid lähivõrgustikuga ja selle puudumisega, puudulik tugivõrgustik, lünklik sekkumine, ebapiisav karjäärinõustamine). Ka individuaalsed puudused (madal eneseusk ja enesehinnang, rutiinitalumatus, puuduvad probleemilahendusoskused, kõrged ootused) on spetsialistide arvamuste kohaselt sageli tingitud struktuurilistest põhjustest.

Peamiste lahendustena pakuvad spetsialistid aga välja psühholoogilist nõustamist nii noorele kui ka tema perele (*psy*-diskursuse tugev mõju) ning haridustee jätkamise võimalusi (siirdediskursus) isegi siis, kui neile oli selgeks tehtud noorte arvamus, et hariduse jätkamine ei ole neile väga meeldiv ja reaalne variant. Sotsiaalpedagoogilise ja *psy*-diskursuse koosmõjus pakuti välja tugiisiku vajaduse noorele, kes ühelt poolt tegeleks temaga individuaalselt tema „eneseleidmise“ toetamiseks, teisalt aga õpetaks talle puuduvaid sotsiaalseid oskusi ja ühiskonnas levinud väärtusi.

4. ARUTELU

Arvamused NEET-noorte peamistest probleemidest ning nende abistamisviisidest võivad noorte ja nendega tegelevate spetsialistide lõikes erineda, mis muudab aga tulemusliku ning mõlemale osapoolle vastuvõetava sekkumismeetodi leidmise mõnevõrra keeruliseks. Gracey ja Kelly (2010) tõdevad samuti, et sageli on spetsialistidel omad kindlad väljakujunenud arvamused, kuidas NEET-noor peaks oma eluga edasi minema, mis aga ei pruugi üldse kokku minna noore enda loodud tulevikutsenaariumiga. Ka käesoleva uuringu tulemused näitavad arvamuste erinevust noorte ja spetsialistide käsitlustes sellest, millised on NEET-noorte peamised probleemid ja nende põhjused.

Noored toonitasid rohkem omaenda isiklikku vastutust olukorras, kuhu nad on oma eluga jõudnud. Noorte arvamuse kohaselt oli nende probleemide alge ebasobiva ja negatiivse mõjuga seltskonna tekkes, millega kaasnesid koolikohustuse eiramine, õpiedukuse ja –motivatsiooni langus ning sellest kõigest tulenevalt ka haridustee poolelijätmine pärast põhikooli. Siinkohal võib arvata, et noored süüdistavad oma ebaõnnestumises teisi (sõprade negatiivne mõju), kuid tegelikkuses toonitasid kõik käesolevas uurimuses osalenud noored väga tugevalt oma valikuvabadust ning enese vastutust tehtud otsustes. Siin on selgelt näha individuaalsete põhjuste diskursust, mille järgi nähakse probleemide põhjust just neis eneses, mitte teistes või neid ümbritsevas keskkonnas ja ühiskonnakorralduses (vt nt Kemp 2005; Stauber 2010; Simmons 2009).

Ka Simmons ja Thompson (2011, viidatud Simmons ja Thompson 2013: 2 järgi) on oma uurimuses leidnud, et NEET-noored näevad oma staatuse põhjust individuaalsetes faktorites, näiteks puuduvad töökogemused, vähene võimekus ning madal enesehinnang. Samas ei saa struktuuriliste põhjuste olulisust eirata, sest sageli ei tajugi noored otseselt kollektiivsel tasandil toimuvat, eriti mis puudutab sotsiaalset klassi ja struktuurilist ebavõrdsust (Furlong 2009). Käesolevas uurimuses osalenud spetsialistid näevad NEET-

noorte probleemide algeid struktuursetes põhjustes – probleemid lähivõrgustikuga ning selle puudumisega, puudulik tugivõrgustik, lünklik sekkumine, mittekvaliteetne karjäärinõustamine jne. Spetsialistide käsitlustes leidis ka individuaalsete puuduste põhjuseid nagu näiteks madal eneseusk ja –hinnang, rutiinitalumatus ning puuduvad probleemilahendusoskused, kuid ka nende probleemide algeid seostati suures osas struktuursete põhjustega (ebapiisav tugi või puuduv sekkumine). Struktuursete põhjuste olulisust rõhutavad teiste seas ka Simmons *et al* (2013), Barry (2005), Furlong (2006), Roberts (2009), MacDonald (2011) jt.

Ühelt poolt on selline vastuolu noorte ja spetsialistide arvamustes arusaadav, sest spetsialistid omavad sageli palju laiemat vaadet ning spetsiifilisemaid teadmisi ühiskonna toimimisest ning seal eksisteerivatest erinevatest seostest. Teisalt võib see olla aga spetsialistide tendents jääda kinni oma eriala mõistetes ning varem õpitud põhjustagajärg seostesse, mis ei lase neil enam subjekti ennast, antud juhul noort, kuulata ning vastavalt tema enese olukorrale sobivaid lahendusi välja pakkuda. Ka Gracey ja Kelly (2010) märkasid oma uuringus, et spetsialistide kasutatud „spetsialistide keel“ tekitab nii suhtlusprobleeme, kus osapooled (spetsialistid ja noored) ei mõista üksteist täielikult, kui ka takistab progressi ennast, sest spetsialistid keskenduvad rohkem oma väljatöötatud meetodite korrektsele kasutusele kui reaalsele tulemustele ja noorte inimeste kogemustele. Käesoleva uuringu raames läbiviidud spetsialistide grupiaruteludes oli samamoodi näha spetsialistide tendentsi pigem lähtuda levinud diskursustest ning konkreetse noore juhtumisse ja seal olevatesse individuaalsetesse detailidesse ei süüvitud nii põhjalikult.

Arvamused NEET-noorte tulevikuväljavaadetest ning nende võimalikest abistamisviisidest erinesid samuti noorte ja spetsialistide käsitlustes. Spetsialistid soovitasid noortel eelkõige jätkata oma haridusteed ning konkreetselt töö leidmise küsimusele pöörati minimaalselt tähelepanu. Gracey ja Kelly (2010) nõustuvad, et spetsialistid näevad hariduse jätkamist positiivsema variandina kui otse tööle suundumist isegi siis, kui tööle minek on konkreetsele noorele parem valik kui tagasi kooli minek.

Seevastu aga noored ise nägid oma peamise probleemina just raskendatud sisenemist tööturule, kusjuures ootused töökohale ei olnud väga kõrged, nad teadvustasid endale oma madalat kvalifikatsiooni ning töökogemuse puudumist. Ka teised autorid (Finlay *et al*

2010; Gracey ja Kelly 2010) on leidnud, et NEET-noorte ootused ei ole väga kõrged, vaid tavapärased, soovides lihtsalt korralikku tööd ja võib olla isegi alustada pere loomist. Nad ei taju suuri struktuuraalseid takistusi oma teel, vaid suhtuvad üsna positiivselt oma tulevikuväljavaadetes (Barry 2005). Ka käesolevas uurimuses selgus, et noored näevad oma peamise lahendusena lihtsalt töö leidmist, haridustee jätkamist ei pidanud nad soovitatavaks lahendusvariandiks, sest noored ei näe ainult põhihariduse omamises möödapääsmatut takistust sobiva töökoha leidmisel.

Uuringus osalenud spetsialistid soovitasid NEET-noorte probleemide lahendamiseks noortele kindlasti psühholoogilist nõustamist. See näitab *psy*-diskursuse tugevat mõju, kus probleemide alget nähakse tugevalt individuaalsetes põhjustes, mida saab parandada vaid individuaalse lähenemisega psühholoogi/psühhoterapeudi poolt (Selg 2012). Mõneti võib selle vaatega kogutud andmete põhjal nõustuda, sest ka uuringus osalenud noored toonitasid omaenda vastutust ning individuaalse muutumise vajalikkust selleks, et nad saaksid oma elu paremaks muuta. Ka Stauber (2010) leidis oma uuringus, et üheks võtmeteguriks läbimaks edukalt siire hariduselust tööellu on noore enese motivatsioon ning sisemine valmisolek muutusteks. Samas rääkisid kõik käesolevas uuringus osalenud noored oma negatiivsetest kogemustest psühholoogi vastuvõtul käimisest ning nad toonitasid korduvalt, et nad on pakutud psühholoogi abi kõrvale lükanud ning neil ei ole mitte mingisugust plaani ka tulevikus sellist abi vastu võtta. Siinkohal tulebki välja põhiline vastuolu noorte ja spetsialistide lahendustes, kus noor ei soovi varasemate negatiivsete kogemuste tõttu mitte mingil juhul vastu võtta konkreetse spetsialisti abipakkumist, isegi kui see oleks asjakohane.

Üheks lahenduseks võib olla sotsiaalpedagoogilise ja *psy*-diskursuse koosmõjus välja pakutud tugiisik noorele, kes ühelt poolt tegeleks temaga individuaalselt tema „eneseleidmise“ toetamiseks, teisalt aga õpetaks talle puuduvaid sotsiaalseid oskusi ja ühiskonnas levinud väärtusi. See tugiisik peaks täitma „augu“, mida ei ole suutnud edukalt teha noore enda vanemad ja lähivõrgustik. See tugiisik oleks justkui „varuvanem“, kes toetaks ja aitaks noort tema keerulistel hetkedel ja otsustusmomentidel. Uuringus osalenud noorte endi käsitlustest võib välja lugeda seda, et tugiisiku lahendus oleks neile nii vajaliku kui ka vastuvõetav. Ka Yates ja Payne (2006) leidsid oma uurimuses, et lihtsalt noore veenmine tagasi kooli või isegi tööle minemiseks ei toimi, vaid püsivate positiivsete

tulemuste saamiseks peab tegelema kõigepealt noore „sisemiste“ omadustega, tema enesekindlusega ja isiklike probleemidega.

Siinkohal tekib aga küsimus, kust ja kuidas selline tugiisik leida, kes sobiks tolle problemaatilise noorega nii hästi, et tal oleks võimalus noore eluteed suunata. Sellele küsimusele käesolevas töös kahjuks vastust ei leia, kuid kindlasti on see temaatika, millega edasi tegeleda, et täiustada võrgustikku noore ümber, kes teda vajalikel hetkedel toetada saaks siis, kui tema vanemad seda teha ei suuda. Ka teised autorid on leidnud, et noore jaoks on oluline hea tugivõrgustiku kättesaadavus juba alates 11-eluaastast, kui noore otsuseid hakkavad mõjutama teised teda ümbritsevad noored ning tõenäosus õppimisest eemalduda suureneb (Gottfredson 2002). Seetõttu on varases puberteedieas saadud positiivsed kogemused, eeskujud ja hea nõu oluline, et ennetada probleemi, mitte tegeleda sellega siis, kui noor on juba tõrjutud ja/või oma ühiskondlikes siiretes ebaõnnestunud.

Läbiviidud intervjuudes ning grupiaruteludes joonistusid tegelikkuses välja kõik eelpool väljatoodud diskurused. See on ühelt poolt positiivne märk sellest, et teadmised ning mõttemustrid ei ole meie ühiskonnas väga kinnistunud. Meie kui aktiivsed ühiskonna liikmed oleme avatud muutustele ja mõjutustele ka teistest distsipliinidest ja eluvaldkondadest, mis võimaldab meil teha võimalikult parimad valikud selleks, et muuda meid ümbritsev ühiskond paremaks ning sujuvamalt toimivaks. Samas tuleb meil jätkuvalt suhtuda kõikidesse diskursustesse ka kriitiliselt ning teadvustada nende mõju meie mõtetele ja ka käitumisele, mida käesolev uurimustöö on edukalt ka suutnud.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli uurida, millised on mittetöötavate ja mitteõppivate ehk NEET-noorte ning nendega tegelevate spetsialistide käsitlused NEET-noorte probleemidest ning võimalikest lahendusvariantidest. Uurimuse käigus otsisin lisaks vastuseid küsimustele, millised on NEET-noorte ning spetsialistide käsitluste sarnasused ja erinevused ning millised diskursused domineerivad nendes käsitlustes.

Uurimismeetodina kasutatud kvalitatiivne lähenemine individuaalintervjuude ning grupiaruteludega õigustas enda kasutamist töös. Poolstruktureeritud individuaalintervjuud kolme mitteaktiivse noorega ning grupiarutelud spetsialistidega tõid välja need olulised andmed, mis respondentide meelest olid antud teema juures olulised. Teemaaliline sisuanalüüs juhatas minu kui uurija oluliste teemade juurde, mis tulenesid otse andmetest, mitte minu enese eelteadmistest või eelarvamustest. Diskursusanalüüs aitas välja tuua respondentide vastustes domineerivad diskursused, mis aitas väga hästi sügavamalt mõista erinevaid käsitlusi NEET-noortest.

Uurimustöö tulemused kinnitasid, et spetsialistid ning noored ise näevad oma probleemide põhjuseid erinevalt ning sellest tulenevalt nähakse ka võimalikke lahendusvariante erinevalt. Noorte probleemikäsitlustes domineeris individuaalsete põhjuste diskursus. Kuigi noorte arvamuste kohaselt said nende probleemid alguse ebasobiva ja negatiivse mõjuga seltskonna tekkest, millega kaasnesid koolikohustuse eiramine, õpiedukuse ja –motivatsiooni langus ning sellest kõigest tulenevalt ka haridustee poolelijätmine, siis ei süüdistanud nad oma valikutes teisi, vaid rõhutasid omaenese valikuvabadust ning enese vastutust tehtud otsustes.

Spetsialistid nägid NEET-noorte probleemide algeid aga peamiselt struktuurasetes põhjustes – probleemid lähivõrgustikuga ning selle puudumisega, puudulik tugivõrgustik, lünklik sekkumine, mittekvaliteetne karjäärinõustamine jne. Spetsialistide käsitlustes leidis ka individuaalsete puuduste põhjuseid nagu näiteks madal eneseusk ja –hinnang, rutiinitalumatus ning puuduvad probleemilahendusoskused, kuid ka nende probleemide algeid seostati suures osas struktuurasete põhjustega (nt ebapiisav tugi või puuduv sekkumine).

Arvamused NEET-noorte tulevikuväljavaadetest ning nende võimalikest abistamisviisidest erinesid samuti noorte ja spetsialistide käsitlustes. Spetsialistid soovitasid noortel eelkõige jätkata oma haridusteed, konkreetselt töö leidmise küsimusele pöörati minimaalselt tähelepanu. Seevastu aga noored ise nägid oma peamise probleemina just raskendatud sisenemist tööturule, kusjuures ootused töökohale ei olnud väga kõrged, nad teadvustasid endale oma madalat kvalifikatsiooni ning töökogemuse puudumist.

Hoolimata spetsialistide soovitatud lõppeesmärgist – kas minna tagasi kooli või tööle – oli spetsialistide käsitlustes näha sotsiaalse kaasatuse diskursuse mõju, kus peamiseks eesmärgiks on noore taashõivamine ühiskonda mõne institutsiooni kaudu (kool või töökoht) hoolimata sellest, mida noor ise teha soovib. Kui spetsialistid aga süüvisid rohkem noore elu spetsiifikasse, leidsid peaaegu kõik grupiaruteludes osalenud spetsialistid, et noorel ja ka tema perekonnal on kindlasti vaja psühholoogilist nõustamist ning *isikliku* tuge muutuste läbiviimiseks.

Siinkohal ilmneb aga põhiline vastuolu noorte ja spetsialistide lahendustes. Noored ei soovinud varasemate negatiivsete kogemuste tõttu mitte mingil juhul vastu võtta psühholoogi abipakkumist, isegi kui see oleks asjakohane. Spetsialistide ning noorte arvamustest leidis aga üks ühine tugipunkt. Spetsialistide sotsiaalpedagoogilise ja *psy*-diskursuse koosmõjus välja pakutud lahendusvariant – tugiisik – peaks ühelt poolt tegelema noorega individuaalselt tema „eneseleidmise“ toetamiseks ning teiselt poolt õpetaks talle puuduvaid sotsiaalseid oskusi ja ühiskonnas levinud väärtusi. See isiklik mentor peaks täitma „augu“ noore tugivõrgustikus, mida ei ole noore enese vanemad ja lähivõrgustik suutnud teha. Uuringus osalenud noorte endi käsitlustest oli näha, et tugiisiku lahendus oleks nendele noortele nii vajalik kui ka vastuvõetav.

Käesoleva uurimustöö raames jääb lahendamata küsimus, kust ja kuidas selline tugiisik leida, kes sobiks tolle problemaatilise noorega nii hästi, et tal oleks võimalus noore eluteed suunata. Kindlasti on see aga temaatika, millega edasi tegeleda, et täiustada võrgustikku noore ümber, kes teda vajalikel hetkedel toetada saaks siis, kui tema vanemad või lähedased seda ei tee.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alexander C. S., Becker H. J. (1978). The use of vignettes in survey research. *Public Opinion Quarterly*, 42: 93–104

Barry, M. (2005). The inclusive illusion of youth transitions. Kogumikus: Barry, M. (toim.) *Youth policy and social inclusion. Critical debates with young people*. New York: Routledge, 97-112.

Barter C., Renold E. (1999). The use of vignettes in qualitative research, *Social Research Update*, 25, University of Surrey. (<http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html>) (29.04.2013)

Bay, A., Blekesaune, M. (2002). Youth, unemployment and political marginalization. *International Journal of Social Welfare*, 11: 132–139.

Berger, L., Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality : a treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday.

Budd, R. W., Thorp, R. K., Donohew, L. (1967). *Content analysis of communications*. New York: Macmillan.

Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.

Brynnner, J., Chrisholm, L., Furlong, A. (1997). A new agenda for youth research. Kogumikus: Brynnner, J., Chrisholm, L., Furlong, A. (toim.) *Youth, citizenship and social change in a European context*. Aldershot: Ashgate, 3-13.

Chambon, A. S., Wang, F. (1999). Glossary. Kogumikus: Chambon, A. S., Allan, I., Epstein, L. (toim.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press, 269-280.

Coles, B. (1995). *Youth and social policy: youth citizenship and young careers*. London: UCL Press.

Creed, P., A., Reynolds, J. (2001). Economic deprivation, experiential deprivation and social loneliness in unemployed and employed youth. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11: 167–178.

Eesti Vabariigi haridusseadus. (1992). *Riigi Teataja* 1992, 12, 192.

- Eesti Vabariigi karistusseadustik. (2001).** *Riigi Teataja* 2001, I, 61, 364.
- Eesti Vabariigi noorsootöö seadus. (1999).** *Riigi Teataja* 1999, I, 27, 392.
- Eesti Vabariigi tööturuteenuste ja –toetuste seadus. (2005).** *Riigi Teataja* 2005, I, 54, 430.
- EGRIS. (2001).** Misleading trajectories: Transition dilemmas of young adults in Europe. *Journal of Youth Studies*, 4: 101-118.
- Eurofond. (2012a).** Noored ja NEET-noored Euroopas: esialgsed tulemused. Kokkuvõte. Euroopa Elu- ja Tööttingimuste Parandamise Fond. (<https://eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/72/et/1/EF1172ET.pdf>) (26.05.2013)
- Eurofond. (2012b).** *NEET-s: Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe.* Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Fenton, S., Dermott, E. (2006).** Fragmented careers? Winners and losers in young adult labour markets. *Work, employment and Society*, 20: 205-221.
- Fergusson, R. (2004).** Discourses of exclusion: Reconceptualising participation amongst young people. *Journal of Social Policy*, 33: 289-320.
- Fergusson, R. (2013).** Against disengagement: non-participation as an objekt of governance. *Research in Post-Compulsory Education*, 18: 12-28.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Woodward, L. J. (2001).** Unemployment and psychosocial adjustment in young adults: Causation or selection? *Social Science and Medicine* 53: 305–320.
- Finlay, I., Sheridan, M., McKay, J., Nudzor, H. (2010).** Young people on the margins: in need of more choices and more chances in twenty-first century Scotland. *British Educational Research Journal*, 36: 851–867.
- Flick, U. (2009).** *An introduction to qualitative research.* (4th edition). London: Sage.
- Furlong, A. (2006).** Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work Employment Society*, 20: 553-569.
- Furlong, A. (2009).** Revisiting transitional metaphors: reproducing social inequalities under the conditions of late modernity. *Journal of Education and Work*, 22: 343-353.
- Furlong, A., Biggart, A., Cartmel, C., Sweeting, H., West, P. (2003).** *Youth transitions: Patterns of vulnerability and process of social inclusion.* Edinburgh: Scottish Executive.

- Gottfredson, L.S. (2002).** Gottfredson's theory of circumscription, compromise, and self creation. Kogumikus: Brown, D. (toim). *Career choice and development* (4th edition). San Francisco: Jossey-Bass, 85–148.
- Gracey, S., Kelly, S. (2010).** *Changing the NEET mindset. Achieving more effective transitions between education and work.* London: Learning and Skills Network.
- Hagquist, C. (1998).** Youth unemployment, economic deprivation and suicide. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 7: 330–339.
- Hammer, T. (2000).** Mental health and social exclusion among unemployed youth in Scandinavia: a comparative study. *International Journal of Social Welfare*, 9: 53–63.
- Hammer, T. (2007).** Labour market integration of unemployed youth from a life course perspective: the case of Norway. *International Journal of Social Welfare*, 16: 249–257.
- Hayward, G., Wilde, S., Williams, R. (2008).** *Engaging youth enquiry.* Rathbone/Nuffield Review
(http://www.sqa.org.uk/files_ccc/Rathbone%20and%20Nuffield%20Review%20-%20Engaging%20Youth%20Enquiry.pdf) (02.05.2013)
- Healy, K. (2005).** *Social work theories in context: Creating framework for practice.* Basingstock, New York: Palgrave Macmillan.
- Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005).** *Uuri ja kirjuta.* Tallinn: Medicina.
- Hsieh, H.-F., Shannon, S. E. (2005).** Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15: 1277-1288.
- Hämäläinen, J. (2001).** *Sissejuhatatus sotsiaalpedagoogikasse.* Tlk Rain Mikser. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Isengard, B. (2003).** Youth unemployment: individual risk factors and institutional determinants. A case study of Germany and the United Kingdom. *Journal of Youth Studies*, 6: 357–376.
- James, A., Prout, A. (1997).** Re-presenting childhood: Time and transition in the study of childhood. Kogumikus: James, A., Prout, A. (toim.) *Construction and reconstructing childhood.* Philadelphia: RoutledgeFarmer, 230-250.
- Jones, G. (2002).** *The youth divide. Diverging paths to adulthood.* York: Joseph Rowntree Foundation/York Publishing Services.
- Jones, G. (2009).** *Youth.* Cambridge, Malden: Polity Press.

- Kasearu, K., Trumm, A. (2013a).** NEET: „Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi“? Noorteseire Eestis. *Poliitikaülevaade* 5/2013. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS.
- Kasearu, K., Trumm, A. (2013b).** Mittetöötavate ja mitteõppivate noorte sotsiaalne tõrjutus. Noored ja sotsiaalne kaasatus. *Noorteseire aastaraamat 2012. Noored ja sotsiaalne kaasatus*. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, 37-53.
- Kemp, A., P. (2005).** Young people and unemployment: from welfare to workfare? Kogumikus: Barry, M. (toim.) *Youth policy and social inclusion. Critical debates with young people*. New York: Routledge: 139-156.
- Kieselbach, T. (2003).** Long-term unemployment among young people: The risk of social exclusion. *American Journal of Community Psychology*, 32: 69–76.
- Kitzinger, J. (1995).** Qualitative Research: Introducing focus groups. *British Medical Journal*, 311: 299-302.
- Kovacheva, S. (2001).** Flexibilisation of youth transitions in Central and Eastern Europe. *Young*, 9: 41-60.
- Kutsar, D., Strömpl, J., Trumm, A. (2006).** Focus group and vignette method to study policy responses. *European Studies on Inequalities and Social Cohesion*, 3-4: 3-18.
- Laherand, M.-L. (2008).** *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Levitas, R. (2004).** Let’s hear it for humpty: Social exclusion, the Third Way and cultural Capital. *Cultural Trends*, 13: 41–56
- MacDonald, R. (2011).** Youth transitions, unemployment and underemployment: Plus ça change, plus c'est la même chose? *Journal of Sociology*, 47: 427-444.
- McGregor, S. L. T. (2004).** *Critical discourse analysis: A primer*. (<http://www.kon.org/archives/forum/15-1/mcgregorcda.html>) (20.05.20913)
- Mead, G. H. (1934).** *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press
- Merrill, B., West, L. (2009).** *Using biographical methods in social research*. London: Sage
- Mishler, E. G. (1981).** Viewpoint: Critical perspectives on the biomedical model. Kogumikus: Mishler, E. G., Amarasingham, L. R., Hauser, S. T., Liem, R., Osherson, S. D., Waxler, N. E. (toim.) *Social contexts of health, illness and patient care*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-23.

- Mitchell, D. P., Betts, A., Epling, M. (2002).** Youth employment, mental health and substance misuse: A challenge to mental health services. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 9: 191–198.
- Mossakowski, K. (2008).** Is the duration of poverty and unemployment a risk factor for heavy drinking? *Social Science and Medicine*, 67: 947–955.
- Morgan, D. L. (1996).** Focus groups. *Annual Review of Sociology* 22: 129–152.
- Moxley, D. P. (1989).** *The practice of case management*. Newbury Park: Sage.
- Mullaly, B. (2007).** *The new structural social work: Ideology, theory, practice*. (3rd revised edition). Oxford University Press.
- Mullaly, B. (2010).** *Challenging oppression and confronting privilege*. Canada: Oxford University Press.
- Muncie, J. (2009).** *Youth & Crime*. (3rd edition). London: Sage
- Neale, B., Smart, C. (1997).** Experiments with parenthood? *Sociology*, 31: 201–209.
- Payne, M. (2005).** *Modern social work theory*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Payne, M. (2006).** *What is professional social work?* Bristol: Policy Press.
- Phillips, N., Hardy, C. (2002).** *Discourse analysis*. London: Sage
- Raising expectations: Staying in education and training post-16. (2007).** The Secretary of State for Education and Skill. The United Kingdom. Norwich: The Stationery Office (<http://www.official-documents.gov.uk/document/cm70/7065/7065.pdf>) (13.05.2013)
- Roberts, K. (2009).** Opportunity structures then and now. *Journal of Education and Work*, 22: 355-368.
- Sachdev, D., Harries, B., Roberts, T. (2006).** *Regional and sub-regional variations in NEETs – reasons, remedies and impact*. Learning and Skills Development Agency (Suurbritannia).
- Sandler, T. (2001).** *Economic concepts for the social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selg, M. (2012).** Sotsiaaltöö konteksti mõjutavad diskursused. Kogumikus: Strömpl, J., Selg, M., Linno, M. (toim.) *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses. Laste väärkohtlemise lood*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 62-112.
- Simmons, R. (2009).** Entry to employment: discourses of inclusion and employability in work-based learning for young people. *Journal of Education and Work*, 22: 137-151.

Simmons, R., Thompson, R. (2013). Reclaiming the disengaged: critical perspectives on young people not in education, employment or training. *Research in PostCompulsory Education*, 18: 1-11

Stauber, B. (2010). Youth culture as a way to tackle insecure transitions into adulthood. Kogumikus: Leaman, J., Wörsching, M. (toim.) *Youth in contemporary Europe*. New York: Routledge, 119-132.

Strömpl, J. (2012). Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. Kogumikus: Strömpl, J., Selg, M., Linno, M. (toim.) *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Laste väärkohtlemise lood*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 15-47.

Tesch, R. (1992). *Qualitative research: Analysis types and software tools*. New York: Palmer Press

Thompson, P. (2000). *The voice of the past. Oral history*. (3rd edition). Oxford: Oxford University Press.

Thompson, R. (2011). Individualisation and social exclusion: the case of young people not in education, employment or training. *Oxford Review of Education*, 37: 785-802.

UN World Youth Report. 2003. *The global situation of young people*. New York: United Nations. (<http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/worldyouthreport.pdf>) (30.04.2013)

Vickerstaff, S. A. (2003). Apprenticeship in the 'golden age': were youth transitions really smooth and unproblematic back then? *Work, Employment and Society*, 17: 269-287.

Youth in Action Programme Guide. (2008). European Commission. (http://ec.europa.eu/youth/pdf/doc599_en.pdf) (30.04.2013)

Yates, S., Payne, M. (2006). Not so NEET? A critique of the use of 'NEET' in setting targets for interventions with young people. *Journal of Youth Studies*, 9: 329-344.

LISAD

Lisa 1. Individuaalintervjuu kava

1. Kuidas Sul üldiselt hetkel läheb? Millega Sa tegeled?

Kui rahul Sa sellega oled/ Kui rahul Sa sellise elukorraldusega oled?

2. Kui Sa mõtled oma elule tagasi, nt päris lapsepõlvele, siis millised on olnud Sinu jaoks kõige olulisemad sündmused? (nt kooli minek)

Miks sa seda oluliseks pead? Kuidas see on mõjutanud Sinu edasist käekäiku? Mis siis juhtus?

Sa tõid välja (kooli lõpetamise, lapse sünni), mida Sa enne seda tegid?

Mis sind mõjutas (kooli pooleli jätma, tööle asumata)?

Kuivõrd Sinu vanemad sellega rahul olid? Oli Sul keegi, kes sind toetas, aitas, nõu andis?

Kuivõrd Sa oleksid siis abi vajanud?

3. Räägi natuke oma kodust?

Kes on su vanemad, Millega nad tegelesid (-vad)? Millised olid sinu suhted vanematega?

Milline oli kodus teie majanduslik olukord? Kas see (maj. oluk) mõjutas ka sind - suhteid koolis, suhteid sõpradega, võimalusi ...?

4. Kuidas sul koolis läks?

Millised olid sul hinded? - Kuidas sa õpetajatega läbi said? - Kui kehvasti, siis millepärast?

Kes olid sinu sõbrad? Millised olid suhted klassikaaslaste/ sõpradega jne? Ütlesid, et .....

on see sind kuidagi ka hiljem mõjutanud-puudutanud? ... Kool jäi sul pooleli ... Miks?

5. Kool sai läbi - ...?

Millised plaanid sul olid koolilõpetamise ajal? Mida tegelikult tegid? Miks? Nii, püüdsid

tööd leida, aga ei leidnud? Mis sa arvad miks? ... Sinna tööle ei saanud ... kas proovisid

kuskile mujale? ... Ei saanud ... öeldi, et haridust vähe? Ega ei tekkinud plaani kooli (nt

õhtukooli) tagasi minna ...? Sõpru/ tuttavaid ei olnud, kes oleksid aidanud? Aga töötukassa

... jne.

6. Kui nüüd oleks võimalus uuesti algusest peale alustada, mida Sa teeksid teisiti/erinevalt? Või kõik oleks võinud minna nii nagu seni on läinud.

Tulles nüüd tagasi tänase päeva juurde, siis Sa tõid eelnevalt välja, et ei ole rahul sellega .... ja sellega ...

Mida saaks olukorra parandamiseks teha? Millist toetust või abi Sa vajaksid?

7. Kuidas Sa näed oma tulevikku? Mida Sa teha tahaksid? Kuidas Sa selle saavutad? Mida Sa selle nimel tegema peaksid?

*Teemad, mis vajavad katmist:

1. Millised on vaesusriskis ja sotsiaalselt tõrjutud noorte olulisemad probleemid?
2. Millised on mittetöötamise ja mitteõppimise peamised põhjused?
3. Milline on vaesuse, sotsiaalse tõrjutuse ja ühiskonnast võõrandumise mehhanism, millistel elusündmustel, suhtevõrgustikel ja käitumismustritel on tõrjutuse ja võõrandumise kujunemisel kõige olulisem roll?
4. Milline on noorte lähisuhtevõrgustik (pere, sõbrad jms), ja millist rolli nad noorte jaoks täidavad?
5. Millised on tõrjutud noorte kokkupuuted ja kogemused riiklike institutsioonide/ poliitikameetmetega seoses (noorsootöö, sotsiaaltöö ja –abi, tööturumeetmed jne)?
6. Millisena näevad tõrjutud noored oma tulevikuperspektiive ning millised on nende strateegiad nende perspektiivide realiseerimiseks?
7. Millist abi ja toetust noored ühiskonnalt/ riigilt/ omavalitsuselt ootavad ja miks?
8. Isiklik hinnang oma elukäigule → Millised olulisemad sündmused/ suhted jne, mis praegusesse olukorda viisid? Mida oleks nüüd järele mõeldes võinud teha teisiti?

Lisa 2. Vinjetid

Mari, 18.

Mari on 18-aastane neiu, kes elab keskmise suurusega Eesti linnas asuvas korteris. Mari ei käi koolis ning tal ei ole ka tööd, tema ema, kellele korter kuulub, on juba mitmendat aastat Soomes tööl. Viimati nägi Mari ema pool aastat tagasi, kui ta emal Soomes külas käis. Ema maksab Mari korteriarved, kuid nii palju ta seal ei teeni, et ta saaks ka oma tüdruku 100% üleval pidada. Mari vanemad lahutasid, kui ta oli viie-aastane. Isaga suhtleb neiu telefoni teel umbes 2-3 korda aastas, isa Mari vastu suurt huvi üles ei näita.

Mari on äsja ära andnud oma 3-kuuseks saanud puudega lapse, kes sündis juhuslikust vahekorras. Suhted lähisugulastega on pärast lapse äraandmist halvenenud, sest sugulased ei toetanud Mari otsust. Mari ütleb, et kõik lubasid küll toetada, kuid reaalselt materiaalselt toetada ei tahtnud keegi ning nüüd kõik väldivad teda. Mari on oma lapse ära andmise otsusega rahul, sest on veendunud, et ta ei oleks suutnud lapse eest hoolitseda.

Raseduse ajal elas ta Tallinna Kriisikodus ning raseduse lõpus oma kodulinna laste ja perede varjupaigas. Kui Mari oli sünnitanud ning täisealiseks saanud, siis ta pidi sealt varjupaigast ära minema. Enne rasedaks jäämist ei teinud Mari suurt mitte midagi, käis sõpradega väljas ning pidudel.

Maril on 9-klassi haridus. Põhikooli lõpetamine läks üle kivide ja kändude, koolis oli palju probleeme nii kaasõpilastega kui ka õpetajatega. Pärast põhikooli proovis ta kutsehariduskeskusesse minna juuksuriks õppima, kuid ta langes koolist välja koolis mitte kohaleilmumise tõttu. Mari ütleb, et talle lihtsalt ei sobi see õppimine.

Mari on töötukassas arvel olnud kaks kuud, kuid ta ei ole veel tööd saanud. Mari ei ole päevagi oma elus tööd teinud, kuid ilma töökogemusega on väga raske kuhugile tööle saada. Mari soovib teha lihtsat ja praktilist tööd, kus oleks tulemus kohe näha. Mari teab, et ta ei soovi töötada kassapidajana, sest tal on varasemalt olnud vahejuhtumeid raha varastamisega.

Mari on ise oma tuleviku suhtes optimistlikult meelestatud. Ta arvab, et kui ta ainult tööd saaks, siis oleks kõik hästi. Ta ei soovi rääkida psühholoogidega ega kellegi teisega, sest kooli aja kogemusest ta teab, et keegi ei saa teda aidata. Samuti ei soovi ta rääkida oma lapse ära andmisest, tema sõbrad on juba õppinud teemat mitte puudutama.

Ivo, 20.

Ivo on 20-aastane töötu noormees, ta on lõpetanud keskkooli. Ivo elab keskmises Eesti linnas koos oma ema ja isaga. Ivo on siinkandis alles uus, kogu pere kolis siia alles mõni kuu tagasi. Varem elasid nad veel väiksemas linnakeses.

Põhikoolis ja keskkoolis ei õppinud Ivo palju, teda huvitasid rohkem autod, nende parandamine ning autosport. Pärast keskkooli raskustega lõpetamist tahtis Ivo minna rakenduskõrgharidust omandama autotehnika erialal, kuid seal oli konkurents tihe ning oma madalate hinnetega Ivo löögile ei pääsenud. Ivo proovis küll tisleri ala, kuid pärast kahte kuud ta võttis oma paberid välja. Ivo ütleb, et ta ei saa õppida asja, mis teda üldse ei huvita. Pärast seda on Ivo teinud juhutöid ehitusabitöölisena. Siiani mõtleb Ivo, et ta tahaks minna kuhugile autotöökotta õpipoisiks, kuid ta ei ole selles suhtes väga lootusrikas, kuna teab, et selleks tahetakse kutseharidust. Ivo ütleb, et ega talle see kool väga ei istugi, ta ei oska matemaatikat ja füüsikat ja teisi aineid, mida autotehnik koolis peab õppima. Talle meeldiks kohe midagi praktilist teha.

Ivo on end Töötukassas arvele võtnud, kuid tema enda sõnul ei ole sellest erilist tolku, kui ta seal kord kuus ennast näitamas käib. Ta on ise hoopis palju CV-sid saatnud ning ka sõprade ja tuttavate kaudu töökohta otsinud. Siinamaale ei ole ta endale midagi sobivat leidnud. Ivo igasugust tööd ei viitsi teha, liiga madala palgaga samuti mitte. Võib olla peaks üldse oma firma tegema...

Ivo ema ja isa soovivad väga, et nende poeg läheks tööle. Ema tuletab iga päev Ivole meelde, et ta peab endale ikka töö leidma. Ivo aga kurdab, et tema vanemad ei saa aru, kui raske töö leidmine ikka olla võib. Pere majanduslik olukord on hea. Ivo mainib, et ta on lapsena alati saanud seda, mida ta on tahtnud. Ivo muserdab see, et tema sugulased räägivad tema selja taga, et „Ivo passib ikka veel kodus, miks ta tööle ei lähe“, nad võiksid töö leidmisel hoopis teda aidata. Ivo ise tahab raha teenima hakata, et olla majanduslikult iseseisev.

Mart, 16.

Mart lõpetas just põhikooli keskmise suurusega Eesti linnas. Koolis oli probleeme, vaidlusi ja vastuhakkamisi õpetajatega. Keskkooli ega kutseõppeasutusse Mart lihtsalt ei viitsinud minna. Mart ise mõtleb, et ta tahaks praegu tööd leida. Kui vaja, siis saab alati tagasi kooli minna. Mardi ema töötab müüjana. Mardil on ka 9-aastane väikevend, kes käib koolis. Suhted isaga on katkenud, viimati suheldi 6 aastat tagasi. Mart ütleb, et ta ise ei taha isaga suhelda.

Seitsmendas klassis sattus Mart seltskonda, kellega koos hakkas linnapeal ringi käima ning pahandusi tegema. Sõbrad said tähtsamaks kui kool ning õppimine ja koolis käimine kannatasid selle all väga palju. Koos tehti lollusi, kuid ka tõsisemaid seadusrikkumisi. Mardil on käimas praegu kriminaalmenetlus ning Mart kardab, et see võib isegi lõppeda tingimisi vanglakaristusega.

Mart on ägeda loomuga ning talle ei meeldi, kui tema asjades soritakse ja kui teised tema elu elada tahavad, ei taha teiste nõuandeid ja õpetussõnu kuulata. Seetõttu ei suhtle Mart enam oma sugulastega. Mardi sõnul on ta vähemalt oma emale selgeks teinud, et tema ellu ja asjadesse ei tohi sekkuda, ta ei vaja teiste nõuandeid.

Pärast kooli suve jooksul on Mart teinud mõned lihtsad juhuotsad, kuid mingit muud tööd ta teinud ei ole. Mart on mõelnud, et ta peaks nüüd tööle minema, aga ta ei ole väga mõelnud, mis tööd ta teha tahaks. Ta on otsustanud oma vana seltskonnaga suhtled lõpetada ja lollustest eemale hoida.

Autorideklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

Autori nimi ja allkiri

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maiu Lünekund (sünnikuupäev: 25.03.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„NEET-noorte probleemid ning võimalikud lahendused NEET-noorte ja spetsialistide käsitlustes“,

mille juhendaja on Avo Trumm,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27. mai 2013